
*CARRER
dels
ARBRES*

2

Museu de Badalona

Revista Anuari

Sumari

Editorial: Història de Badalona, una actualització	7
La historiografia badalonina (ff. s.XVIII - s.XX)	9
<i>Montserrat Carreras i García</i>	
Els orígens de Badalona. L'època pre-romana	21
<i>Josep Guitart i Duran</i>	
La ciutat romana de <i>Baetulo</i> (Badalona): història i urbanisme	25
<i>Pepita Padrós i Martí</i>	
Economia, producció i comerç a la ciutat de <i>Baetulo</i>	33
<i>Montserrat Comas i Solà</i>	
La implantació del feudalisme (ss.VII-XV)	41
<i>Joan Rosàs i Reverté</i>	
Del s.XVI al XVIII: Consolidació de les estructures socials, econòmiques i institucionals	51
<i>M. Dolors Nieto i Sabaté</i>	
1787-1875: Conflictes, guerres i naixement d'una ciutat industrial	65
<i>Joan Villarroya i Font</i>	
1875-1923: De la Restauració a la Dictadura: creixement industrial i urbà, i conflictes socials	75
<i>Núria Casals i Cortès</i>	
1923-1940: De la Dictadura primo-riverista a l'inici del Franquisme	95
<i>Núria Vall i Serra</i>	
Gaietà Soler i la seva influència dins la historiografia arqueològica badalonina, en els darrers cent anys	103
<i>Josep M. Padrós i Cuyàs</i>	

HISTÒRIA DE BADALONA, UNA ACTUALITZACIÓ

EDITORIAL

La tardor de l'any passat, el Museu va organitzar un Curs d'Història de Badalona en homenatge a Gaietà Soler, coincidint amb el centenari de l'edició de la seva *Monografia Històrica-Arqueològica de Badalona*, publicada el 1890.

Feia bastants anys que no s'organitzava un curs sobre aquests continguts, el darrer havia estat l'any 1980 i, d'aleshores ençà, les recerques històriques i arqueològiques realitzades permetien i demanaven una actualització. Calia, doncs, fer un nou esforç divulgatiu, dirigit al públic en general i, especialment, a mestres, professors i estudiants a partir de BUP. Que era necessari quedà palès amb l'afluència d'inscripcions —106 persones—, la qual cosa superà les pròpies expectatives. Dels assistents, prop d'un 40% foren mestres i un 13% estudiants de cicle superior, la resta, un públic divers.

Avui presentem, en aquest *Carrer dels Arbres*, núm. 2, corresponent a l'any 1991, una síntesi del contingut d'aquell curs d'acord amb la seva periodització i respectant el tractament donat pels propis autors. Aquesta síntesi representa, fixada amb la perdurabilitat de la lletra impresa, una nova actualització resumida d'allò que es coneix de la història de la ciutat. S'inicia amb una aportació novedosa: una mirada al conjunt de la historiografia de Badalona que es coneix, de les obres i dels seus autors, des de finals del segle XVIII fins a l'actualitat, i la tanca un treball sobre l'obra badalonina de Gaietà Soler, el que aquesta ha representat com a primera monografia seriosa tant en el mètode com en els continguts i la seva influència posterior.

Teniu, doncs, a les vostres mans una nova eina, actualitzada, que parla de nosaltres i a nosaltres, que ha de contribuir, ben segur, a conèixer i a difondre la pròpia identitat col·lectiva.

LA HISTORIOGRAFIA BADALONINA

(ff. s. XVIII-XX)

MONTSERRAT CARRERAS I GARCÍA

La Història de Badalona de Josep Barriga i Sala

La primera monografia històrica sobre Badalona és obra de Josep Barriga i Sala. Barriga redactà el seu treball, *Historia de Badalona*, entre 1793 i 1794 essent estudiant de Teologia a Barcelona. Abandonà la carrera eclesiàstica per cursar estudis de medicina, professió que exercí a Sant Llorenç Savall. L'obra de J. Barriga fou redactada en castellà i restà inèdita fins a l'any 1975, en què J.Me Cuyàs la inclou en el Vol. I de la seva *Història de Badalona*. L'obra, encara inèdita, fou consultada al s. XIX per J. Solà i Seriol i per Gaietà Soler per als seus estudis històrics sobre Badalona.

L'obra es divideix en dues parts. La primera conté set capítols centrats en la història de Badalona. La segona part està dividida en tres capítols destinats a l'església en el s. III i IV, a St. Anastasi i a St. Sergi màrtir.

Dedicà els quatre primers capítols de la primera part del llibre a l'Edat Antiga, però no aporten cap dada nova, ni interessant per al coneixement de la història de Badalona. Els dos capítols següents, els dedicà a la Badalona de finals del s. XVIII, i el penúltim el centrà en el monestir de St. Jeroni de la Murtra. Aquí no hi fa tampoc cap aportació que puguem ressaltar.

L'aportació més interessant de J. Barriga són els capítols dedicats al s. XVIII en què descriu la població, els conreus; enumera els càrrecs civils i eclesiàstics, descriu els barris, ens informa de les dades demogràfiques i dóna una relació dels oficis que es practicaven.

En conclusió, la *Història de Badalona*, de Barriga, pel que fa als quatre primers capítols, és un resum dels treballs historiogràfics d'altres autors que des del s. XVI, s'ocuparen d'estudiar el passat de Catalunya. Em referiré a continuació a algunes d'aquestes obres i autors citats en el treball de J. Barriga.

El primer, Jeroni Pujades (1568-1635) publicà el 1609 en català *Crònica Universal del Principat de Catalunya*, estudi que finalitza al s. XII. El 1709, Narcís Feliu de la Peña publicà en castellà els *Anales de Cataluña*, que abasta el passat català des dels orígens fins al s. XVIII. Pere de la Marca (1594-1662) escrigué en llatí la *Marca Hispanica, sive limes Hispanicus*, obra que publicà el seu antic secretari el 1688. Finalment, Bernat Espinalt publica, entre 1786 i 1789 *El Atlante español*, obra en tretze volums que és una descripció geogràfica i històrica d'Espanya dedicada en bona part a Catalunya, València i Mallorca.

Estudiar la historiografia badalonina del s. XIX és centrar-nos en l'obra de dos autors, Jaume Solà i Seriol i Gaietà Soler, tots dos eclesiàstics.

Jaume Solà i Seriol¹

Seguí els estudis eclesiàstics en el Seminari Conciliar de Barcelona i paral·lelament cursà els estudis de Filosofia i Lletres. Fou professor del col·legi de segon ensenyament que havia fundat amb els

EL ECO DE BADALONA.

PERIÓDICO SEMANAL, INSTRUCTIVO, SATÍRICO Y DE INTERESES MORALES Y MATERIALES.

PRECIOS DE SUSCRICION.

Por cada tres meses, llevado á domicilio. 6 rs.
Fuera de la poblacion id. id. 8 »
Un año en adelante. 16 Cts.

AVISOS Y COMUNICADOS.

A los suscritores, la insercion de avisos. 25 céntos.
A los no suscritores, la insercion de avisos. 30 céntos.
Regulados y remanentados á 25 céntos linea, con la rebaja de 20 por 100 á los suscritores.

Domingo 6 de Diciembre de 1868.

ADVERTENCIA.

Por falta de espacio no podemos insertar, como habíamos deseado, la crónica nacional y la extranjera. Sepárense esta falta en el próximo número.

Otra.—Suplicamos encarecidamente á nuestros lectores nos dispensen alguna falta, si la hay, despues de impreso el periódico, ya que siempre es ello propio de todo periódico que salga á luz, por los trabajos que ello reporta y las dificultades varias que origina.

HABITANTES DE BADALONA.

Hora ya nos parece de que esta importante y populosa villa tenga un periódico que la defienda sus legítimos derechos, sus intereses morales y materiales, y sus nobles, sacrosantas y patrióticas aspiraciones.

Nosotros, que dicha gran falta de mucho tiempo á esta parte con gran sentimiento notábamos, no hemos titubeado ni cesado un solo momento en salvarla; ahora, que no tenemos, por fortuna y dicha nuestra, quien privarnos pueda de hacer á todo el mundo ver, como la benéfica luz del día, todo lo que en derecho haya lugar.

Nuestros deseos, nuestros sacrificios á este fin serán muy pocos, por mas grandes que ellos sean, si son, como esperamos, recompensados por el concurso y benevolencia de nuestros amigos, de todos estos vecinos, ya que todos están llamados á ser el sostén y la vida de este periódico.

Mengua muy grande para nosotros seria, mengua inmensa para Badalona fuera, el que se tuviera que decir que *habiendo en esta villa intentados publicar un periódico no ha podido sostenerse por falta de suscritores.* No, no lo es-

peramos y no creemos llegue este caso, que baldon de oprobio para toda Badalona fuera. Ahí tenéis Gracia, Mataró, Saladell, Villanova, Vich, Tortosa, La Bisbal y muchas y muchas otras poblaciones en que, todas son de mucha menor importancia á la que esta villa tiene, y esto no obstante, tienen uno ó mas periodicos que sostengan y defiendan sus derechos con el mayor beneplácito y la mas grande acogida por todos sus respectivos habitantes.

En vosotros esperamos pues, ya que, por otra parte, no nos mueve, ni otro móvil que el vehemente de seguir siempre con el proposito ardiente, tenemos concebido, de dar publicacion á nuestro periódico, todos los donantes.

Una vez que tenemos espuestos nuestros deseos, únicamente nos resta añadir, que todos los que deseen suscribirse al *Eco de Badalona*, pueden pasar en casa de D Cosme Ferreras, administrador de Correos, todos los dias, á fin de que, el siguiente número pueda salir el dia 20 de este mes y así sucesivamente todos los domingos.

El precio de suscripcion que hemos determinado, es el módico y fabuloso de 6 rs. por trimestre adelantado, llevando el periódico, gratis, á domicilio de nuestros suscritores.

Por la Redaccion, Guzman.

A LOS ELECTORES DE LA VILLA DE BADALONA.

Entusiastas y liberales electores, sin pretension de ninguna género en las próximas elecciones para este Ayuntamiento, son los que hoy levan en vos para dirigirse á vosotros sin otro móvil, sin otra pretension, sin otro

del 17 de novembre del mateix any es reemprèn l'edició en fascicles de la *Historia de la villa de Badalona*, que contribuí a augmentar el nombre de subscriptors de la revista.

L'autor, el 1880, caigué malalt i morí deixant la monografia incompleta. Les 64 pàgines publicades es dediquen bàsicament a l'Edat Antiga, però sense entrar en el món romà. El treball és d'escàs valor, ja que no fa cap aportació que enriqueixi els coneixements que es tenien aleshores sobre la història de Badalona. L'autor es limita a resumir i extreure de les històries generals de Catalunya les notícies que fan referència a la nostra població. I en cada cas pren posició respecte a les diverses interpretacions que els historiadors del s. XIX adoptaren. Les principals obres de referència utilitzades per J. Solà i Seriol foren la de Víctor Balaguer *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, publicada el 1860; la *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, d'Antoni Bofarull, editada el 1876; i per últim el treball de Josep Barriga *Historia de Badalona*. Jaume Solà reflecteix en el text les valoracions i interpretacions que fan Balaguer i Bofarull sobre determinats esdeveniments del passat.

L'aportació més interessant de J. Solà fou una obra sense finalitat històrica, titulada *Milloras de Badalona*, redactada en català, i premiada el 1880 per l'Ajuntament de Badalona en el II Certamen literari convocat per *El Eco de Badalona*, que la publicà a partir del 9 d'octubre de 1880.

La memòria se centra en la proposta d'un conjunt de mesures per millorar l'estat de la població. Alhora que analitza i valora les reformes urbanístiques, sanitàries i culturals, repassa l'activitat de les institucions benèfiques i religioses. Proposa, finalment, un conjunt de mesures per contribuir a millorar els dèficits de la ciutat.

El treball és breu però amb un gran valor documental, ja que aporta la reflexió d'un contemporani sobre la situació de la Badalona de 1880.

El Eco de Badalona, 1868. (A.H.C.B.-M.d.B.).

seus germans al carrer de Mar. Col·laborà regularment a *El Eco de Badalona*.

La primera història de Badalona publicada és obra seva. Escrita en castellà, porta per títol *Historia de la villa de Badalona*; i alguns capítols aparegueren publicats en fascicles a *El Eco de Badalona* de l'any 1868; però, en desaparèixer el setmanari l'obra quedà incompleta. El 1878 s'inicia de nou la publicació del setmanari, i a partir

Gaietà Soler i Perejoan²

Seguí la carrera eclesiàstica. Fou membre de la Reial Acadèmia de la Història. Col·laborà a diverses publicacions periodístiques, entre les quals destaquem *El Eco de Badalona* i *Lo Esparver*, de Badalona; *La Veu de Montserrat*, de Vic.³ En totes tres, hi publicà diversos articles d'arqueologia. També col·laborà a *El Diari de Barcelona* i en el *Correo Catalán*, de Barcelona.

La seva obra és molt abundant. Entre els gèneres que conreà es troba la novel·la, els llibres de religió, els assaigs polítics i la història. De la seva activitat com a historiador, ens n'ocuparem en les properes línies.

En l'aspecte polític, el podem definir de catalanista integrista i contrari a les tesis de la Solidaritat Catalana.

Gaietà Soler és l'autor de la primera monografia històrica sobre Badalona, publicada íntegrament. L'obra porta per títol *Badalona. Monografia historich-arqueologica*, i fou publicada l'any 1890 gràcies al patronatge d'Emili Arnús, que finançà l'edició. Gaietà Soler redactà el treball en llengua catalana en el marc de la recuperació lingüística que s'havia produït anys abans i que s'estenia, més enllà de la literatura, a tots els terrenys de la cultura escrita culta.

Tenia una concepció de la història força avançada malgrat que no la mantenia en la història local en la qual treballava. Del pròleg extraiem la seva idea al respecte: «... perquè encara que no som dels que creuen que l'historiador deu cenyir-se exclusivament a consignar los fets que historia, sino que molt al revés, creyem que la tasca del historiador es precisament traure dels fets que fidelment descriu, les ensenyances que d'ells lògicament se desprenen; no obstant, tenim per cert que no es aquesta obligació propia de qui escriu una monografia, puix per l'explicació de les causes que produhiren los fets que apunta la crònica, deuri sortir-se del cercle local dintre'l que son treball gira».

Al principi de l'obra ens exposa també el mètode emprat. Així diu: «... treballs com lo que ens ocupa, no deuen ser altra cosa que una exposició rahonada dels datos que s'han pogut recullir sobre'l terreno que s'estudia, comparats é ilustrats ab los datos que d'ell nos llega la lletrada antiguitat grega y romana...», mètode que segueix al llarg de tota la monografia fent un intent de sistematització de tota la història de Badalona fins a l'any 1888.

El treball de camp de l'arqueòleg o la recerca en els arxius, pròpia de l'historiador, són una constant en l'obra de G. Soler. Podem afirmar, per tant, que és el primer historiador que ha tingut Badalona, ja que els seus predecessors es limitaren a consultar les històries generals de Catalunya i no aportaren pràcticament cap resultat nou al coneixement històric.

L'autor dirigeix el seu estudi als badalonins, no a la comunitat científica, i amb aquest fi emprà un llenguatge senzill i assequible a tothom.

Podem afirmar que Gaietà Soler publicà un excel·lent estudi, guiat per un mètode de treball molt rigorós per l'època. A més, hem de tenir en compte que fou el pioner de la recerca històrica a la nostra ciutat: recordem que els seus predecessors desconeixien les fonts més elementals.

Els treballs de recerca iniciats per G. Soler no trobaren continuadors fins ben entrat el s. XX i concretament cap a la dècada dels anys vint.

L'Agrupació Excursionista de Badalona i la difusió del patrimoni cultural (1925 - 1940)

Amb l'inici del s. XX sorgiren a les principals poblacions catalanes associacions excursionistes que, paral·lelament a la pràctica de l'excursionisme, promovien l'estudi i la difusió de la cultura catalana.

<p>SUMARI</p> <p>De la col·lecció Solo. La Primera Ensenyança. Excursió de Pasqua Granada. Serenitat i fermesa. Un nou mosaic romà. Un interessant document del segle XVII. Ordenances municipals sobre banys de mar. Primer Campionat local d'Esquí. Normes a seguir per a la secció de Minyons de la A. E. B. Retum d'activitats del mes de juny. Notícies.</p> <p>GRAVATS</p> <p>Pont sobre el Ter o Sant Romà de Sau. Reproducció del vaixell "Antonio López".</p> <p>Juliol-Octubre 1934</p>	<h1 style="margin: 0;">AGRUPACIÓ EXCURSIONISTA BADALONA</h1>
<p>ANY IV NÚM. 21</p>	

Agrupació Excursionista Badalona, 1934. (A.H.C.B.-M.d.B.).

Aquestes entitats es desenvoluparen amb gran espectacularitat fins a l'inici de la Guerra Civil.

Amb aquesta situació, l'any 1925, neix a la nostra ciutat l'Agrupació Excursionista de Badalona. A mesura que transcorregueren els anys es consolidà, i les activitats augmentaren en nombre alhora que el seu ressò entre la població de Badalona creixia. Tota aquesta efervescència cultural quedà truncada amb l'esclat de la Guerra Civil i la posterior clausura de l'Agrupació Excursionista, l'any 1940.

L'entitat estava organitzada en seccions que enumerem a continuació:

- Secció d'esports de muntanya, la més nombrosa
- Secció d'Arqueologia i Història
- Secció fotogràfica
- Secció de pintura i dibuix
- Secció d'infants
- Secció de cinema, creada el 1933
- Secció de topografia i planimetria, fundada el 1936.

L'Agrupació Excursionista edità un butlletí, entre 1931 i 1936, que recollia totes les activitats que desenvolupaven, a més dels articles dels col·laboradors. Les aportacions de la Secció d'Arqueologia i Història foren molt nombroses i entre els seus col·laboradors destaquen: Agustí Albertí, J. Mª Cuyàs i Tolosa, J. Font i Cussó i Miquel Garriga i Sancho.

Els articles d'arqueologia eren de Font i Cussó o bé de Miquel Garriga i els d'història anaven a càrrec dels altres col·laboradors.

Ens centrarem en la Secció d'Arqueologia i Història, que és la que ens interessa per al nostre estudi, i que desenvolupà un bon nombre d'activitats sobretot durant els anys de la II República.

Al voltant de la Secció es formà tota una generació d'arqueòlegs i historiadors afeccionats, amb figures tan conegudes per nosaltres, com J. Font i Cussó i J.M^a. Cuyàs i Tolosa. Altres membres de la Secció foren Joan Abril, Marçal Barrera, Antoni Bertran, Francesc, Cairó, Costa (pescador), Anton Deulofeu, Carles Domingo, Francesc Domingo, Antoni Fradera, Miquel Garriga, Marcel Giró, Modest Giró, Jaume Noguera, Francesc Pera, Francesc Prat, Ricard Py, Josep Sayol, Satori Villar i altres.

De les activitats de la Secció d'Arqueologia i Història podem destacar les dues exposicions temporals celebrades durant la Festa Major de 1931 i 1932 respectivament, i titulades: «Badalona retrospectiva» i «La Marina badalonina».

Per primer cop a Badalona s'endeguen sistemàticament campanyes d'excavacions arqueològiques dins i fora de la nostra població. Les excavacions localitzaren els poblats ibèrics de Les Maleses, Turó de Montgat, St. Miquel de Montornès, Penja Bocs i la necròpolis ibèrica del Turó d'en Boscà. I es redacta el primer treball sobre els poblats ibèrics del Maresme. En aquestes activitats hi és sempre present J. Font.

Les excavacions dels jaciments romans s'inicien el 1931 al Turó d'en Rosés; a Can Paixau, el 1932 i finalment, entre 1934 i 1936, s'emprenen les excavacions al Clos de la Torre, dirigides per J. Font amb la col·laboració de l'Institut d'Estudis Catalans i amb la participació de Ricard Py, J. Mª Cuyàs, F. Prat, S. Villar, M. Garriga i J. Abril entre d'altres. Després de signat un acord per urbanitzar els terrenys entre el propietari, Marquès de Barberà, i

la Corporació Municipal, fou possible excavar el jaciment gràcies a les pressions que exercí l'Agrupació Excursionista a l'Ajuntament perquè autoritzés les excavacions i hi contribuís econòmicament.

En el Clos de la Torre aparegueren algunes de les restes més importants d'època romana, entre les quals destaquem: la Venus, la *Tabula Hospitalis*, les pollegueres, la muralla de la ciutat i la Via Augusta.

J. Font publicà regularment els resultats de les excavacions i les investigacions dels fons en el butlletí de l'Agrupació Excursionista de Badalona.

Al gener de 1933, l'Agrupació inaugurava un petit Museu al carrer de la Costa, amb fons procedents de les excavacions, donacions i compres.⁴

La tasca cultural de recuperació del nostre passat històric es veié frenada amb l'esclat de la Guerra Civil. Acabat el conflicte bèl·lic, l'Agrupació no pogué reprendre la seva activitat perquè el 1940 fou clausurada i els fons del Museu es repartiren entre els museus de la Diputació de Barcelona.

Els estudis històrics d'Isidre Sabater, Joaquim Font i J.Mª Cuyàs

Isidre Sabater i Arquer⁵

Estudià dret a la Universitat de Barcelona i es llicencià el 1895. A principis del s. XX, cap a l'any 1904 o 1905, és nomenat Arxiver de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, càrrec que exercí fins al 1928. Aquest any deixà l'Arxiu diocesà, amb motiu de la resolució adoptada pel Bisbe Josep Miralles, nomenat el 1926, per la qual prohibia l'exercici dels càrrecs de funcionari eclesiàstic als seglars. Treballà per l'Exposició Universal de 1929 en la preparació dels as-

pectes artístics, viatjant per Catalunya a la recerca de peces per exposar. El 1930 fou nomenat secretari particular de l'alcalde Lluís Ysamat. Un any després, al febrer de 1931, és nomenat Arxiver Municipal interí i, a l'agost del mateix any, ingressa definitivament en el cos de funcionaris municipals amb el càrrec d'Arxiver Municipal, que desenvolupà fins a la seva mort, el 1945. Durant la Guerra Civil, al febrer de 1937, l'Ajuntament li encarregà la direcció i conservació del Museu i Biblioteca Municipals, situats a les torres Arnús i Solei.⁶ La seva tasca al front de l'organització de l'arxiu fou molt intensa. Fruit d'aquest treball, publicà alguns articles d'història, sobretot a *El Eco de Badalona*, i algun d'espòradic al setmanari *Sol Ixent*. I entre 1941 i 1943 també publicà, a la *Revista de Badalona*, alguns articles sobre la prehistòria i l'antiguitat a Badalona.

Les investigacions als arxius barcelonins —Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu Diocesà i Arxiu Capitular— li aportaren la informació suficient per publicar diversos treballs d'història medieval i moderna. Així, entre 1932 i 1936, fou el principal col·laborador de *El Eco de Badalona* en la secció dedicada a la història de la ciutat.

Publicà els treballs següents:

—Sèrie de 4 articles sobre la marina, apareguts entre març de 1935 i juny de 1936.

—Entre 1932 i 1935, diversos articles sobre l'Edat Mitjana i Moderna.

—Sèrie de 5 articles sobre la Guerra de la Independència, apareguts entre maig i setembre de 1934.

—Sèrie de 13 articles sobre la Regència d'Espartero (1840-1843), apareguts entre març de 1935 i juny de 1936.

Bon coneedor de les fonts, es dedicà bàsicament a la temàtica política. En el camp de la investigació se centrà fonamentalment en la transcripció dels documents, acompanyats sempre per breus interpretacions.

En aquest camp de la investigació, el treball més important fou la publicació de documents inèdits, i molt especialment hem de ressaltar la tasca endegada al front de l'Arxiu Municipal, gràcies a la qual la documentació es posa a disposició dels investigadors i de la mateixa Administració.

Isidre Sabater, arxiver municipal. Fotografia: Família Arpi Sabater (M.d.B.).

Joaquim Font i Cussó⁷

Autodidacte en el camp de la història i de l'arqueologia, soci fundador de l'Agrupació Excursionista de Badalona i membre del Patronat del Museu fundat per l'Agrupació l'any 1933, dirigí les excavacions realitzades durant els anys 30 per la Secció d'Arqueologia i Història de l'Agrupació Excursionista.

No ens detindrem a parlar d'aquestes excavacions perquè ja ho hem fet en tractar de l'Agrupació. Les excavacions es paralitzen en esclatar la Guerra Civil, i un cop finalitzada, el 1940, l'Agrupació és clausurada. Els anys 50 es reemprendran de nou els treballs sota la direcció de J.Me Cuyàs, però en aquesta etapa, J. Font no hi participà.

Fruit de les excavacions arqueològiques, publicà un bon nombre d'articles al butlletí de l'Agrupació Excursionista de Badalona, que relacionem tot seguit:

- «Una sepultura pre-ibèrica», 1932.
- «Troballes d'una sepultura d'època romana», 1932
- «Els ibers a Badalona», 1933.
- «Restes ibèriques», 1933.
- «Una troballa arqueològica singular», 1934.
- «Consideracions en ocasió d'efectuar-se excavacions al Clos de la Torre», 1934.
- «Un nou mosaic romà», 1934.
- «Nova troballa arqueològica», 1935.
- «Sepultures olerdulanes a Badalona», 1935.
- «D'arqueologia badalonina», 1936.

També publicà, l'any 1932, en el mateix butlletí, un article sobre l'exposició dedicada a la marina badalonina. Al llarg de les excavacions en el Clos de la Torre, escriu un diari que porta per títol «Report de les excavacions del Clos de la Torre. Any 1934, 1935 i 1936», que restà inèdit fins al 1980, en què el Museu edità el

recull de la seva obra en el llibre titulat *62 articles*, on hi ha bàsicament treballs publicats en diferents revistes, i també obra inèdita.

Finalitzada la guerra, triga deu anys a tornar a publicar cap article. En aquesta segona etapa, apartat de l'arqueologia es dedicarà a la investigació històrica en els diversos arxius de Barcelona.

El primer article del segon període, el dedicà al mar i la pesca, i fou publicat el 1950 a la revista *Jorba*, de Barcelona.

Als anys 50 els centrà en l'estudi de diversos temes d'història i geografia, i realitzà dinou estudis, publicats majoritàriament al butlletí del Centre Excursionista de Badalona. També col·laborà a la revista *Jorba*, de Barcelona; a la *Voz de Badalona*, al *Butlletí Puig Castellar* i al *Boletín Parroquial*, de la parròquia de St. Jaume.

Des de les darreries dels anys 50 i fins al 1968, dedicà els seus esforços a l'estudi del Monestir de St. Jeroni de la Murtra. Publicà

Excavació del Clos de la Torre, dirigida per J. Font i Cussó. Fotografia: J. Cortinas (M.d.B.).

13 articles a *La Voz de Badalona*, al butlletí *Centre Excursionista de Badalona* i a la *Revista de Badalona*, i restaren inèdits 6 treballs fins al 1980, en què es publicaren en el llibre *62 articles*.

A mitjan anys 70, animat per Francesc Pera, participà en una excavació amb motiu de l'arranjament del Turó de Montgat. I el 1976 publicà el darrer article, titulat «Addenda», sobre l'excavació del Turó de Montgat.

En aquesta època s'havia manifestat la malaltia que l'apartaria de la investigació històrica. L'any 1980, quan foren retornades a Badalona la Venus, les pollegueres, la *Tabula Hospitalis* i l'estela ibèrica, l'Ajuntament li va retre homenatge, el declarà fill predilecte de Badalona i li atorgà la Medalla de la Ciutat. Alhora, el Museu de Badalona, com ja hem dit, editava el recull de la seva obra —publicada i inèdita—, titulada *62 articles*. Malauradament, en aquests actes J. Font no hi estigué present per motius de salut.

En el camp de la història no es limità a transcriure els documents que consultà, sinó que els analitzà. En un dels estudis, titulat «Felip II i St. Jeroni de la Murtra», ens diu: «... en tots ells (es refereix als seus treballs publicats) he esmentat el lloc de procedència de la informació, com s'ha de fer quan s'escriu seriosament, d'aquestes matèries,...», i més endavant diu: «Per refer una història cal recórrer, sovint, a diferents arxius o fonts d'informació i ajuntar les informacions fragmentàries, com si es tractés d'un trencaclosques...».

Revelà, en tots els estudis, fonts inèdites gràcies a la recerca practicada en els arxius de Barcelona i també pels treballs en les nombroses excavacions arqueològiques en què participà. Seguí un mètode de treball rigorós, a les excavacions redactà un diari, i dibuixà i fotografà els jaciments.

Els seus treballs són una excel·lent aportació al coneixement històric de la nostra ciutat.

Josep Mª Cuyàs i Tolosa⁸

Estudià fins als 13 anys a l'escola municipal. Als 14 anys entrà a treballar a les oficines de la fàbrica Cros, S.A. fins a la seva jubilació, el 1964. És membre fundador de l'Agrupació Excursionista de Badalona.

Durant els anys 20 i 30 col·laborà en diversos setmanaris. El 1921 publicà el primer treball a *El Eco de Badalona*, col·laboració que mantindrà de forma esporàdica fins al tancament del setmanari, el 1936. També publicà diversos articles en el butlletí *Agrupació Excursionista de Badalona*, en el setmanari *Sol Ixent*, portaveu de la Lliga Catalana, al setmanari *Aubada*, del Círcol Catòlic, i a la revista *Amunt*, portaveu de la Secció Excursionista del Círcol Catòlic.

El 1936, publicà en català *La Badalona del s. XVIIIè*, llibre que concebé com l'inici d'una col·lecció que quedà interrompuda per l'esclat de la guerra. L'obra és prolixa en transcripcions documentals que van precedides per un comentari. L'abundant transcripció documental fa que avui es consideri un document de primera mà, ja que l'autor pogué consultar l'Arxiu parroquial de Sta. Maria abans del nefast incendi de 1936.

La seva obra és vastíssima. Després de la guerra ha publicat a la premsa local diversos articles d'història i arqueologia, en especial a la *Revista de Badalona*, però també al *Eco Badalonés*, al *Boletín de Información Municipal* i a l'*Amistad*, butlletí del Museu.

Entre els llibres i opuscles publicats,⁹ destaca *Apuntes sobre la marina y la pesca de Badalona*, editat el 1945. Les fonts emprades procedeixen de l'Arxiu parroquial de Sta. Maria i foren consultades abans de l'incendi del 1936. Entre les transcripcions de documents, destaquem *Badalona en las postrimerías del XVIII y en los albores del s. XIX (Estancias de don Rafael de Amat i Cortada en*

Can Pexau), publicat el 1948. L'obra ens apropa al pensament i costums dels badalonins i, per extensió, de la societat catalana del s. XVIII. El llibre del Baró de Maldà és una de les manifestacions literàries més destacades del s. XVIII català.

Una altra transcripció que vull destacar és l'obra titulada *Llibre V dels actes capitulars del Monestir de Sant Jeroni de la Murtra*, que comprèn les Actes dels anys 1752 a 1832, i que fou publicat el 1966.

Entre 1975 i 1981 publicà en set volums la *Història de Badalona*, que abraça un període històric molt dilatat, des de la Prehistòria fins al 1936.¹⁰ La seva afecció per la història ha fet que dediqués la seva vida a la recerca històrica i arqueològica.

En general, l'obra de J.Mª Cuyàs es caracteritza per l'abundant transcripció documental i per fer una història positivista, en la qual l'interessen bàsicament els esdeveniments relacionats amb la classe en el poder i els conflictes bèl·lics. En els seus estudis sovint hi trobem a faltar les referències més elementals a les fonts utilitzades.

L'activitat arqueològica, iniciada el 1940, la mantindrà fins a l'any 1969, aproximadament. A la introducció del primer volum de la *Història de Badalona* ens dona compte de les excavacions en què ha participat: «Des del 1940, primer com a simple aficionat, després com a comissari d'excavacions i posteriorment com a delegat, he fet 175 excavacions, prospeccions i sondeigs solament en el «Clos de la Torre», i gairebé un centenar en els patis, carrers i places de «Dalt la Vila», als afores de la població i als poblats ibèrics del «Turó d'en Boscà», «Les Maleses», «Turó de Montgat», «Castell Ruf», «Penjabocs»(?) i «Turó de Montornès», i esporàdicament en el «Turó d'en Guillemí» a Martorelles de Dalt».

J.Mª Cuyàs inicia el 1940 l'activitat arqueològica a la part baixa del Clos de la Torre. Però realment fins a l'any 1954 no s'empen-

dran de nou els treballs d'envergadura, a partir de l'anunci de la urbanització definitiva del Clos de la Torre. En els treballs d'excavació hi participen, sota la direcció de J. Me Cuyàs, els col·laboradors següents: J.Me Padrós, J. Abril, J. Duñó i altres. Fruit de les excavacions arqueològiques, publicà un bon nombre d'articles a la *Revista de Badalona*, divulgant en cada moment els resultats obtinguts. De seguida s'arribà a resultats espectaculars, concretament al gener de 1955 es descobriren les Termes Romanes, conjunt arqueològic que fou salvat gràcies a la construcció de l'actual Museu. Les obres de l'edifici s'iniciaren el mateix any i el 1966 s'inaugurava oficialment. J. Me Cuyàs fou el primer director des de la seva fundació, l'any 1955, fins al 1968. Al llarg de la seva vida ha rebut premis i distincions, el darrer dels quals li atorgà el 1985 el Museu de Badalona en un acte d'homenatge pel descobriment de les termes i la fundació del Museu.

La historiografia des de 1970 a 1990

El Museu de Badalona ha jugat des de la seva inauguració, el 1966, el paper d'instigador i aglutinant de bona part dels treballs d'investigació que s'han efectuat en els darrers anys, en el camp de l'arqueologia i de la història.

La difusió de les activitats del museu i de les recerques arqueològiques i històriques es canalitzà a través del butlletí *Amistad*, publicat entre 1969 i 1980.

El 1979 neix la revista *Carrer dels Arbres*. En el primer període, fins al 1980, com a suplement de l'*Amistad*, i a partir d'aquesta data es convertirà en un instrument de difusió dels treballs d'investigació en el camp de la història, l'arqueologia, l'art, la geografia i la lingüística.

En el camp de l'arqueologia, a finals dels anys 60, s'incorporen al nucli d'arqueòlegs *amateurs* del Museu, un grup de joves arqueò-

legs procedents de la Universitat de Barcelona. Entre 1969 i 1972 J.Guitart, al costat d'un grup de col·laboradors, porta a terme un bon nombre d'excavacions. El resultat d'aquestes recerques i dels

Josep Me Cuyàs Tolosa entrevistant en Gregori, pagès de Canyet, el 1951.
Fotografia: J. Cortinas (M.d.B.).

coneixements acumulats des de finals del segle passat, fou l'excel·lent treball d'investigació que porta per títol *Baetulo. Topografia arqueològica, urbanismo e historia*, presentat a la Universitat de Barcelona el 1974 com a tesi doctoral, i publicat el 1976 pel Museu de Badalona. Amb l'edició del llibre s'inaugurà la col·lecció de Monografies badalonines, que ha permès divulgar un ampli ventall d'investigacions d'arqueologia i d'història.

Entre els anys 1975 i 1990 han prosseguit sistemàticament les excavacions arqueològiques —programades i d'urgència—; a tall d'exemple citaré algunes zones on s'ha excavat: carrer Lladó, carrer St. Felip i de Rosés, carrer St. Josep i de Rosés, avinguda President Companys, plaça de l'Assemblea de Catalunya, plaça de la Constitució, plaça de l'Oli, carrer Fluvià, Via Augusta cantonada Jaume Borràs, solar de l'Hospital de Badalona, església de Santa Maria, plaça de Joaquim Font i Cussó (solar al costat de la Torre Vella) i Turó d'en Boscà.

Les tasques arqueològiques han recaigut sobre un nodrit grup d'arqueòlegs lligats al Museu de Badalona i sorgits de la Universitat de Barcelona.

Les excavacions sobre l'àrea de *Baetulo* han possibilitat l'execució de nombrosos treballs d'investigació publicats bàsicament pel Museu¹¹ a la revista *Amistad*, a *Carrer dels Arbres* o bé a la col·lecció de Monografies badalonines que la mateixa institució edita.

A mitjan anys 70 es consolidaren al Museu dos equips de col·laboradors. El Grup d'Arqueologia, amb una llarga tradició, i el Grup d'Història, de creació més recent. Bàsicament els integrants dels dos grups pertanyien a una jove generació d'estudiants i llicenciats universitaris que treballaren intensament fins a principis dels anys 80.

Les investigacions que els components d'ambdós grups endegaren es publicaren a *Carrer dels Arbres* i es divulgaren en el I i II curs d'Història de Badalona, celebrats el 1978 i 1980 respectivament.

El 1977 es constituí el GEHMC (Grup d'Estudis d'Història Moderna i Contemporània), format pels membres del grup d'història de l'especialitat de Moderna i Contemporània. A principis dels 80 el GEHMC passà a denominar-se GEHMCA. La A afegida responia a la incorporació d'un grup d'estudiants de l'especialitat d'Antropologia. El GEHMCA i el grup d'Arqueologia funcionaren fins a mitjan anys 80 amb una activitat més pausada.

La historiografia iniciada a la segona meitat dels anys 70 representa una revolució temàtica i metodològica, alhora que les fonts emprades són absolutament inèdites. En l'aspecte temàtic, l'interès es diversifica en un ampli ventall. Així, s'investigarà sobre la vida política i social, la repressió, els bombardeigs, la conflictivitat laboral, la demografia, l'activitat econòmica, les activitats culturals i associatives, i les manifestacions artístiques. L'impuls que en els darrers anys ha rebut la investigació històrica, s'ha vist afavorit entre d'altres motius, per la fundació el 1979 de l'AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona). L'arxiu ha posat els mitjans per facilitar la recerca històrica i difondre el patrimoni documental de la ciutat.

Els resultats de les investigacions s'han publicat a la revista *Amistad*, a *Carrer dels Arbres*, a la col·lecció de Monografies badalonines editades pel Museu, i a les col·leccions publicades per l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Badalona.¹²

El fons històric (A.H.C.B.), gestionat pel Museu, font ineludible per els estudis sobre història de Badalona. Fotografia: A. Cartagena (M.d.B.).

NOTES

1. Jaume Solà i Seriol. Badalona, 1845 - 1880

2. Gaietà Soler i Perejoan. Badalona, 1863 - Barcelona, 1914

3. La *Veü de Montserrat* es publicà entre 1878 i 1900. La idea partí de Jaume Collell, amic de Gaietà Soler i de Mn. Cinto Verdaguer. No obstant això, J. Collell, al llarg de tota la seva història, en fou el veritable inspirador. La revista comptava amb un petit cercle de redactors vigatans, majoritàriament eclesiàstics, com Verdaguer, Josep Gudiol i Torras i Bages, o hisendats com Joaquim d'Abadal i Narcís Verdaguer. Però, Collell va buscar sempre la col·laboració de persones de tot Catalunya, i així Gaietà Soler participà en la publicació. A més, hi col·laboraren escriptors del País Valencià, de Mallorca i del Rosselló.

4. El Museu constava de dues sales dedicades, una, a l'arqueologia, i l'altra, a la marina. A la primera sala s'hi exposaren l'estela ibèrica de Can Peixau, àmfores, i els materials procedents dels poblats ibèrics excavats. A mesura que les excavacions avançaven, s'incorporaren noves peces, com la *Venus*, la *Tabula Hospitalis* i les pollegueres de bronze. També s'hi exposaren pergamins del s. XIII al XVI pertanyents a Badalona.

A la sala dedicada a la marina s'hi exposaven els plànols del fons marí de Badalona, restes marineres, reproduccions de vaixells i la col·lecció Sala, composta pels plànols originals del submarí construït per Narcís Monturiol, i que avui són al Museu Marítim de Barcelona. Hi havia també la biblioteca, amb 300 exemplars, dedicada a la marina. El fons Sala s'adquirí gràcies a una campanya que endegà el 1933 l'Agrupació Excursionista per comprar la col·lecció. L'industrial badaloní Joan Parera aportà la meitat i la resta es recollí per subscripció popular.

5. Isidre Sabater i Arquer. Badalona, 1869 - 1945

6. Agraïxo a Josep Arpi la informació facilitada sobre la biografia d'Isidre Sabater.

7. Joaquim Font i Cussó. Badalona, 1910 - Sta.Coloma de Gramenet, 1988

8. Josep M' Cuyàs i Tolosa. Badalona, 1904

9. Altres obres publicades per J.M' Cuyàs:

• *Apuntes monogràfics sobre San Anastasio mártir copatrón de nuestra ciudad*. Badalona: Artes gráficas Prisma, 1941.

- *Notas históricas de la parroquia de Santa Maria de Badalona*. Badalona: Artes gráficas Prisma, 1942.
- *Apuntes sobre la marina y la pesca de Badalona*. Badalona: T.G.Raluy, 1945.
- *Badalona y el carril de Mataró*. Badalona: Durán, A.G., 1948
- *El atentado de Sans conocido vulgarmente por «Els lladres del pou»*. Badalona: Tallers Gráficos Balmes, 1948.
- *La «Missió» del Padre Claret en Badalona*. Badalona: Durán, A.G., 1952.
- *Resumen histórico del Monasterio de San Jerónimo de la Murtra*. Badalona: T.G. Raluy, 1943 (1ª edició); Artes Gráficas Duran, 1972 (2ª edició); Ajuntament de Badalona, 1975 (3ª edició, corregida i augmentada).
- *La romana Baetulo capital de la Layetania*. Badalona: Museu Municipal, 1966 (1ª edició); Ajuntament de Badalona, 1975 (3ª edició, corregida i augmentada).

10. El primer volum es divideix en dos capítols. El primer està dedicat a la geologia de Badalona i en el segon es biografien tots els autors que s'han ocupat de la nostra història, alhora que transcriu l'obra d'algun d'ells. Els volums segon i tercer se centren en la prehistòria i el món antic a partir dels resultats de les excavacions arqueològiques. Els tres volums següents, els dedicà als s. VIII fins al XVIII. I en el darrer llibre s'ocupa del s. XIX fins al 1936.

11. Junyent, E.; Baldellou, V. *Una vivienda ibérica de Mas Boschà*. Barcelona: Aranzadi, 1972
- J. Guitart Duran. *Baetulo. Topografía arqueológica, urbanismo e historia*. Badalona: Museu municipal, 1976. (Monografias badaloninas).
- Prevosti, M. *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*. Badalona: Museu de Badalona, 1981. (Monografies badalonines, 3).
- Padrós, P. *Baetulo. Arqueologia urbana 1975 - 1985*. Badalona: Museu de Badalona, 1985 (Monografies badalonines, 7).
- Comas, M. *Baetulo les àmfores*. Badalona: Museu de Badalona, 1985 (Monografies badalonines, 7)
- Aquilué, J. *Las cerámicas africanas de la ciudad romana de Baetulo (Hispania Tarraconensis)*. Oxford: B.A.R., 1987 (International Series, 337)
- Flos, N. *Baetulo. Els vidres*. Badalona: Museu de Badalona, 1987. (Monografies badalonines, 10)
- Puerta, C. *Baetulo. Ceràmica de parets fines*. Badalona: Museu de Badalona, 1989. (Monografies badalonines, 11)

12. García Pons, E. *Historia de la prensa badalonesa 1868-1939*. Badalona: Ajuntament de Badalona, [1970, década]
- Casals, N. *Eduard Flò. En el centenari del seu naixement*. Badalona: Museu de Badalona, 1982. (Monografies badalonines, 4)
- Sagués, R. *El moviment obrer a Badalona. Els inicis de la classe obrera a Badalona*

(1840 -1931). Badalona: Ajuntament de Badalona, 1983. (Quaderns de cultura popular, 2)

- Anton, Mª.Ll.; Juliana, E. *50 anys de ràdio a Badalona. L'emissora de la costa, la ràdio que se'n va anar*. Badalona: Museu de Badalona, 1984. (Monografies badalonines, 6)
- Padrós, P.; Monés, J.; Sagués, R. *Resum d'història de Badalona*. Badalona: Ajuntament de Badalona, 1984. (Quaderns de cultura popular, 4)
- Villarroya, J. *Revolució i Guerra Civil a Badalona 1936-1939*. Badalona: Ajuntament de Badalona, 1985. (Mascaró de proa, 2).
- Casals, N.; Padró, J. *Història gràfica de Badalona 1880-1939*. (Vol.1). Badalona: Ajuntament de Badalona, 1987. (Mascaró de proa, 3)
- Nieto, Mª D. *Dalt de la Vila: ss. III - XV*. Badalona: Museu de Badalona, 1988. (Dossier didàctic)
- Nieto, Mª D. *Dalt de la Vila: ss. XVI - XVIII*. Badalona: Museu de Badalona, 1988. (Dossier didàctic)
- Carreras, M.; Vall, N. *La II República a Badalona 1931-1936. Una població industrial en crisi*. Badalona: Museu de Badalona, 1990. (Monografies badalonines, 12).
- Carreras, M. *La industrialització a Badalona*. Badalona: Museu de Badalona, 1990. (Dossier didàctic)

ELS ORÍGENS DE BADALONA L'ÈPOCA PRE-ROMANA

JOSEP GUITART I DURAN

Sabem bé que l'origen urbà de la ciutat de Badalona, el localitzem històricament en la fundació d'un centre urbà que l'arqueologia ens situa en el temps al voltant de l'any 100 a.C. Des d'aleshores, aquell nucli inicial ha anat evolucionant fins a esdevenir la Badalona actual.

Els autors llatins del segle I d.C., Pomponi Mela i Plini el Vell, ens donen ja notícia del nom que portava aquella fundació: *Baetulo*. Aquest nom, no llatí sinó ibèric, ha fet especular al voltant d'un origen ibèric de la ciutat en el sentit que aquesta hauria estat romanitzada a partir d'un nucli indígena preexistent a la romanització. L'arqueologia, però, ha desmentit de manera força contundent aquesta hipòtesi. El nom de *Baetulo*, que és també el nom amb què s'anomena el riu Besòs, degué ser el nom indígena pre-romà amb el qual es designava el territori que avui ocupen els municipis de Badalona, Sant Adrià de Besòs i Santa Coloma de Gramenet. La ciutat romana hauria pres, doncs, el nom del territori sobre el qual s'assentava.

Quina era la realitat demogràfica, ètnica i política d'aquest territori abans de l'assentament d'aquesta nova fundació? No és fàcil donar resposta a aquesta pregunta amb precisió, però l'arqueologia ens documenta un poblament ibèric encastellat en els turons de la serrallada litoral sobre la plana costanera: les restes dels poblats del Turó d'en Boscà a Badalona, del Puig Castellar a Sta. Coloma, i de les Maletes en el límit dels actuals termes municipals de Badalona i Montcada, són els testimonis arqueològics que ens permeten parlar d'un poblament indígena pre-romà del qual malauradament encara no podem aportar gaires precisions.

D'aquests poblats, el més proper al que fou l'assentament de la ciutat romana és el del Turó d'en Boscà, situat sobre la mateixa vessant d'aigües que aquella, a menys de 2 km de distància cap a l'interior, en un petit turó de 198 m d'altitud sobre el nivell del mar, des del qual es domina visualment el territori de *Baetulo* i també tot el pla de Barcelona.

Situació dels poblats ibèrics a l'entorn de Badalona. Llegenda: 1. Turó d'en Boscà; 2. Turó de les Maletes; 3. Puig Castellar; 4. ciutat romana de *Baetulo*. Dibuix: A. Fonollà (M.d.B.).

Aquest jaciment ha estat present des de principi de segle a la bibliografia arqueològica dedicada a la cultura ibèrica. Però la primera actuació arqueològica pròpiament dita fou la realitzada per Joaquim Font i Cussó, el 1933, que va portar al descobriment d'importants restes de fortificació: un sector de muralla, una torre de planta propera al semicercle, una estreta escala d'accés i una altra torre quadrada. També aleshores Font i Cussó va excavar dues sitges a la part baixa del turó, que es van interpretar, segurament sense gaire fonament, com a pertanyents a la necròpolis del poblat.

El 1968, sota la direcció d'E. Junyent i V. Baldellou, es va excavar una casa a la part alta del poblat amb excel·lents resultats interpretatius, ja que la destrucció de la casa havia deixat a dintre una bona part dels estris domèstics. Aquesta destrucció es va datar a finals del segle III o principis del segle II a.C.

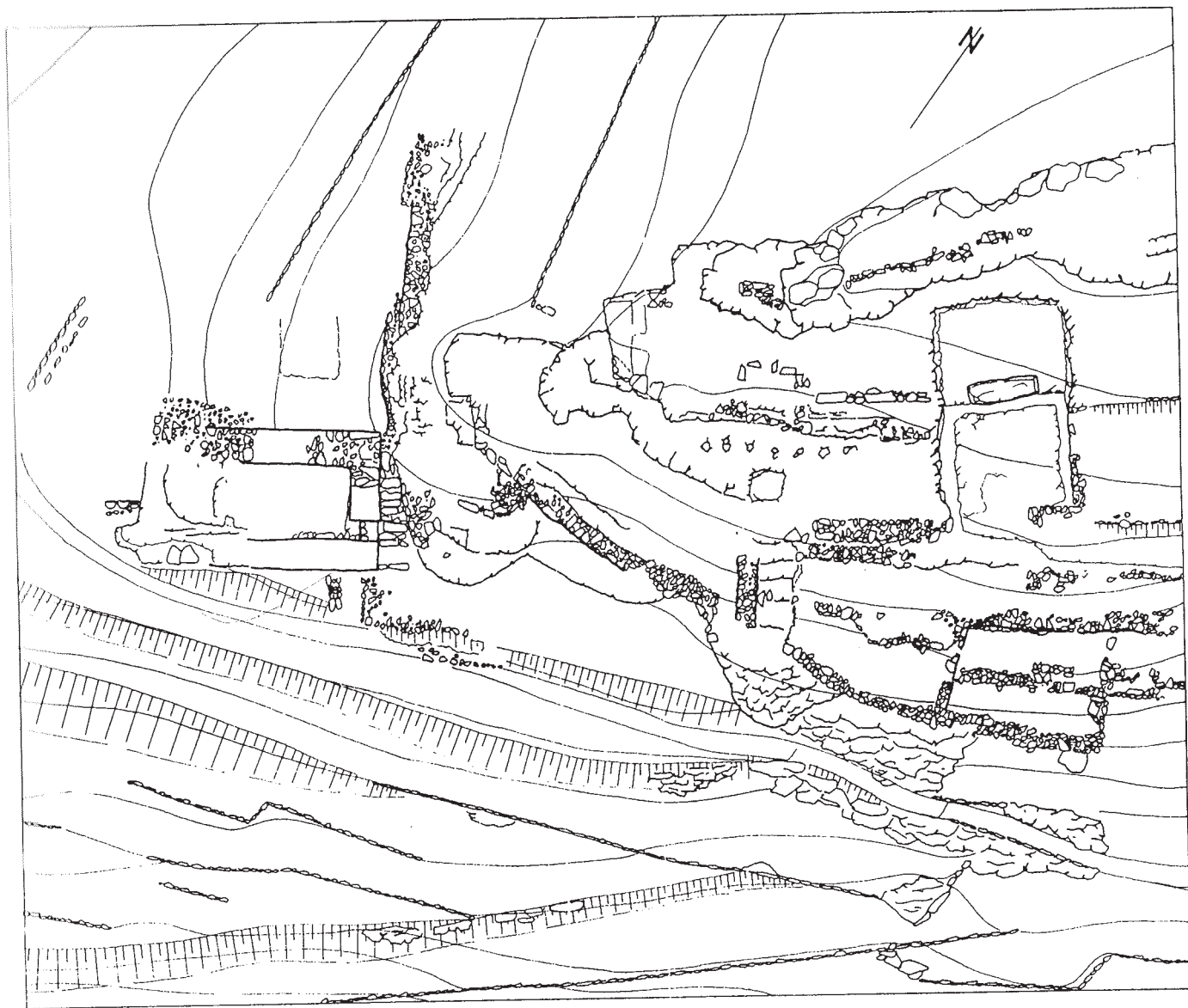
Habitació, excavada a la roca, d'una casa del poblat iber del Turó d'en Boschà.
Fotografia: A. Cartagena (M.d.B.).

Després d'aquesta intervenció el jaciment va viure un moment crític, a principis de la dècada dels setanta, ja que la seva desprotecció el va convertir en objectiu de la pirateria arqueològica, i a més, i sobretot, perquè l'explotació d'una pedrera que ja anys enrera havia començat a menjar-se la banda oriental del turó, va reemprendre la seva activitat amb ritme cada vegada més ràpid, destruint una part important del poblat abans que s'acongués aturar l'explotació i tancar definitivament la pedrera. La definitiva protecció del jaciment, sota la vigilància del Museu de Badalona, va obrir la possibilitat, a partir de 1979, d'iniciar campanyes d'excavació sistemàtica a la vegada que s'adequava el jaciment per a la visita.

Els treballs arqueològics portats a terme fins avui ens permeten referir-nos a alguns elements significatius del poblat: la seva fortificació, la seva disposició urbanística, i l'evolució cronològica de l'assentament.

Quant a la fortificació del poblat, de moment només s'ha pogut estudiar en l'extrem sud-oest del jaciment. En aquest punt tenim dos panys de muralla que formen entre si un angle de 130 graus i que estarien units mitjançant una estructura arrodonida, molt arranjada i malmesa, assentada sobre la roca, que podria interpretar-se com una possible torre. Davant aquesta estructura tenim una torre rectangular molt potent, de 5,85 m d'amplada i més de 9 m de llargada. Entre la torre i el pany de muralla tenim ben conservats sis esglaons d'una escala força estreta que donaria accés a la torre.

Es tracta d'un dispositiu defensiu força potent, especialment pel que fa a la torre, que protegiria sobretot la part alta del poblat. No podem precisar encara la relació que devia tenir aquesta fortificació amb les defenses de la part baixa del poblat, que s'estenia per la vessant S.E. del turó, en la qual, malgrat que no ha estat encara excavada, es poden observar importants vestigis de fortificació.

Plànol d'una part del sistema defensiu del poblat iber del Turó d'en Boscà. Dibuix: A. Fonollà (M.d.B.).

Un altre aspecte notable que l'excavació d'una zona de 150 m² a la part alta del poblat ha posat al descobert, és el sistema de terrasses, sostingudes per potents murs, mitjançant el qual s'aconseguia salvar el fort pendent del turó. La comunicació entre les terrasses es resol amb un ample carrer amb escales. Estem, sens dubte, davant d'un dispositiu urbanístic d'una certa sofisticació, que implica una organització social i política força desenvolupada; però que caldrà que l'arqueologia posi al descobert en una extensió més àmplia per poder interpretar-la amb més precisió, tant pel que fa als models constructius a què respon, com pel que fa a la precisió de la seva cronologia, que en principi, malgrat que sense evidències definitives, tendim a creure que correspon a les fases inicials del poblat.

Quant a l'evolució cronològica del poblat sembla que té els seus orígens en el curs del segle IV a.C., moment en el qual es produeix, segons tots els indicis, l'estructuració tribal de la cultura ibèrica laietana. És aleshores quan es configuren els nuclis bàsics de poblament de la Laietana i es delimiten les zones d'influència dels diferents assentaments, és a dir, quan es produeix l'ordenament intern del territori, acompanyat segurament per una explotació més sistemàtica de la terra. Els poblats es van convertir aleshores en l'element aglutinador de quasi totes les activitats dels laietans.

Característiques destacables d'aquests poblats són les seves fortificacions, algunes ben conegudes com les del proper poblat de Burriac, a Cabrera de Mar, datables també, a mitjan segle IV a.C.

Sens dubte, hem de situar aquestes fortificacions en la lògica mateixa de la construcció dels poblats com a unitats polítiques i organitzatives ben definides.

Tenim poques referències, encara, per poder historiar els dos segles llargs d'evolució del poblat; sí podem, però, afirmar que l'inici de la presència romana a finals del segle III a.C. no va afectar en

un primer moment la seva continuïtat. Durant el segle II a.C., i especialment a la primera meitat, el poblat viu encara una etapa pròspera, i fins i tot l'arqueologia detecta canvis i remodelatges urbanístics. A principis del segle I a.C. es produeix l'abanderament de la part alta del poblat; a la vessant sud-est es constaten, encara, en aquests anys, vestigis d'activitat de la qual no podem encara precisar ni la importància ni l'extensió; però l'absència en el jaciment de restes de ceràmica *sigillata* permet concloure que a la segona meitat del segle no hi devia haver cap hàbitat estable.

La fundació de la ciutat romana havia introduït noves formes de vida i d'explotació del territori que deixaven sense paper aquell assentament que fins aleshores havia fet de capital del territori. Els seus habitants degueren incorporar-se a la nova situació, però malauradament no tenim cap notícia que ens permeti apropar-nos al detall dels mecanismes mitjançant els quals es va produir aquesta integració.

Carrer amb escales, a la part alta del poblat del Turó d'en Boschà, on s'observa l'aterassament urbanístic. Fotografia: A. Cartagena (M.d.B.).

LA CIUTAT ROMANA DE BAETULO (BADALONA): HISTÒRIA I URBANISME

PEPITA PADRÓS I MARTÍ

El marc geogràfic

L'actual ciutat de Badalona es troba en una plana, limitada per la serralada de Marina, el Besòs i la Mediterrània. Està situada al vessant marítim de la serralada de Marina, i a la plana al·luvial costanera, a l'extrem esquerre del delta del Besòs.

El terme és drenat per diverses rieres, de caràcter torrencial i curt recorregut, orientades nord-sud. Algunes d'elles estan canalitzades dins l'actual nucli urbà.

Els seus orígens

El seu origen és un nucli urbà de fundació romana, *Baetulo*, creat de nova planta en un petit turó limitat per dues rieres, la de Canyet i la de Matamoros, i el mar.

La romanització. La fundació de Baetulo

La romanització a la zona costanera catalana fou molt intensa, ja des de finals del segle II a.C. Diversos factors incidiren en la forta presència del món romà en la Península Ibèrica. D'una banda, la inexistència d'una infraestructura defensiva i la necessitat d'instal·lar-hi places fortes. D'altra, els canvis introduïts per Màrius en l'exèr-

cit romà implicaven la instal·lació de ciutadans romans, veterans llicenciats de l'exèrcit, en territoris situats fora de la Península Itàlica, amb el corresponent repartiment de terres.

Aquest fet suposà per a les nostres terres, ja des dels inicis del segle I a.C., un canvi substancial, perquè a partir d'aquest moment, es produí l'assentament de gran nombre d'itàlics, els quals es beneficiaren del repartiment de terres, és a dir, es pot parlar d'una colonització agrícola del territori, basada en les *villae* o cases de pagès.

Coetàniament al naixement de les noves ciutats romanes, els poblats ibèrics es varen anar abandonant, i no a causa d'una imposició romana de tipus militar, sinó per una progressiva adaptació a les noves condicions de vida. Una mostra evident d'aquesta adaptació a les noves formes de vida fou l'adopció gradual del llatí per part dels indígenes. L'escriptura ibèrica anà desapareixent i en les nostres zones s'imposà la nova llengua.

Un dels punts on en un primer moment l'element romanitzador fou més fort, va ésser la zona costanera de la Laietània, avui dia el litoral del Maresme i Barcelonès. En aquest punt trobem entre d'altres fundacions romano-republicanes, les ciutats de *Baetulo*, l'actual Badalona, i *Iluro*, avui dia Mataró, que foren els nuclis urbans d'aquests territoris agrícoles, necessaris per a la nova estructura d'assentament de la zona. *Baetulo* fou una ciutat fundada a les planes, sense noses geogràfiques als voltants, amb comunicacions obertes i amb bones possibilitats agrícoles a la rodalia.

Topogràficament, *Baetulo* estava emplaçada damunt d'una petita elevació del terreny i entre dues rieres, la d'en Folc i la de Matorros, lloc molt freqüent en les noves fundacions romanes. Fou una ciutat de nova planta, és a dir, una ciutat en la qual es poden trobar unes arrels més o menys directes sobre el país, però en tot cas representa la creació d'un centre urbà establert al marge del nucli predecessor —en aquest cas el poblat ibèric del Turó d'en Boscà—, amb un trencament topogràfic clar.

La menció més antiga sobre la ciutat romana, la tenim en l'obra *De Chorographia* de l'hispanista Pomponi Mela, datada l'any 43-44 d.C. També surt citada *Baetulo* a la *Naturalis Historia*, de Plini, text del segle I d.C.

La cronologia de la ciutat fundacional se situa als inicis del segle I a.C. Les dades que permeten fixar aquesta cronologia vénen donades, d'una banda, per diferents estrats d'anivellació i preparació del terreny per construir-hi; d'altra, per l'estudi del conjunt dels materials ceràmics de vernís negre procedents d'antigues excavacions sense context estratigràfic; i finalment, per l'estudi del sistema constructiu del recinte emmurallat.

La ciutat fundacional tenia als voltants de 10 Ha. d'extensió, i sembla evident que un establiment d'aquest tipus, de nova planta i amb aquesta extensió, havia de sorgir com a iniciativa de l'autoritat romana. Això, lligat amb el que diu Plini, que qualifica *Baetulo* com un *oppidum civium romanorum*, és a dir, una fortificació de ciutadans romans, fa pensar que *Baetulo* fou una fundació romana feta amb aportació colonial, amb itàlics. Aquesta fundació s'insereix en el context socio-polític i militar d'aquells anys, marcats per les guerres de finals del segle II a.C. i per la paral·lela proletarització del reclutament de l'exèrcit romà, consumada per Màrius, la política del qual era la creació d'una estructura defensiva, alhora que es repartien terres als veterans de les legions. Per tant, a més d'una fundació urbana, es produí una colonització agrícola del territori.

Urbanisme de la ciutat fundacional

Baetulo fou una ciutat emmurallada. Fins al moment, s'ha documentat part del tram de la muralla en l'Hort de les Monges —el pati de l'escola de les monges franciscanes del carrer del Temple—, en el Clos de la Torre —la plaça de l'Assemblea de Catalunya—, on hi havia la porta d'entrada a la ciutat, que es feia per la Via Augusta, porta de la qual es trobaren les pollegueres de bronze, de cos cilíndric, i que avui dia es poden veure al Museu de la ciutat. També s'ha identificat la muralla en l'hort del carrer Fluvià, núm. 33 i probablement al carrer de les Eres.

Quant a la seva distribució interior, J. Guitart, en el seu estudi sobre *Baetulo*, arribà a la conclusió que la ciutat estava ordenada urbanísticament segons un pla ortogonal i regular, orientada de SE a NO, amb els eixos transversals paral·lels a la costa, i amb les corresponents adaptacions al terreny.

Si s'observa el plànol de Badalona de J. Solà i Seriol de l'any 1879 es veu que en la zona on havia existit poblament en època medieval, s'ha conservat possiblement el traçat de places i carrers.

Alguns carrers transversals de l'època medieval com Lladó, Dalt, Fluvià, Barcelona i les parts baixes dels carrers de les Eres i Sant Sebastià suggereixen la possible reminiscència d'una ordenació i reflex dels carrers romans.

Per tant, es pot parlar d'un reticulat de carrers ortogonal i quasi regular, excepte en alguns punts, com a la part baixa del Clos, que té variacions degudes molt possiblement a l'adaptació al terreny i als límits marcats pel recinte fortificat.

Aquests carrers devien tenir una amplada de 5 m. Els longitudinals estaven dotats de clavegueres i per salvar els desnivells del terreny —no oblidem que la ciutat estava en un petit turó—, tenien fort

pendent cap al mar. Formaven illes o *insulae* rectangulars. Les edificacions devien estar fetes mitjançant un aterrament del terreny, lògicament quedarien dividides en dues meitats, i els seus nivells d'utilització anirien d'acord amb el carrer transversal inferior o superior.

Vista del *forum* de la ciutat romana. Al fons, l'església de Sta. Maria (M.d.B.).

En el centre de la ciutat se situaria el fòrum o plaça pública, a la zona ocupada actualment pel carrer del Temple, l'església de Santa Maria i voltants. D'aquest sector de *Baetulo* es coneixen dos edificis públics del moment fundacional de la ciutat romana: un d'ells relacionat amb el temple i l'altre, un edifici d'ús comercial.

El temple estaria situat sota l'actual església de Santa Maria. Aquest fet confirmaria l'existència d'una continuïtat de culte en un mateix lloc des de l'època romano-republicana fins als nostres dies.

L'altre edifici públic estaria destinat a botigues o *tabernae*; es data a inicis del segle I a.C., i formaria part dels equipaments comercials de la ciutat, prop del fòrum. Estava delimitat per dos carrers longitudinals, *cardines*, i un altre de transversal, *decumanus*, des del qual s'hi accedia.

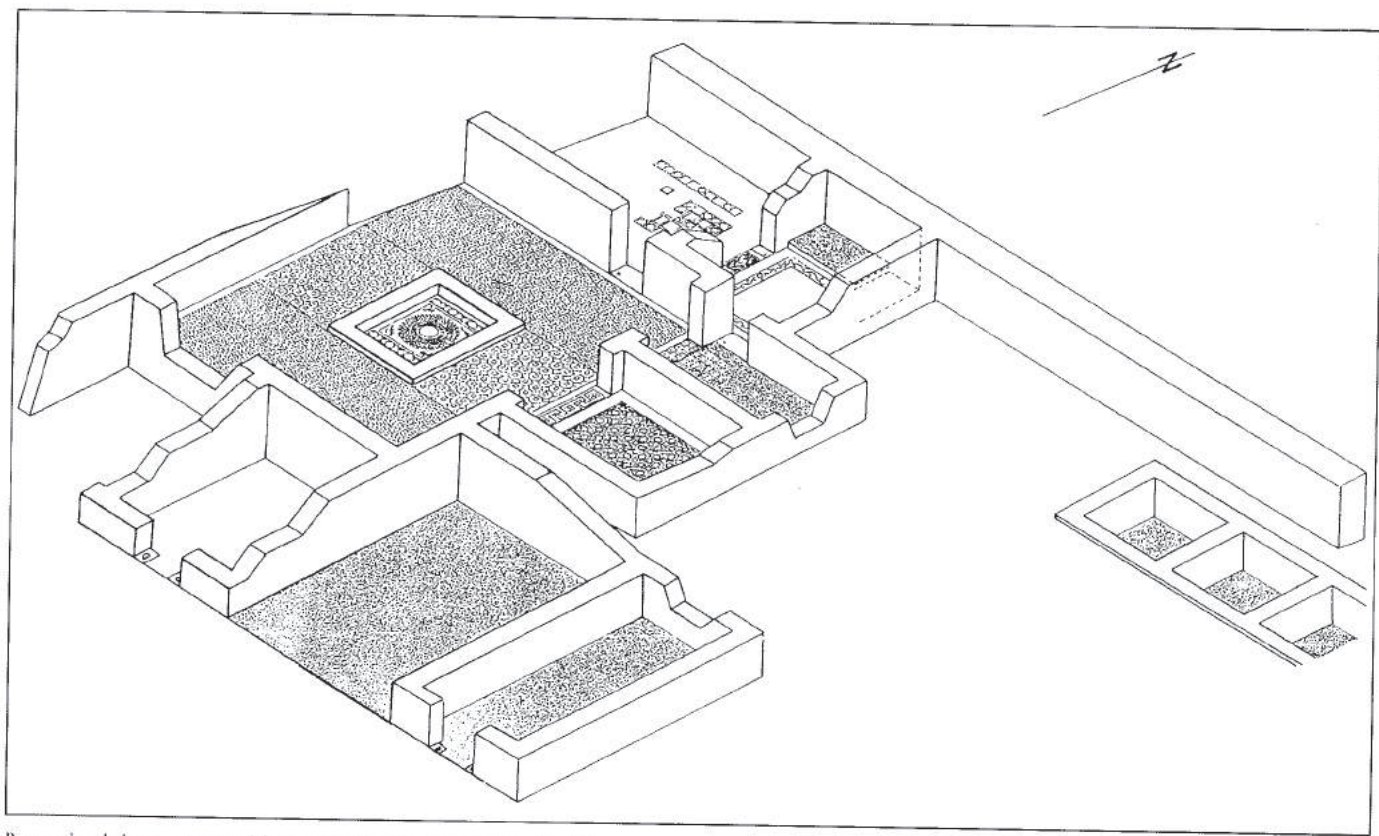
Quant a aquesta zona central, les actuacions que s'han portat a terme en l'àrea marcada com a probable fòrum de la ciutat, permeten entreveure la seva topografia i disposició, i alhora deduir el seu paper d'articulador bàsic i determinant del conjunt de la disposició espacial urbana d'aquest moment fundacional. Així, el lloc d'ubicació del fòrum va ésser sens dubte acuradament escollit d'acord amb les característiques prèvies de la zona on s'establí la ciutat: el pendent d'un turó, pendent suau, però amb un desnivell bruscat sobre l'inici de la platja.

L'*oppidum* establert sobre aquesta topografia quedava dividit naturalment en una part baixa, sense solució de continuïtat amb la platja pròpiament dita, i una part alta, en el pendent del turó. El fòrum es col·locà a la part alta, però exactament sobre el mencionat desnivell. Sens dubte es perseguia l'obtenció d'un efecte escenogràfic, ja que la façana del fòrum s'aixecaria en un pla superior, destacant i dominant la resta d'edificis i els panys de muralla de la part baixa. La intenció d'aquest efecte escenogràfic reflecteix clarament una influència de les tendències de l'urbanisme hel·lenístic.

D'altra banda, aquesta mateixa ubicació topogràfica és la que dona al fòrum el seu rellevant paper com a articulador de les diverses zones de la ciutat. I és precisament aquesta divisió espacial per zones, la que es va perfilant cada vegada amb més claredat amb les noves troballes, que a més fan deduir l'aplicació d'una certa especialització funcional de cada una d'aquestes zones, ben diferenciades topogràficament.

La part alta, darrera el fòrum, es perfila com una zona residencial, on s'han trobat la major part dels habitatges documentats en el jaciment, entre ells algunes cases relativament àmplies i luxoses, i de cronologia fundacional.

La part baixa, en canvi, sembla destinada a usos més comunitaris. S'hi documenten edificis de caràcter públic: termes, mercats, etc.

Perspectiva de la casa romana del carrer Lladó. Dibuix: A. Fonollà (M.d.B.).

L'habitatge

No es coneix la planta sencera de cap d'aquestes cases documentades a la part alta. No obstant això, les excavacions realitzades en un solar del carrer Lladó permeten conèixer bona part d'una d'elles: es tracta d'una casa centrada al voltant d'un atri al qual obren diverses habitacions (*tablinum*, *triclinium*, *cubiculum*, etc) pavimentades amb mosaics. El fet de tenir un atri central, solucionava perfectament l'entrada d'aire i llum, sense necessitat d'altres obertures a l'exterior. La casa romana del carrer Lladó està actualment en fase d'adequació museogràfica per tal de poder obrir-la al públic.

Aquesta casa és, sens dubte, representativa d'un determinat tipus d'habitatge present a la ciutat, tal com semblen mostrar les restes d'altres exemplars que, encara que documentats de forma molt més parcial, indiquen una tipologia de cases de similars característiques.

No obstant això, al costat d'aquestes cases d'una certa amplitud, que es poden qualificar com a veritables *domus*, es documenten també les típiques *tabernae*: recintes rectangulars allargats, formant un únic àmbit o dividides en dues o tres habitacions.

Es donaria, per tant —fet que d'altra banda sembla lògic—, la coexistència de dos tipus de casa, un més ampli i luxós que reproduïx el tipus de la casa mediterrània amb atri, i un altre molt més modest, de planta rectangular i dividit en dues o tres habitacions com a màxim.

Quant a la part baixa de la ciutat, s'evidencia un fet significatiu: les restes de *tabernae* documentades són molt nombroses i, en alguns casos, la seva funció com a lloc d'ubicació d'un comerç o una indústria artesanal sembla clara, encara que no es pugui descartar que aquestes *tabernae* tinguessin també la funció d'habitatge.

Pel que fa als edificis públics coneguts i que es poden visitar, mereixen menció especial les termes, situades sota l'actual Museu

de la ciutat. L'esquema constructiu i l'ordenació i distribució d'aquestes termes és molt semblant al que es troba aplicat a les termes de les ciutats del Vesubi, i la seva datació es podria portar al segon terç del segle I a.C.

Finalment, s'ha de dir que la part baixa de *Baetulo* estava creuada per la Via Augusta, que devia entrar a l'*oppidum* per una porta fortificada, ben documentada en l'angle NE del recinte emmurallat, i és lògic pensar que a ambdós costats se centraria inicialment l'activitat comercial i artesanal bàsica de la ciutat.

Aquesta divisió zonal de l'espai urbà, que sembla característica de l'urbanisme fundacional de *Baetulo*, encara que pogué ésser afavorida per les característiques topogràfiques de l'assentament i també per l'esquema urbanístic utilitzat en la fundació, englobant la Via en un dels extrems del recinte fortificat, també podria reflectir una certa influència de l'urbanisme hel·lènic, en el qual la divisió de zones especialitzades funcionalment, s'aplica profusament des d'època clàssica i és una de les característiques pròpies de l'anomenat urbanisme hipodàmic. No obstant això, aquesta distribució espacial resulta atípica dins de l'urbanisme d'arrel romana, en el context del qual, sens dubte, s'ha d'inscriure la fundació de *Baetulo*. De tota manera, les influències gregues sobre Roma en aquests anys (finals del segle II, inicis del segle I a.C.) se succeeixen amb intensitat creixent, cosa que pot ajudar a explicar aquesta atipicitat.

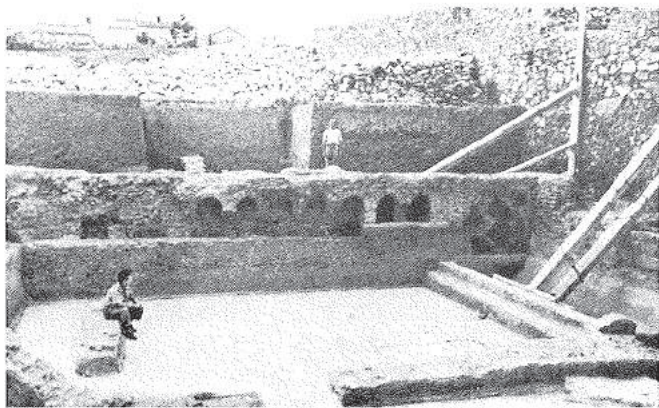
August i l'època alto-imperial

Amb August es consolidà el procés de la romanització. La seva època fou un període de plena romanitat, amb tot el que això comporta. Bona prova d'aquest fet fou la incorporació cada cop més forta al nostre país de tots els elements de la cultura material que definien el món romà, així com dels corrents socials, econòmics i artístics vigents a Roma, que es desenvoluparen aquí durant l'Alt Imperi.

És també en aquest moment quan es funda la *colonia Barcino*, que segons Guitart, jugarà un paper fonamental en la regulació jurídica del territori laietà. *Barcino* serà la colònia on confluiran jurídicament tots els ciutadans romans dispersos en petits nuclis com *Iluro* i *Baetulo*, fent la funció de capital. Amb això es tancarà el procés urbanitzador de la Laietània.

A *Baetulo*, possiblement des d'aquest moment, es degué produir un embelliment urbà, amb la utilització relativament abundant del marbre en els edificis públics, construint-ne, molt possiblement, algun de nova planta, però també, com en el cas de les termes, remodelant, ampliant i embellint edificis antics. També és en aquest moment quan a la part baixa de la ciutat, a ambdós costats de la Via Augusta, es documenta el seu creixement, ultrapassant les muralles i deixant-les englobades entre les noves edificacions, destinades també en un principi a activitats de tipus industrial.

La major part de restes constructives que s'han documentat a la ciutat, bàsicament unes termes, carrers, botigues, un conducte d'aigua, diverses cases, una piscina monumental, etc., es poden datar entre època fundacional i August.

Les termes romanes en el moment de la seva excavació, l'any 1955 (M.d.B.).

Algunes d'aquestes restes són visitables i es troben situades a diferents indrets de la nostra ciutat. Les més conegudes i espectaculars són les termes, però n'hi ha d'altres:

Al carrer d'en Pujol, es troba l'entrada a un tram d'un conducte d'aigua localitzat en el sector NE de la ciutat romana. Porta una direcció muntanya-mar, i se'n conserva una llargada de 38 m, amb coberta de volta, pavimentat amb *opus signinum*, i amb tres petites canalitzacions laterals. Aquest conducte degué abastar d'aigua bona part de la ciutat de *Baetulo*.

A la plaça de l'Assemblea de Catalunya, sota l'actual Banc Central, es troben les restes d'una piscina en perfecte estat de conservació. És rectangular, amb exedres semicirculars en els extrems. Té 13,30 m de llargada per 6,30 m d'amplada, i a l'angle sud hi ha una escala per baixar-hi.

És també en època d'August quan es daten les primeres manifestacions artístiques pròpiament dites que trobem a Badalona: escultura, pintura mural, mosaics, que evidencien la prosperitat de la ciutat en aquests anys. S'ha d'esmentar entre d'altres, l'anomenada Venus de Badalona, petita escultura en marbre que es troba actualment exposada al Museu de la ciutat.

A partir dels darrers anys del segle I d.C., en època flàvia, l'arqueologia documenta a *Baetulo* un procés de canvi, que comportà la inutilització de canalitzacions i clavegueres i l'amortització d'una sèrie de cases de la part alta de la ciutat, cases relativament grans i luxoses, que fins aleshores havien estat molt possiblement el lloc de residència de les famílies més benestants instal·lades a l'*oppidum*. No obstant això, aquesta amortització no sembla significar un abandonament de la zona, sinó la transformació de l'ús funcional d'aquest espai.

La lectura arqueològica d'aquest procés es troba dificultada per la degradació de la zona alta del jaciment de *Baetulo*, on l'edificació de cases i carrers en època moderna (segles XVI- XVIII) va anive-

Per tallar els elements i estrats anteriors. Així, és freqüent trobar, a la part baixa de la ciutat, estratigrafies «invertides», degudes a aquests moviments i trasllats de terres.

Això no obstant, en algun cas s'ha pogut observar amb claredat com, sobre els estrats d'època flàvia i reaprofitant les estructures d'una antiga *domus*, es desenvolupava una nova activitat, possiblement de tipus artesano-industrial durant el segle II i inicis del segle III.

Per interpretar aquest procés de transformació urbana, s'ha de tenir en compte l'evolució que es constata en las *villae* rurals del territori de *Baetulo*, que des de la segona meitat del segle I d.C. van tenir un desenvolupament arquitectònic important. És possible que en el segle II el nucli residencial es traslladés a aquestes *villae*.

El hauria, per tant, un desplaçament del lloc de residència de les famílies benestants, des del centre urbà cap a les seves *villae* situades relativament a prop de la ciutat. En l'antic *oppidum*, les antigues cases s'haurien transformat i dedicat a altres usos: indústria artesanal, comerç o també possiblement a habitatges més modestos.

S'hauria produït, doncs, una transformació i redistribució d'usos de la ciutat i el seu territori, de forma quasi simultània a la major part de les *domus* documentades arqueològicament. Potser s'hagi de relacionar aquest fet amb la concessió del *ius latii* i la transformació de *Baetulo* en *municipium*, que es produí precisament a finals del segle I d.C., en època de l'emperador Vespasià. És a partir d'aquest moment, quan a Badalona es documenten epigràficament les institucions municipals i els seus magistrats.

Del Baix Imperi al Feudalisme

A la part baixa de la ciutat, on els nivells arqueològics estan més ben conservats, es documenta estratigràficament una continuïtat

d'hàbitat fins a finals del segle V o inicis del segle VI, amb diverses fases constructives ben diferenciades estratigràficament i cronològicament, fet que permet afirmar que, almenys aquest sector de la ciutat té una pervivència sense interrupció des del segle I a.C. fins a inicis del segle VI. No obstant això, la ciutat perdé importància, i l'hàbitat es concentrà al camp. El centre més important passà a ésser *Barcino*, que dominà tota la vida de la comarca.

L'arribada dels visigots no devia alterar l'estructura socio-econòmica heretada del Baix Imperi. Sembla que la primera invasió dels àrabs no modificà tampoc aquesta estructura. No obstant això, la segona comportà la destrucció de Badalona per Al-Mansur, possiblement l'any 985. Els badalonins fugiren cap a Canyet, Pomar i Llefia.

Finalment, d'època baix imperial, cal parlar d'una peça, probablement pertanyent a un cancell, potser de tipus visigòtic, reaprofitat en un moment posterior, al segle X-XI, per tal de fer-hi una inscripció a la cara posterior, conservat actualment a l'església de Santa Maria.

Excavacions sota la plaça Font i Cussó (M.d.B.).

Bibliografia

- COMAS, M.; GUITART, J.; PADRÓS, P.; PUERTA, C.; RODRÍGUEZ, M.
«Algunes indicacions topogràfico-arqueològiques sobre el fòrum de l'antiga Baetulo.»
Pyrenae, Homenatge J. Maluquer.
Barcelona (en premsa).
- GUITART DURAN, J.
Baetulo. Topografia arqueològica. Urbanismo e Historia.
Badalona, 1976.
- GUITART, J.; PADRÓS, P.
«Distribución espacial de la vivienda en el urbanismo tardorepublicano y augusteo: el modelo constatado en Baetulo (Badalona).»
Arqueología espacial 2. Coloquio sobre el microespacio.
Teruel, 1986, pp. 77-97.
- GUITART, J.; PADRÓS, P.
«Baetulo. Cronología y significación de sus monumentos.»
Actas del Coloquio: La ciudad romana en Hispania: su monumentalización en época republicana y augustea. Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
Munich, 1991.
- GUITART, J.; PADRÓS, P.
«La casa urbana en Baetulo.»
Actas del Coloquio La casa urbana en la Hispania romana.
Zaragoza (en premsa).
- GUITART, J.; PADRÓS, P.
«La ciutat romana de Baetulo (Badalona). Urbanisme i Història.»
Revista Espais.
Barcelona (en premsa).
- GURT, J.M.; PADRÓS, P.; PUJOL, J.; COMAS, M.; PALET, J.M.; RIERA, S.
«La Via Augusta entre el municipium Baetulo i la colònia Barcino.»
Carrer dels Arbres, 1.
Badalona, 1990, pp. 35-50.
- GURT, J.M.; PADRÓS, P.
«Circulació monetària a Baetulo.»
Homenatge prof. M. Tarradell (en premsa).
- PADRÓS, P.; MONÉS, J.; SAGUÉS, R.
Resum d'Història de Badalona.
Badalona, 1981.
- PADRÓS I MARTÍ, P.
Baetulo. Arqueologia urbana 1975-1985.
Badalona, 1985.
- PREVOSTI, M.
Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo.
Badalona, 1981.

ECONOMIA, PRODUCCIÓ I COMERÇ A LA CIUTAT DE BAETULO

MONTSERRAT COMAS I SOLÀ

Segle I a.C.

L'arribada d'emigrants itàlics a *Baetulo* en els primers moments de la colonització urbana i agrícola de la zona de la Laietània i el repartiment de terres que es va realitzar entre els colons, va desenvolupar una dinàmica en el camp de l'agricultura. Encara que és evident que hi havia un treball agrícola preexistent portat a terme pels ibers, els colons itàlics varen aportar els seus coneixements incorporant, no solament noves tècniques de producció pròpies de la Itàlia d'aquell moment, sinó fins i tot els costums i els hàbits agrícoles de les seves regions d'origen.

Aquestes aportacions es devien aplicar a l'agricultura en general, en els camps de conreu on en aquell moment es devien cultivar els productes clàssics i habituals, propis d'una economia domèstica, com el blat, l'ordi, els cereals, les verdures, l'oli, etc. Però on la influència de les novetats tècniques es va fer més evident, va ser en el cultiu de la vinya.

En els primers anys d'assentament romà a la zona, període en què es funda la nova ciutat de *Baetulo*, gran part del vi que es bevia devia provenir de la zona itàlica del Laci i de la Campània, prop de Roma. Era un vi que arribava envasat en àmfores itàliques, les quals es troben en gran quantitat a les excavacions d'aquest moment de la primera meitat del segle I a. C.

En aquesta època, no solament s'importa el vi de la zona itàlica, sinó que arriben molts altres productes, el més important dels

quals serà la ceràmica, sobretot la ceràmica dita campaniana, que com el seu nom indica prové de la zona de la Campània, del mateix indret d'on prové el vi que s'importa. És una ceràmica fina de taula, amb el vernís negre de molt bona qualitat. També arriben altres ceràmiques de la mateixa zona, com són les ceràmiques de parets fines i alhora també arriben llànties.

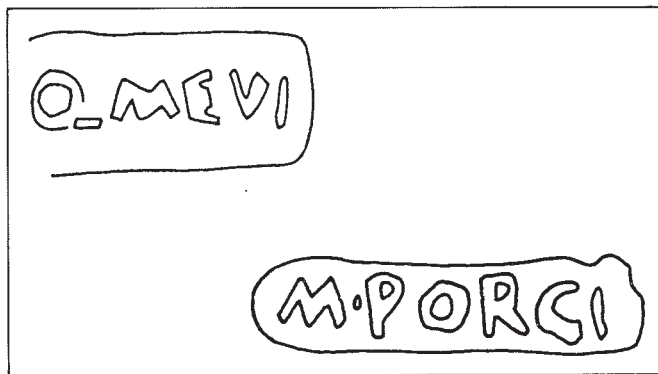
Així doncs, existeix des del primer moment un tràfic unilateral que arriba des d'Itàlia i proveeix la zona de la Laietània. Tots aquests productes es transportaven per mar amb vaixells, fent la llarga travessia des de les costes itàliques a través de l'estret de Bonifaci, o bé seguint la costa gal·la. D'aquests viatges, se'n té constància per la gran quantitat de pecis amb restes de naus itàliques naufragades, que anaven carregades amb àmfores i ceràmiques d'aquella zona i que es troben a tot el llarg de la costa francesa i catalana. Suposava, doncs, una aventura i una gran despesa emprendre un viatge amb vaixell en uns moments en què la navegació tenia encara unes tècniques tan precàries.

August i primera meitat del segle I d. C.

És important assenyalar que tant la situació geogràfica de la ciutat de *Baetulo*, en una comarca amb grans possibilitats agrícoles, com la seva proximitat a la costa, varen propiciar el desenvolupament en la producció de les vinyes. Aquest fet no es començarà a produir fins a la segona meitat del segle I a.C., a causa de la incorporació de les noves tècniques agrícoles abans esmentades,

aportades pels colons itàlics ja plenament establerts a la zona de *Baetulo*. L'augment en la producció de vi va ser tan important que es va provocar un excedent, amb la qual cosa ja no va fer falta seguir important el vi itàlic, ja que la producció de les pròpies vinyes abastava les necessitats de la ciutat i els seus voltants, i fins i tot va permetre la seva comercialització i la seva exportació fora de la zona de la Laietània. En els primers moments aquesta exportació es dirigeix, sobretot, al sud de França des d'on, a través del Roine, penetrarà per tota la zona gal·la, i més endavant, seguint aquesta ruta, aquest comerç fins i tot arribarà al *limes* germànic i Gran Bretanya.

Aquest fet, el confirma la gran quantitat d'àmfores fabricades en els forns de la Laietània, marcades moltes d'elles amb el nom d'algun personatge de la zona, com pot ser l'exemple de Q. MEVI i més tard el de M. PORCIUS, ciutadans molt vinculats a *Baetulo*, els quals segellaven les seves àmfores, que després apareixen reparatides, no solament per Hispània, sinó per tots els jaciments arqueològics situats a tot el llarg del recorregut del riu Roine, i que ens parlen de la gran expansió del vi laietà.

Marques d'àmfores laietanes Q. MEVI i M. PORCIUS trobades a les excavacions de Badalona. Dibuix: A. Fonollà (M.d.B.).

En el mateix moment en què comença el primer desenvolupament de la producció del vi laietà i la seva exportació a d'altres províncies, s'observa una interrupció en l'arribada de les importacions de vi itàlic que fins aleshores havien abastat els mercats de la població romana instal·lada a *Baetulo*. El monopoli que exercia fins a aquell moment Itàlia amb els seus vins s'interromp, afectat pel renaixement productiu i econòmic iniciat a la Laietània, la qual ja no necessita seguir important el vi de fora.

Quant als altres productes, segueixen arribant de la zona itàlica, sobretot peces de ceràmica del tipus anomenat *terra sigillata* itàlica, que és una ceràmica fina de taula, amb el vernís vermell molt acurat, que arriba a la nostra zona amb força abundància des de l'últim quart del segle I a.C.

En aquests primers moments de colonització agrícola i de desenvolupament de la producció de vi a la zona de *Baetulo*, la situació del camp era la següent. Com ja s'ha dit, la divisió de la terra es va realitzar mitjançant el seu repartiment entre els colons itàlics i aquest fet va condicionar un tipus de propietat de la terra en aquesta zona, que consistia a dividir-la en petits lots d'aproximadament 100 *iugera* que equivaldrien a unes 25 hectàrees cada un, propiciant d'aquesta manera una dispersió de la zona agrícola i per tant una dispersió del poblament rural. Amb el temps, cada un d'aquests colons o els seus descendents hi van edificar una vil·la més o menys gran, que van utilitzar pel seu estatge i per realitzar-hi els treballs propis del conreu. Segons els estudis sobre el camp realitzats en aquesta zona per M. Prevosti, s'ha comprovat l'existència d'una vil·la romana per km.². Aquesta estadística indica, en primer lloc, un equilibri en la distribució de la terra, i en segon lloc, un domini total de la mitjana propietat per sobre de qualsevol latifundisme.

Confirma aquest fet, l'existència de gran quantitat de marques d'àmfores que es troben disperses per la zona propera a *Baetulo*, i

que prova que la producció del vi es feia d'una manera molt descentralitzada. És a dir, que no existia un propietari, o pocs propietaris únics de les vinyes, que produïssin, envasessin o comercialitzessin el producte d'una forma monopolista, sinó que aquesta producció es realitzava en diferents nuclis. Les àmfores que envasaven el vi que es produïa a la zona es devien fabricar en diversos forns, per a diferents clients, posant el segell o marca corresponent a cadascun d'ells, la qual cosa indica l'existència de molts propietaris mitjans amb lots petits de terres on cultivarien el seu vi.

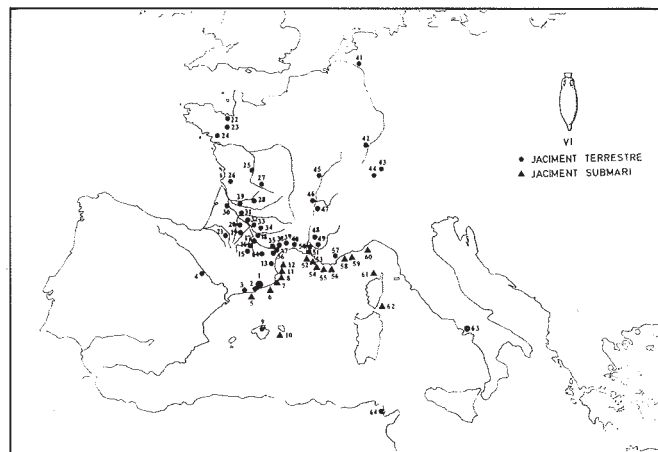
En època romanò-republicana, M. Prevosti documenta al territori de *Bactulo 18 villae*, o cases de pagès (Ca l'Aleman, Turó d'en Seriol, etc.), les quals correspondrien probablement a gent humil que devia treballar el camp familiarment, amb mitjans possiblement força precaris i sense la utilització d'esclavatge. Aquestes vil·les, en aquest període tardo-republicà, es troben situades al peu de la serralada, al costat d'algun torrent que els proporcioni l'aigua necessària i prop dels camins que els servien per a comunicar-se.

L'impuls socio-econòmic que començà amb August, arribà al seu punt màxim en els primers anys del segle I d.C. La producció de vi laietà s'intensificà i el procés d'exportació iniciat abraçà nous territoris. La Gàl·lia, que fins a aquell moment havia estat la principal receptora del vi que es produïa en la nostra zona, ara comença a produir el seu propi vi, i per tant deixa d'importar a poc a poc el vi laietà. Potser per aquest motiu, les exportacions canvien les seves rutes i es dirigeixen d'una manera més intensiva cap als mercats de Roma. A partir d'aquest moment es produeixen troballes d'àmfores fabricades a la nostra zona, envasant el vi laietà, a Òstia i altres punts de la costa itàlica.

Aquesta presència a Itàlia d'àmfores de vi laietà no deixa d'estranyar, ja que les vinyes itàliques fins a aquell moment havien estat suficients per abastar les necessitats de la població i per tant no

s'entén que n'importés d'una altra zona. Diverses interpretacions s'han fet d'aquest problema, però l'arribada de vi laietà a Roma no s'ha de contemplar com un senyal de crisi o de dificultats en la producció de vi a la costa itàlica, sinó més com si es volgués omplir un buit degut a un probable augment de la demanda i al mateix temps, com l'oportunitat de provar un nou vi, per variar.

És interessant ressaltar també el fet que les àmfores d'aquest moment canvien la seva forma i adopten un nou model. Ja no seran els mateixos envasos que en un moment anterior anaven a França els que ara desembarquin a Roma, en el port d'Òstia. El vi que envasen sí que és el mateix, però el seu contenidor adopta un nou format, possiblement per influència de la pròpia Roma, que en aquest moment també ha canviat la forma de les seves àmfores. Es va produir doncs, una imitació basada simplement en la moda que imperava a la *Urbs*.

Mapa de difusió de les àmfores de la Laietania. Dibuix: A. Fonollà (M.d.B.).

En aquest moment d'eufòria comercial, *Baetulo* degué ser un punt de centralització de la producció del vi de la zona, i un dels principals llocs d'embarcament d'aquest vi cap a les diverses zones importadores, esdevenint protagonista d'un fluid tràfic marítim. Testimoni d'aquests fets són els diversos pecis que, al llarg de tota la costa catalana, es troben amb materials provinents de naufragis de naus que, carregades amb àmfores omplertes amb el vi que es cultivava a la zona laietana, anaven de camí cap als diversos punts de destí.

També en aquest període s'ha d'assenyalar un canvi en la resta d'importacions ceràmiques que arriben a *Baetulo* procedents de la zona itàlica. A començaments del segle I d.C., igual que les àmfores, les ceràmiques itàliques sofreixen un descens, quant a la seva presència, en jaciments de la nostra zona, fins que desapareixen totalment. Ens referim, sobretot, a la *terra sigillata* itàlica, la qual deixa d'aparèixer en els jaciments d'aquest període a la nostra zona.

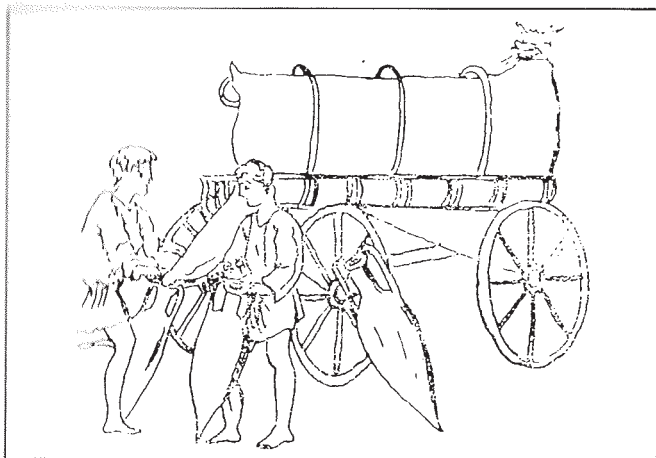
A partir d'aquest moment, comencen a arribar els productes importats d'una nova àrea, la Gàl·lia, província que exporta a la ciutat de *Baetulo* la seva ceràmica, la *terra sigillata* sud-gàl·lica, de característiques formals semblants a l'anterior *terra sigillata* itàlica, la qual arriba aquí en quantitats considerables, i les ceràmiques de parets fines que també apareixen, acompanyant a les anteriors, en quantitats més petites. El canvi en la procedència de les importacions és molt evident i demostra que Roma deixa de ser l'únic mercat abastador de les províncies i que aquestes han anat a poc a poc prenent un protagonisme important.

D'una altra zona, aquesta vegada de la pròpia península ibèrica, arriben també productes importats: ens referim a la Bètica, que ocupa avui l'actual Andalusia, que serà des de finals del segle I a. C. la zona productora d'oli més important, la qual abastarà totes les províncies de l'Imperi. A *Baetulo* trobem, ja des del canvi d'Era, àmfores de la Bètica envasant l'oli i la salaó d'aquell terri-

tori. La ciutat és deficitària d'aquests dos productes, i encara que es produïa oli a les vil·les i potser alguna salaó, no era suficient per a satisfer les necessitats d'una ciutat, en aquell moment ja força poblada. Per aquest motiu es veu obligada a importar oli, i ho fa de la zona on aquest producte està més comercialitzat, que és la Bètica.

En la primera meitat del segle I d.C., el camp continuà essent l'element bàsic de l'economia de *Baetulo*, i els intercanvis comercials, una font de riquesa i progrés. Les vil·les documentades devien augmentar la seva producció en aquest període, algunes d'elles són la continuació de les que ja existien en època romano-republicana, i d'altres són instal·lacions noves. És interessant observar que amb la creació de la Via Augusta, algunes d'aquestes vil·les noves i sobretot els seus forns, s'instal·len prop d'aquesta nova via de comunicació. Aquesta coincidència, tant en la ubicació de les anteriors vil·les tardo-republicanes prop dels camins del peu de la serralada, com la de les vil·les i forns d'època imperial, ja situats a la vora de la Via Augusta, demostraria que en aquestes instal·lacions solament s'hi fabricaven les àmfores, possiblement per a diversos productors de vi, i també que allà s'hi devia envasar el vi i es devia preparar per al seu transport i futura comercialització. Probablement, el sistema utilitzat era el següent: procedent de les vinyes properes, el vi arribaria als forns carregat en bots, allà s'envasaria en les àmfores que prèviament s'havien fabricat i aquestes s'emmagatzemarien, fins al moment de ser carregades en carros i transportades cap a la costa per embarcar-les en els vaixells que les traslladarien al seu punt de destí.

Podria ser aquest un dels motius pel qual les àmfores es marcaven amb un segell o un senyal d'identificació, ja que el fet d'emmagatzemar en un mateix lloc el vi de diversos productors, envasat en un mateix tipus d'àmfora, podria haver creat confusions en el moment de reconèixer cadascun d'ells el seu producte. Una altra causa que justifica la presència dels segells a les àmfores, podria

Transport de vi, segons una pintura pompeiana. Dibuix: J. Surroca (M.d.B.).

Descàrrega d'àmfores de vi. Roma, Museu Torlonia.

ser el fet que volguessin identificar la seva procedència i garantir-ne la seva qualitat, de la mateixa manera que avui dia s'utilitzen les etiquetes a les ampolles de vi, que serveixen per a certificar la seva denominació d'origen i en definitiva la seva qualitat.

L'augment de la producció i de l'activitat comercial en aquest període que va des de finals del segle I a.C. i que ocupa tota la primera meitat del segle I d.C., és degut, en primer lloc al moment àlgid que viuen les exportacions fruit de la gran demanda que tenen els vins laietans; en segon lloc, no s'ha d'oblidar la fundació recent de la propera *Barcino* i l'impacte que aquest fet va tenir a tota la zona. La creació de la nova colònia va ser la culminació del procés colonitzador iniciat molts anys abans a tota la zona de la Laietània, i segons Guitart va suposar la regulació jurídica d'aquest territori. L'existència d'aquesta nova ciutat degué representar un increment dels mercats d'algunes ciutats com *Baetulo*, que en aquell moment ja era un centre productor consolidat.

Finals del segle I i primera meitat del segle II d.C.

A partir de la segona meitat d'aquest segle comencen a arribar a la ciutat importacions de ceràmica d'un altre lloc: ens referim a la zona del nord d'Àfrica, a la Byzacène o actual Tunísia. D'aquest sector ens arriben ceràmiques fines i de cuina que vindran a substituir les que fins a aquell moment arribaven del sud de la Gàl·lia, i que ara desapareixen del mercat. Aquestes noves importacions són un reflex del domini de Roma sobre les províncies del nord d'Àfrica i del desenvolupament de l'agricultura en aquella zona, la qual cosa la converteix en la principal força exportadora del moment.

A finals del segle I d.C., en plena època flàvia, comença a observar-se ja un descens en el procés exportador, que coincideix amb el

període de transformacions que sofreix *Baetulo* i que es reflecteix en els diversos canvis que es produeixen en algunes edificacions de la ciutat. Aquest procés de transformació urbana va relacionat amb els canvis que, per altra banda, experimenten les vil·les rurals situades en el territori de *Baetulo*. Aquestes cases de pagès o vil·les agrícoles tindran, des de finals del segle I d.C., un desenvolupament important pel que fa a la seva arquitectura. Sembla ser que al costat d'algunes instal·lacions agrícoles, s'hi construeixen estructures d'un cert nivell, ampliant sobretot la zona dedicada a habitatge (Cal Ros de les cabres, Torre Llauder, Can Sentromà, etc.). Aquest fet, conjuntament amb els fenòmens d'abandonament observats a la ciutat, fa pensar en un canvi del lloc de residència de certa gent acomodada, que passaria de viure a l'antic nucli urbà a viure a les seves pròpies vil·les, dedicades al conreu.

Aquesta transformació que experimenta el conjunt ciutat-territori, amb el consegüent canvi en els usos de la ciutat i l'ocupació de les vil·les, coincidiria amb el moment en què els nuclis urbans d'Hispania reben el *Ius latti*, o dret llatí, i per tant la seva organització municipal. Aquest fet es produí en el regnat de Vespasià, en el tercer quart del segle I. d.C., i suposava per a *Baetulo* la conversió en un *municipium* de dret llatí.

Tots aquests canvis tindran una influència notable, tant en les formes de vida com en el desenvolupament de les estructures socials i econòmiques. En aquest últim aspecte, la producció i comercialització del vi experimentà també un canvi, que es va traduir en un descens notable d'aquesta activitat. La presència d'àmfores a les excavacions d'aquest període és molt més escassa i va en descens a mesura que avança el temps. És a dir, a la primera meitat del segle II d.C. el descens en les exportacions, que ja s'observava a finals del segle anterior, és ja molt evident si el jutgem per les poques àmfores laietanes que es troben fora de la nostra zona, així per com l'escassa existència de pecis d'aquest moment en naufragis de vaixells contenint envasos amb el vi laietà.

Aquesta interrupció, tant en l'activitat productiva com en la comercial, s'observa també en el procés d'importació de productes de la zona de la Bètica, la qual davalla notablement.

Aquest fet no té una explicació coherent si no s'analitza des de la perspectiva que presenta la ciutat en aquest període, que com ja hem dit, està vivint un moment intens de canvis i transformacions. El fet que ja esmentàvem, referent a la despoblació de la ciutat i l'ocupació lenta de les pròpies vil·les, podria ser una de les causes d'aquest canvi en l'economia i producció de la vinya. Sembla provat que la ciutat experimentà una emigració dels seus ciutadans cap al camp, i per tant l'activitat a la ciutat va anar perdent intensitat. Però aquest fet per si mateix no explicaria l'absència tan brusca d'àmfores en els jaciments d'aquest moment, i s'han de buscar causes alienes que ajudessin a propiciar aquest fenomen. El creixement i la consolidació de la colònia de *Barcino* podria haver produït una absorció del paper de director i protagonista que fins a aquell moment havia ostentat l'antiga *Baetulo*, i podria ser una de les causes dels canvis observats a la ciutat en aquest període.

Un últim concepte encara potser podria ajudar a explicar l'esmentada absència d'àmfores de vi en els jaciments de començament del segle II d.C., i la davallada general de la producció. S'ha comprovat en altres zones de l'Imperi, que en aquest període de meitat del segle II d. C., el vi es va començar a transportar en *dolia*, que són grans gerres globulars, enlloc de fer-ho en les habituals àmfores. En alguns pecis d'aquest moment s'hi han trobat aquests grans recipients que contenien vi i que probablement s'havien adoptat per necessitats d'espai, i perquè suposaven un sistema més funcional i pràctic de transport en els vaixells. Encara que no s'han trobat pecis d'aquest moment, que transportessin en *dolia* el vi de la Laietània, no es pot descartar el fet que aquest canvi produït entre l'àmfora i les *dolia* hagués pogut afectar la nostra zona. El problema segueix, doncs, pendent d'explicació.

Segles III, IV, V i VI d.C.

Durant tot el segle II d.C., existeixen molt poques notícies de l'activitat econòmica i comercial en aquesta zona, sembla com si la vida s'hagués aturat en la ciutat. No serà fins ben entrat el segle III d.C. que comencen a arribar a *Baetulo* algunes àmfores provinents del nord d'Àfrica, de la mateixa zona d'on varen començar a arribar ceràmiques a finals del segle I d.C. Aquestes àmfores transportaven l'oli provinent d'aquella part africana i varen desplaçar absolutament les exportacions d'oli de la Bètica, que en el

període anterior havia estat la principal exportadora d'aquest producte arreu de l'Imperi.

El fet que en la segona meitat del segle III d.C. es trobin a les excavacions de *Baetulo*, àmfores africanes transportant l'oli d'aquella zona i ceràmiques fines i de cuina provinents també del nord d'Àfrica, és una prova que a *Baetulo* hi viu gent i que la vida continua, evidentment amb unes estructures i amb una activitat molt pobres, lluny de l'esplendor que va tenir en els tres segles anteriors. L'epigrafia trobada a la ciutat també documenta una activitat municipal i religiosa en aquest període de mitjan segle III d.C.

Villa romana de Can Sentromà. Fotografia: J. Sacasas (M.d.B.).

El camp i les vil·les, segons M. Prevosti, segueixen evidenciant força activitat, i la presència de les vil·les de Ca l'Aleman, Can Sentromà, Can Butinyà i Can Peixau, per exemple, en aquest moment d'època baixa imperial, ho demostren.

Quant als segles següents, la informació és també molt escassa, el període comprès entre els segles IV, V i VI d.C., aporta, a través de l'arqueologia, petites mostres d'importacions de productes africans, tant de ceràmica com d'àmfores contenint oli i també d'algunes àmfores orientals que, si més no, donen prova d'una continuïtat d'hàbitat a la ciutat. És cert que aquesta aportació de productes africans és poc abundant, però també s'ha de dir que s'han trobat pocs nivells arqueològics d'aquest període, i per tant, s'haurà d'esperar que l'arqueologia, a través de noves excavacions, porti dades i evidències més abundants que serveixin per a il·lustrar aquest període històric tan imprecís, corresponent a l'última època de la ciutat romana.

Bibliografia

- AQUILUÉ, J.
Las cerámicas africanas de la ciudad romana de Baetulo (Hispania Tarraconensis)
Oxford, 1987
- COMAS, M.
Baetulo. Les àmfores
Badalona, 1985
- COMAS, M.
«Importació i exportació de vi a Baetulo: l'estudi de les àmfores». *Actes del Col·loqui: El Vi a l'antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*
Badalona, 1987
- COMAS, M.; CASAS, T.
«Aportaciones al nuevo tipo de ánfora Laietana 1». *Actes del Col·loqui de Siena: Anfore romane e storia economica: un decennio di ricerche*
Siena, 1989
- COMAS, C.; GUITART, J.; PADRÓS, P.; PUERTA, C.; RODRÍGUEZ, M.
«Algunes indicacions topogràfico-arqueològiques sobre el forum de l'antiga Baeulo»
Homenatge J. Maluquer
Barcelona (en premsa)
- FLOS, N.
Baetulo: els vidres
Badalona, 1987
- GURT, J.; PADRÓS, P.; PUJOL, J.; COMAS, M.; PALET, J.M.; RIERA, S.
«La via Augusta entre el municipium Baetulo i la colònia Barcino» *Carrer dels Arbres, núm. 1*
Badalona, 1990
- PREVOSTI, M.
Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo.
Badalona, 1981
- PUERTA, C.
Baetulo: les ceràmiques de parets fines.
Badalona, 1990

LA IMPLANTACIÓ DEL FEUDALISME (SS.VII-XV)

JOAN ROSÀS I REVERTÉ

Per entendre la Badalona medieval cal situar-la primer en un context geogràfic molt diferent de l'actual. El seu territori anava des del Besòs fins al Turó de Montgat i des de la serralada prelitoral al mar. Comprenia, doncs, els termes actuals de Badalona, Santa Coloma de Gramenet i Sant Adrià del Besòs, és a dir, el *territorium* de la ciutat romana de *Baetulo*.

Aquest territori, malgrat la proximitat de Barcelona, quedava molt mal comunicat; la navegació marítima era gairebé inexistent, les vores del mar i del Besòs eren plenes d'aiguamolls i terrenys pantanosos, aquest riu no tenia cap pont i s'havia de travessar per guals i passeres, la serralada i el Turó de Montgat dificultaven el pas cap al Vallès i al Maresme.

L'antic nucli urbà de *Baetulo*, perdudes les seves funcions administratives i comercials, havia estat reduït a uns escassos habitatges al voltant de l'església de Santa Maria. Les restes dels edificis residencials romans havien estat transformades en tallers i casetes. El temple romà havia estat cristianitzat i convertit en església; les vil·les agrícoles havien sofert una tendència a la concentració en favor de les grans vil·les residencials però, en general, es mantingueren també moltes cases menys importants perquè el tipus mitjà-petit de finca agrícola propi de la *Baetulo* romana, no va permetre un latifundisme basat en l'absorció de les vil·les petites.

Malgrat la crisi de la ciutat, se'ns fa impensable el despoblament de l'àrea de *Baetulo*; més aviat cal pensar en una economia cada

cop més empobrida, fins i tot per als mateixos senyors que havien abandonat la ciutat per anar a residir a les seves finques agrícoles.

La manca gairebé absoluta de restes materials del s. VII al IX no ens impedeix de creure en una continuïtat, certificada per un munt d'indicis: pervivència del nucli urbà i del lloc de culte, coincidència de les cases senyoriales i de les capelles medievals amb les vil·les romanes més importants, manteniment del tipus de propietat mitjana, distribució de la població a les mateixes zones...

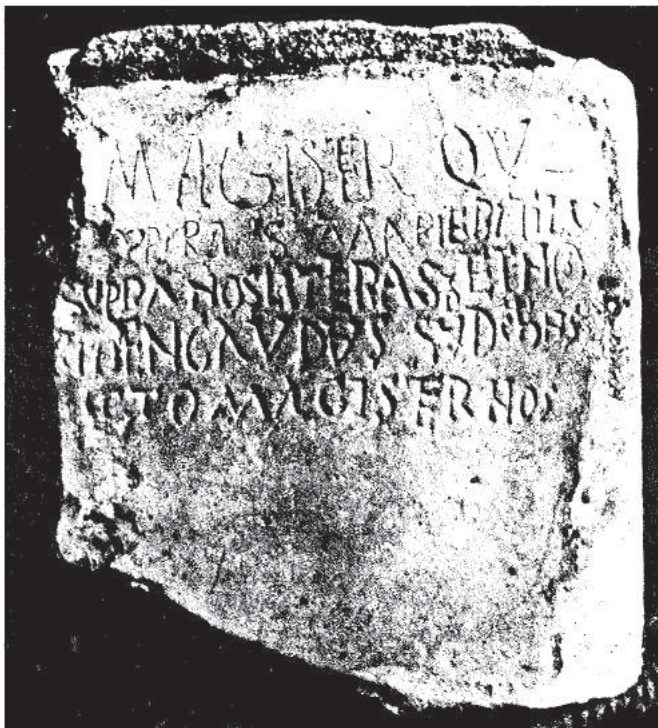
Ni l'ocupació musulmana ni la reconquesta dels francs, que arribà l'any 801, degué variar gaire cosa més que els governants. Els propietaris, doncs, els mateixos d'abans o els reconqueridors que els havien suplantat, seguiren efectuant funcions de representants del poder davant el grup de pagesos que en depenia, però a més ara adquiriren probablement funcions militars, atesa la proximitat de la frontera amb els musulmans.

Però malgrat aquesta doble funció administrativa i militar dels propietaris rics, la població no restà sotmesa als senyors ni sota els musulmans ni sota els francs. La seva senyoria no passava de simple administració política i la llibertat dels petits pagesos restava garantida per l'ordre legal.

Els documents més antics de la Badalona medieval són una donació al monestir de Sant Cugat de l'any 938 i el testament del leuista Wadamir del 964, en el qual trobem per primera vegada el nom de Badalona en la seva forma actual sense llatinitzacions: Bedelona.

També cal situar en el s. X la làpida del mestre de Santa Maria de Badalona. Parlant de continuïtat de la ciutat romana no deixa de ser significatiu que el primer testimoni medieval que trobem es refereixi a l'església de Santa Maria, situada al lloc del fòrum romà.

Aquests documents no tan sols ens informen de la pervivència del nom i la ubicació de la ciutat, sinó que també ens informen que Badalona és un *vicus*, és a dir un poblet, en el qual es conrea la vinya.

Lápida del mestre de Santa Maria de Badalona, vers el segle X (G. Soler: *Badalona. Monografia Històrica-Arqueològica*).

Probablement les ràtzies d'Al-Mansur devien afectar el nostre territori perquè es tenen notícies que els pagesos que vivien en els aiguamolls del Besòs van haver de demanar préstecs i vendre finques per pagar el rescat dels presoners.

Pocs anys més tard, el 989, Edelfret venia al bisbe Godmar cases, corts, terres, vinyes i una quarta part de la torre amb horts i arbres, al lloc que anomenen Monistrol, al terme de Badalona. El venedor ho tenia per un empenyorament de 22 mancosos que li deu Bonamoze i no els hi torna. Tot i que el lloc de Monistrol sembla que es trobava bastant allunyat de les illes del Besòs, aquesta venda ens mostra la situació de finals del s. X: els poderosos estan comprant terres a la nostra zona aprofitant una conjuntura que els és favorable.

També a partir d'aquests moments es multipliquen les donacions a l'església: el 996, unes vinyes a LLefià; l'any següent, diverses propietats de Badalona; l'any 1001, vinyes a la Batllòria i a Canyet; el 1006, el castell de Montgat... I anem trobant donacions el 1012, el 1024, el 1027, el 1030, el 1031, el 1055, el 1056, el 1057, etc.

La causa principal d'aquestes donacions és la por que els pagesos badalonins tenen de les tropes de *militēs* que comencen a dominar el territori i que ens estan anunciant el naixement d'una societat feudal.

A la nostra zona no hi havia grans terratinents, però tampoc no hi havia servents. La població era formada majoritàriament per pagesos lliures, que vivien de les seves terres amb cert nivell de benestar. Però el feudalisme naixent amenaça la llibertat d'aquests pagesos, que han de buscar una sortida lliurant-se a una institució eclesiàstica prou poderosa per fer front als feudals. Per això els beneficiaris de les donacions badalonines no són les petites esglésies sinó grans institucions, com el capítol de la Catedral o el monestir de Sant Cugat, que era l'enemic declarat dels barons feudalitzants.

Amb la donació, el pagès perd la llibertat, però queda en mans d'un senyor que, per la seva condició religiosa estarà obligat, almenys moralment, a respectar-lo i que en tot cas serà prou poderós per evitar intromissions dels feudals en aquelles terres.

Aquestes donacions ens documenten el tipus de propietat, que seguia essent mitjana-petita. Així trobem un alou que consta de la casa, la terra, la cort i un hortet; un altre té casa, terra, sitges, un tancat, un pou i una noguera; un altre té cases, pou, vinya, terra, un cup i una bóta. També n'hi havia de més importants; en trobem un que l'any 1064 tenia terres, garrigues, trills, arbres, horts, fonts, aigua, cases, corts, colomers, coves i pedres; i un altre de Pomar, que l'any 1068 es va vendre per quatre mancosos d'or i que constava de cinc peces de terra i una vinya tocant al camí que anava a Sant Romà.

Hi ha encara uns altres alocs més importants: els que tenen torre o capella o totes dues coses alhora. Així, l'any 1019 trobem la capella de Sant Joan de la Torre, al costat de la torre d'en Baldoví (actual torre Baldovina de Santa Coloma de Gramenet), que és el testimoni arquitectònic més impressionant que encara ens resta d'aquella situació a la nostra zona.

Aquests alocs badalonins no eren pas sempre unitats territorials. Molts cops eren formats per finques escampades per tot el terme, la qual cosa dificultarà més tard la formació de zones tancades controlades per un sol senyor feudal.

Amb la irrupció del feudalisme els propietaris de torres, capelles i terres disposaran d'una bona base per accedir al nou grup de poderosos. Els propietaris més petits protegiran les seves terres lliurant-les a l'Església.

La demarcació parroquial coincidia amb el que probablement havia estat el *territorium* romà i anava des del turó de Montgat al Besòs i del mar a la serralada pre-litoral incloent la Vallencana fins

a Reixac. Aquest territori era regit per l'església de Santa Maria de Badalona, que aprofitava l'edifici del temple romà i que probablement servia per al culte cristià des d'època paleocristiana. La trobem documentada com a parroquial des de l'any 1030.

Dins d'aquesta extensa demarcació parroquial, s'hi aixecaven sufragànies i capelles d'alous, que depenien totes de Santa Maria. Així, en la documentació veurem aparèixer Sant Adrià —1012—, Sant Joan de la Torre (Baldovina) —1020—, «temple de Santa Coloma al lloc de Gramenet» —1024—, Sant Salvador de la Capella (can Paixau) —1125—, Sant Martí de Poià —1143—.

Però Santa Maria, aixecada sobre el desaparegut fòrum romà, havia estat considerada sempre el centre espiritual del territori; a l'hora de l'organització parroquial del bisbat, un dels arguments bàsics era el de la tradició i això va confirmar a Santa Maria la seva supremacia per sobre d'altres capelles de zones més poblades.

Un document de l'any 1025, quan encara no la trobem qualificada de «parroquial», ens n'explica la situació destacada. En un dels solemnes judicis que per aquesta època va fer la cort comtal es va prestar una declaració jurada «sobre l'altar de Santa Maria Verge, Mare de Nostre Senyor Jesucrist, que té la basílica situada al comtat de Barcelona, a la Marítima, al vico Bitulone». Entre els testimonis hi havia Guifred del Puig de Badalona, Guadamir de Canyet, Rigolf de Poià i Godmar de Pomar, és a dir, els propietaris més rics de cada un dels llocs de Badalona. El qualificatiu de basílica, l'assistència de tots aquests personatges i la mateixa utilització de l'església per a un dels actes més rellevants de la cort, ens mostren clarament el prestigi assolit per Santa Maria.

El 1054 el comte Ramon Berenguer I dona a la Catedral l'església de Santa Maria de Badalona i la seva sufragània de Santa Coloma de Gramenet, amb els seus delmes i primícies. Això ens confirma que aquestes esglésies eren en territori de domini comtal i per tant els seus habitants eren en general pagesos aloers lliures.

En canvi l'església de Sant Adrià es trobava en un cas especial. Pertanyia evidentment, com totes les del territori, a Santa Maria de Badalona, i així ho confirma un testament sacramental jurat l'any 1078 «sobre l'altar de Sant Adrià del Besòs, màrtir pertanyent a la parròquia de Santa Maria de Badalona». Però quan després de l'atac d'Al-Mansur els grans propietaris acapararen terres, els bisbes de Barcelona es feren amb la propietat de la majoria de finques de les illes del Besòs. Així, la distribució de la propietat en aquell lloc es diferencià totalment de la resta del territori.

En un petit turó que les besosades no solien inundar, el bisbe hi féu bastir, a principis de s. XI, l'església de Sant Adrià. Tanmateix el bisbe era propietari de la terra, però no senyor jurisdiccional dels homes que hi habitaven.

Quan, a mitjan segle XI, el bisbe Guislabert s'alià amb els feudals per anar contra el comte, aquest posà l'església badalonina en mans dels canonges per evitar un esforçament del bisbe en territori barceloní; això pot explicar la donació del 1054.

Ramon Berenguer I aconseguí d'imposar-se sobre els magnats feudals, però no sobre la mentalitat que propugnaven. A la llarga l'organització comtal s'establí a través de cadenes de vincles feudals. Però, els interessos del comte no van permetre que el territori barceloní fos també controlat per feudals. I aquí hem d'incloure Badalona amb tot el seu terme.

Si, per una banda, Badalona era massa a prop de Barcelona per a permetre-hi la implantació de senyors feudals, per l'altra era massa lluny per ser administrada directament pels organismes de la capital. Així doncs, s'hi produí una situació intermèdia ambigua.

El feudalisme esdevingué, doncs, aquí contradictori: el comte delegava les seves facultats de govern a un senyor que en retribució rebia només alguns drets banals sobre els homes que governava. El

senyor era doncs, paradoxalment un feudal d'homes lliures. Per poder fer això, els comtes només pogueren investir feudals poc poderosos o absolutament fidels, per controlar el nostre territori.

Gràcies a aquesta situació i a la divisió de la propietat de la zona els primers candidats a aquests càrrecs foren els propietaris rics, que tenien un alou amb torre i capella, els quals no dominaven sobre un àrea ben delimitada sinó sobre un grapat de punts dispersos. Així neixen les cases senyorials badalonines: la Torre Vella, el castell del Bisbe (St. Adrià), la torre Baldovina (Sta. Coloma), Poià, can Paixau, cal Comte, Sentromà (Tiana). Tots aquests nuclis només tenien una unitat administrativa a través de la parròquia de Santa Maria, hereva de l'organització romana.

El 30 de novembre del 1112 es consagrava solemnement l'església de Santa Maria a causa, segurament, d'una reforma o reconstrucció de l'edifici. Amb aquest motiu, Ramon Arnall, un propietari important de les terres del costat del temple, de les quals era alhora senyor alodial i feudal, cedia una part del seu terreny per a sagrera de l'església. Si amb això perdia el domini del terreny aconseguia en canvi esdevenir feudal d'una zona tan preuada com eren les sagreres, a les quals tendia tota la població.

De fet però, Ramon Arnall depenia, segons que sembla, d'un altre feudal més important, Guillem Ramon de Montcada, un home de l'absoluta confiança del comte, que controlava un territori molt més ampli al voltant de Barcelona. Els hereus de Ramon Arnall foren els Sentmenat que prosperaren sota la tutela dels Montcada i que seguiren controlant la Torre Vella i la sagrera de Badalona fins al s. XIII.

A causa de la seva transformació en sagrera, propiciada pel prestigi de l'església de Santa Maria, la zona de l'antiga ciutat de *Baetulo* augmentà la seva població i esdevingué així altra vegada el nucli de població més important de tot el terme. Això però fou un

procés lent i durant molt de temps zones com Llefià foren segurament més poblades que no pas la nova sagrera.

A Llefià, on la propietat era dividida entre molts aloers, hi trobem símptomes de concentració de terres, durant la segona meitat del s. XII, per part del canonge Berenguer de Badalona. Quan aconseguí terres suficients, hi edificà cases per tal d'esdevenir així senyor de terres i homes, d'acord amb els usos econòmics de

l'època. Els venedors de les finques que Berenguer de Badalona anava comprant eren pagesos aloers amb pocs recursos que, d'alguna forma, ja es trobaven sota el control del comprador.

A partir de la fi del s. XII les cases senyoriales badalonines ja hauran fixat els seus límits i tindran ben repartit tot el terme. Els petits aloers hauran desaparegut, amb un retard evident respecte de les tendències generals, gràcies a les característiques especials del feudalisme badaloní.

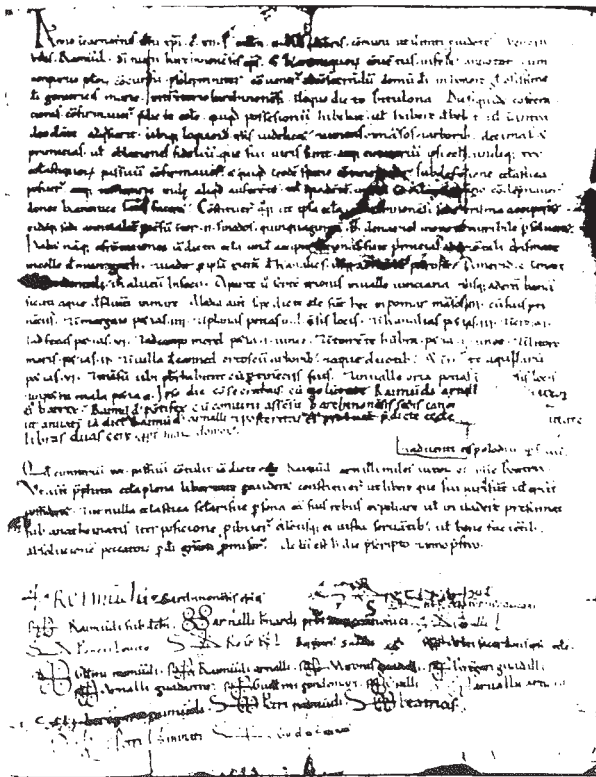
Durant aquest mateix s. XII trobem documentada per primer cop la casa senyorial de Sant Martí de Poià, que més tard esdevindrà monestir de Sant Jeroni de la Murtra. Fins als segles XIII i XIV no tindrem informació suficient per poder afirmar que Sant Martí de Poià és una casa amb domini sobre els pagesos veïns; però aleshores ens podrem fer càrrec que en aquest segle XII el procés havia d'estar probablement en marxa.

Els fets posteriors ens fan pensar que un fenomen similar de concentració es devia produir a Pomar, centrat en el nucli de cal Comte.

A la Baldovina, l'envergadura de la torre, l'existència de la capella i un seguit de petits indicis ens fan creure que també aquí el procés feudal està en marxa.

En aquest conjunt de nuclis feudalitzants en formació destaca Santa Coloma de Gramenet perquè va quedar, gairebé del tot, en mans del Capítol de canonges de la Catedral, a causa de les donacions que li van anar fent els comtes i molts particulars. Aquí doncs, per falta de senyors laics, el règim feudal va ser encara més rebaixat que en els altres nuclis del terme.

Així l'església de Santa Coloma, allunyada de Santa Maria i en mans de la Catedral, es va poder convertir fàcilment en parròquia. La trobem documentada com a tal des del 1152.

Acta de consagració de l'església de Santa Maria, 30 de novembre de 1112 (M.d.B.).

El segle XIII dona l'establiment definitiu del sistema feudal a Badalona. El 1225 Guillem de Montcada, reservant-se per a ell la Torre Vella, va vendre la jurisdicció de Badalona i Santa Coloma a Ramon de Plegamans. Aquest esdevenia, doncs, senyor jurisdiccional però sense terres dominicals i com que això no era normal en la mentalitat feudal, Jaume I li donà les propietats reials de Badalona i Santa Coloma amb homes i dones. Així s'acabaren de liquidar les romanalles de llibertat que encara restaven del passat.

Els senyors de les torres, a base d'agregar a lous petits al seu alou inicial, havien inclòs dins dels seus dominis uns quants masos amb els seus homes. De fet aquests homes no estaven sotmesos a la jurisdicció del propietari, però la confusió de drets era tal que aquests actuaven com a veritables feudals sobre els homes que tenien dins del seu alou.

Tanmateix, el rei no cedí mai a aquests senyors de torres la jurisdicció sobre els seus homes i per això els pagesos badalonins no van ser mai pròpiament «de remença» encara que, de fet, la seva situació era bastant similar a la d'aquests.

El 1240, en el seu testament, Ramon de Plegamans deixava a la Canònica de la Seu els seus drets sobre Badalona i Santa Coloma. Això implicava per als canonges entrar en vassallatge feudal del rei. Després de llargues discussions la jurisdicció civil i criminal badalonina tornà a mans del rei i hi restà per a sempre més. De fet, però, les condicions dels pagesos variaren poc i això només els va servir per disposar d'una base legal sobre la qual trobar suport a les seves pretensions enfront dels senyors de les torres, que intentaren de totes maneres actuar sobre els seus homes com a feudals.

De fet, el lloc on el feudalisme s'implantà amb més força fou a Sant Adrià, on la terra es trobava gairebé del tot en mans del bisbe, el qual, l'any 1092, hi va establir un priorat.

Les terres eren doncs del priorat, però el delme, el rebia la Catedral gràcies a una donació de l'any 1012. Entre això i els atacs dels almoràvits la comunitat de Sant Adrià decidí traslladar-se i el lloc restà gairebé despoblat. Així els bisbes barcelonins disposaren d'uns amplis terrenys sota el seu domini, lliures de les carregoses tradicions de llibertat que afectaven els senyors veïns; en aquests terrenys actuaren com a veritables senyors feudals, malgrat la constant resistència dels reis i del Consell de Cent.

Dins la política episcopal de control absolut del seu territori i gràcies a la seva disposició privilegiada en els afers eclesiàstics, els bisbes degueren convertir de fet en parròquia la seva capella de Sant Adrià, encara que de dret seguís formant part de la parròquia de Badalona.

Durant el segle XIII la possessió de drets feudals es convertí, en la nostra zona, en una inversió econòmica i la majoria de torres

Entrada de la Torre Vella, cap el 1960. Fotografia: J. Cortinas (M.d.B.).

senyoriais del terme anaren caient en mans de l'oligarquia econòmica barcelonina. Així, la Torre Vella, amb els seus drets feudals sobre els homes de la sagrera, passà dels Sentmenat a Guillem Dufort i d'aquest a Pere de Santcliment, que inicià immediatament una intensa activitat de permuta, compra i establiment de terres i cases per tal de fer rendible la seva inversió. Poc temps més tard, el 1291, el mateix Pere de Santcliment adquiria l'alou de Poià, sobre els homes del qual també exercí drets feudals. El fogotjament de les Corts de Cervera comptà dotze masos que depenien d'aquest alou.

A finals del s. XIII o principis del XIV la finca de cal Comte de Pomar també s'havia convertit en un franc alou format per la torre i quatre masos d'«homes propis».

Segurament l'alou més important de tot el terme, a part del de la Torre Vella que posseïa la Sagrera de Badalona, fou el de can Paixau, format entorn de l'antiga capella de Sant Salvador. El 1229 Guillem de Santa Coloma (possiblement el propietari de la Baldovina) es comprometia a la custòdia de la torre de Sant Salvador de can Paixau, que era de la seva muller Saurina. Trobem doncs dues de les torres senyoriais del terme unides per via matrimonial. Poc més tard, aquest alou també devia passar a formar part del mercat d'inversions dels ciutadans barcelonins perquè el 1312 els marmessors de Pere del Vilar, ciutadà de Barcelona, el venien a Bernat d'Aversó i a partir d'aquí va passar per diversos propietaris. D'aquesta torre, n'havien arribat a dependre «disset pagesos propis de la dita casa, poblats entorn de la dita casa».

Una altra torre amb capella fou la Baldovina, dins la demarcació parroquial de Santa Coloma de Gramenet. Santa Coloma era pràcticament tota del domini eclesiàstic. Les cases que, com la Baldovina, no depenien de l'església, no tenien pagesos sotmesos dins del seu alou.

De la Baldovina, en depenien molins; una base econòmica típica dels senyors feudals que en aquest cas s'havia convertit en una simple inversió. Els propietaris llogaven la torre i el molí a un batlle que es dedicava bàsicament a treure el màxim rendiment econòmic a l'explotació arrendada i que encara llogava els seus serveis al bisbe per mantenir una certa inspecció sobre els territoris de jurisdicció episcopal de Sant Adrià. La torre i la capella servien, doncs, a aquest batlle d'aparell escenogràfic per poder mostrar un cert prestigi nobiliari sobre els pagesos que havia de constrenyir per compte d'altri.

Aquesta economia de les torres badalonines, basada en el sistema feudal, no tingué però mai, el suport d'un feudalisme legal. Un exemple clar del que era el feudalisme badaloní, ens el dona la situació dels homes propis de Sant Martí de Poià; estaven obligats a fer «foc i contínua residència» en el mas, jurar fidelitat i pagar un cens anual i una quantitat quan el senyor alodial en prenia possessió per compra o herència; el senyor tenia servitud de pastura a favor seu. Aquests homes estaven, doncs, pràcticament en situació de remences; tanmateix un document del 1436 ens aclareix «exceptis quod non simus solidi nec de redimentia nec tenuamus ad faciendum exorquias, cugucias, intestias et incendia nec alias malas et pravas servitutes» (és a dir, legalment no són remences ni estan sotmesos als mals usos). Es tracta, doncs, d'una situació ambigua en la qual els pagesos no són remences però estan pràcticament sotmesos a les condicions d'aquests. Ara, però, el que interessa el senyor no és tant la subjecció jurídica dels pagesos com el rendiment que es pot treure de les seves finques.

Però no tots els homes del terme depenien dels senyors de torres. Gairebé la totalitat dels homes de Sant Adrià i de Santa Coloma depenien d'institucions eclesiàstiques. A Badalona l'església controlava el 28% dels focs, mentre que l'altre 72% es repartia entre els propietaris de 5 o 6 alous amb torre, capella i uns quants masos.

Atès que els propietaris d'aquests alous a partir del s. XIV foren membres de l'oligarquia barcelonina i influïren, per tant, en el Consell de Cent, aquest es negà a permetre l'organització d'un consell municipal a la nostra zona, al·legant que formava part del territori barceloní. Això impedí als pagesos l'organització d'unes institucions per deslligar-se dels feudals. Però, en contrapartida, el fet d'estar en territori barceloní, unit a la situació particular que hem plantejat, també impedí als senyors d'exercir un feudalisme real; no passaren, doncs, d'un feudalisme econòmic.

Tot això es produí enmig d'una situació molt complexa, influïda per un cúmul de fenòmens diversos.

Durant la primera meitat del s. XIV els pagesos badalonins s'havien anat enriquint al compàs d'una situació de prosperitat general. Trobem alguns d'aquests pagesos actuant com a veritables senyors. Així, podem veure com Berenguer Mataró (d'una família pagesa que més tard lluitarà contra els senyors) llega 3 diners a la capella de Sant Martí de Poià.

Però la crisi de mitjan segle XIV provocarà un clima de malestar fort. La pesta negra delmà la població i la manca de braços féu que els senyors reforcessin les seves pressions. Les exigències dels senyors indignaren els pagesos i la situació esdevingué violenta. La debilitat dels fonaments legals en els quals s'assentaven les relacions entre els uns i els altres féu que trontollés tot l'edifici social badaloní.

L'any 1382 es produí un plet entre els Santcliment i els homes de Badalona a causa dels gomfanons de la parròquia de Santa Maria, que ostentaven les armes d'aquells.

Alhora hi havia un altre plet entre els homes de Badalona i els propietaris (la Catedral, Tomàs de Puig, Berenguer Santcliment i Francesc d'Aversó) que pretenien exercir la jurisdicció sobre Badalona.

L'infant Joan permeté als pagesos badalonins de nomenar un síndic i fer reunions per pagar les despeses del plet. Els pagesos consideraren convenient de guardar el document amb el permís de l'infant a l'arxiu parroquial, sense tenir en compte que el rector, com a canonge de la Catedral, era de la part contrària. El document va desaparèixer i els dirigents del moviment pagès badaloní foren empresonats pels senyors. L'infant ordenà que els deixessin en llibertat però el carceller s'hi negà. Finalment els badalonins anaren a València a exposar el problema a l'infant Joan, el qual donà una ordre més taxativa, el bisbe manà al rector que tornés el document, i els presoners recuperaren la llibertat.

Només donar el permís per nomenar el síndic, el Consell de Cent protestà al·legant que Badalona pertanyia al terme de Barcelona. Potser temien que els intents dels pagesos badalonins es relacionessin amb els de la Busca barcelonina per ocupar el Consell; o potser els senyors de les torres de Badalona tenien prou influència sobre el Consell de Cent per pressionar des d'aquella institució el rei per tal d'evitar el moviment pagès de Badalona.

Amb tot, el sindicat tirà endavant, els pagesos feren censals per pagar les despeses del procés i el rei els donà el dret d'imposar-se tributs per pagar els deutes concrets. El plet confirmà que els senyors dels censos no tenien poder jurisdiccional sobre els badalonins, però varen recórrer contra la sentència i el procés seguí.

La situació era desastrosa per a tots plegats i finalment les parts s'avingueren a una sentència arbitral. Aquesta va donar, evidentment, una solució intermèdia, que no aclaria de cap manera la complicada situació legal. Declarava els badalonins «sòlids i afo-cats», però no de remença. El resultat no satisféu ningú.

Alhora hi havia un altre plet sobre la jurisdicció entre els Santcliment i els seus homes. Es dictà sentència el 1388 amb un resultat tan ambigu com l'anterior. Els homes dels Santcliment:

- havien de prestar sagrament i homenatge pels masos de l'alou,
- havien de donar al senyor una part de la pesca,
- havien d'acompanyar el senyor a la guerra,
- el senyor tenia competència sobre els serveis dels seus homes.

Veiem doncs que tot seguí tan indefinit com abans, però tot plegat fou útil per unir els homes de la parròquia, elegir un representant i crear un deute col·lectiu que els mantenia jurídicament units per força. Estem, doncs, davant d'una primitiva organització municipal que s'arrodonirà el 1390 quan el rei nomenarà col·lectors i administradors dels impostos que paguen els pagesos per cobrir el deute, els homes més destacats en la lluita contra els senyors (Bofill, Mataró, ça Coma, Ram). Cada any havien de rendir comptes davant dels oïdors elegits pels veïns, i tenien facultat per imposar multes als que no paguessin. Així naixia, tard, esquifit i amb enemics poderosos, el municipi badaloní. El rei, seguint la seva política intermèdia, ordenava que en cas de discussió hi intervinguessin els Aversó i els Santcliment. N'hi havia prou per dissuadir qualsevol dissensió.

Per ajudar-los a sufragar les despeses dels plets contra els senyors el rei concedí als pagesos el delme. Tanmateix els nobles aconseguiren que l'ordre reial fos revocada.

Les circumstàncies eren tan crítiques i les lluites amb els senyors foren tan costoses per als pagesos que es produí una forta emigració. Tot el deute queia sobre els que restaven, l'emigració anava en augment i els senyors, mancats de pagesos, veien venir la seva ruïna. Badalona perillava de restar deshabitada. La situació esdevingué tan greu que nobles i pagesos arribaren a un acord. El 1395 Berenguer de Santcliment presidia la comissió de pagesos que anava a demanar al rei que els tornés a concedir el delme per pagar les despeses, amb la condició que els senyors no l'haguessin de pagar i que no es pogués destinar el seu producte a lluitar en contra d'ells.

D'entre les cases senyorials badalonines hem de destacar aquí, per la seva singularitat, la de Sant Martí de Poià. Ja hem vist com aquesta propietat passà dels descendents de Rigolf de Sant Martí a Pere de Santcliment. Seguint la tònica dels altres alous de Badalona anà a mans de diversos inversors. Així entre el 1370 i el 1390 passà per Bonanat Coll, Pere Terrer i Joan Çafont. Aquest darrer la venia el 1416 a fra Joan Thomàs, que hi establí el monestir de Sant Jeroni de la Murtra. En principi els monjos jerònims adaptaren per a monestir les construccions anteriors, però molt aviat començaren a edificar el claustre i les altres magnífiques dependències gòtiques que, en part, encara es conserven. Quant al seu règim econòmic els monjos, durant el segle XV, seguiren administrant la finca com les altres cases senyorials. Del monestir de la Murtra, en depenien un seguit de masos habitats per pagesos que es trobaven exactament amb els mateixos problemes jurídics que la resta de badalonins, com ens demostra el document del 1436 que hem citat més amunt.

L'any 1430 Alfons el Magnànim venia el nostre terme a la ciutat de Barcelona. En teoria, doncs, era del tot impossible l'existència d'un feudal que exercís la jurisdicció. Però el mateix rei l'any 1434 donava al seu conseller i mestre racional, Pere de Santcliment, propietari de la Torre Vella, tota la jurisdicció civil i criminal, exclosa la pena de mort, al terme de Badalona. Santcliment feu posar forques en senyal de jurisdicció, però immediatament el Consell de Cent protestà, i la donació restà anul·lada.

Per tal de resoldre definitivament el problema remença a tot el país, la reina Maria ordenà recollir 3 florins i mig per cada foc de remences, per pagar així la redempció. Els homes dels Santcliment es negaren a pagar-ho perquè consideraven que ells no eren remences però la reina ordenà que paguessin com els altres, ja que segurament considerarà que atesa l'ambigua situació jurídica dels badalonins valia més comprar la redempció i acabar definitivament amb el problema.

La guerra civil entre Joan II i la Generalitat encara empitjorà la situació. Badalona quedà sumida en el caos fins al punt que un dels nuclis més poblats del terme com era el dels Aversó, a can Paixau, restà totalment abandonat; la seva capella de Sant Salvador desaparegué per sempre més.

A finals del s. XV les qüestions entre Barcelona i els pobles del seu territori continuaven i els badalonins estaven al front dels revoltats (Gavà, Castelldefels, Sant Boi, Viladecans, Sant Feliu de Llobregat, Sant Just Desvern, Esplugues, Sant Joan Despí, Cornellà, l'Hospitalet, Santa Coloma de Gramenet, Sants, Sarrià, Sant Gervasi, Horta, Sant Andreu de Palomar, Sant Martí de Provençals, Sant Adrià i Badalona).

El 1490 el rei permeté nomenar dos síndics per parròquia per tal que es reunissin a Barcelona per tractar del plet que tenien contra la ciutat de Barcelona que els impedia de constituir-se en municipis, i perquè veiessin la forma de recaptar diners per pagar les despeses.

L'única organització municipal que Barcelona permetia en el seu territori, i encara amb reticències, era la dels sacramentals. La proximitat de Barcelona, governada pel Consell de Cent, influí decisivament en la manca d'un desenvolupament i consolidació normals d'un municipi a Badalona, el qual no s'estructurà ni institucionalitzà fins molt més tard, malgrat l'actuació decidida dels pagesos badalonins.

Uns pagesos que són, evidentment, rics, que es consideren capacitats per a governar-se per ells mateixos i que no accepten el jou feudal.

Hauran, però, de lluitar en un doble front, contra els senyors i contra la ciutat de Barcelona. Ens calen encara els estudis que busquin els possibles lligams entre aquests dos enemics de la llibertat i l'autogovern de Badalona.

DEL SEGLE XVI AL SEGLE XVIII: CONSOLIDACIÓ DE LES ESTRUCTURES SOCIALS, ECONÒMIQUES I INSTITUCIONALS

M. DOLORS NIETO I SABATER

El títol originari d'aquesta sessió era «Del segle XVI al segle XVIII. A Catalunya: dos segles d'obscuritat; estabilització, crisi, creixement; els segles de la decadència... A Badalona incògnites». El títol proposat, però, no seguia el del conjunt d'aquestes xerrades i es va considerar, també, que potser donava la impressió que no explicaríem res i, per tant, que el públic no us sentiríeu motivats a venir.

A mi personalment, m'agrada més la primera proposta que no pas la que finalment s'ha donat, perquè crec que és una síntesi objectivada del que desenvoluparem i del nostre moment de coneixement de la realitat històrica de la Badalona d'aquells segles.

Encara avui sabem massa poques coses de la història de la nostra ciutat; aquesta és la raó que tinguem tantes incògnites. Amb les poques dades de què disposem (i en disposem de poques per raons ben diverses, advertides en el full de presentació d'aquesta sessió, que teniu en el dossier) suposem que a Badalona passa el mateix que a les poblacions dels entorns o similars a la nostra, però seria interessant confirmar realment aquestes hipòtesis i, sobretot, conèixer què és específic de Badalona, quina cosa matisa a Badalona aquesta realitat general, etc.

En tot cas, a mi, abans de començar, m'agradaria invitar la gent que sou aquí, que sou llicenciats en història o estudiants, a fer treballs d'investigació que tinguin per objecte la història de Badalona, sigui quin sigui el període a estudiar o el tema concret, i animaria, a més a més, perquè es fessin aquests estudis encara que fossin d'aspectes molt parcials o molt concrets. Potser mai ho podrem saber tot, segurament sempre tindrem grans llacunes de coneixement, però si no anem clavant estaques en la nostra història sempre estarem parlant de generalitats i prou.

Si entrem ja en matèria, el primer que em cal, és comentar que pel contingut que explicaré m'he servit, bàsicament, de la bibliografia que teniu ressenyada i de documentació —sobretot notarial— que tenia recollida per a una investigació iniciada, referida a l'arrendament de monopolis municipals i a les finances municipals del segle XVIII.

Recollint el que ja va dir Joan Rosàs, la documentació hi és i diu el que diu, els llibres contenen documentació i/o són el resultat de la investigació dels autors, i la interpretació del que explicarem tot seguit és la que jo he fet d'aquest conjunt.

EL POBLE AL LLARG DEL PERÍODE

Com ja va explicar Joan Rosàs, sembla que és a partir del segle X que es configura el nucli urbà de Dalt de la Vila (de la Sagrera).

La Sagrera és, en el seu origen, un petit nucli de cases situades a l'entorn de la parròquia de Santa Maria.

La Sagrera és la zona situada 30 passes a l'entorn d'un lloc sagrat, en aquest cas l'església, considerat ell mateix com a espai sagrat. Aquest perímetre, en el cas del Dalt de la Vila, comprèn, aproximadament el que avui és la plaça de la Constitució, l'església de Santa Maria, la Torre Vella, el carrer de Vilamajor i les parts altes dels carrers de Barcelona, Fluvià i de la Costa.

El terme municipal de Badalona, però, abraça igualment tota la zona d'hàbitat rural de l'entorn.

Aquest doble hàbitat es mantindrà en un equilibri força estable i sense grans variacions, d'acord amb una economia i unes relacions socials feudals, fins a mitjan segle XVIII, en què les transformacions gestades al llarg d'aquests anys tendiran a fer acabar l'economia d'autoconsum, passant a establir-se unes relacions de producció capitalistes.

Situem-nos al Dalt de la Vila i vegem com ha anat evolucionant.

El Dalt de la Vila (denominació usada a partir de finals del segle XVIII per diferenciar-lo d'un nou nucli urbà, el Baix a Mar), se situa al final d'un petit Turó (el Turó d'en Rosés), a 66,72 m sobre el nivell del mar (església de Santa Maria). Aquest turó, el darrer de la línia de turons que configuren el paisatge badaloní, és tancat a banda i banda per la riera de Canyet i de Matamoros, respectivament.

El nucli que es va formant de mica en mica a partir del segle X té una estructura urbanística de tipus romànic, formada per carrers estrets i corbs que anaven tancant l'espai. Aquest nucli té dos centres —l'església i la plaça (actual plaça de la Constitució)— a l'entorn dels quals es van construir les cases (sempre de cara a aquests centres), mentre que els patis, que són a la part del darrera, tanquen formant un cercle, com si fos una petita muralla. El nucli romànic correspon a la Sagrera, que abraçaria els carrers que ja hem esmentat.

Els camins de sortida d'aquest llogarret (que es mantindran al llarg de molt temps) són quatre, essent en la seva major part les vies naturals de sortida de les aigües. D'una banda, el carrer de Barcelona, que com bé s'ha mantingut en la toponímia, era el camí que conduïa cap a aquesta ciutat. Pel costat oposat, el camí de comunicació cap al Maresme, passava pel carrer Fluvià, conegut també per la Costa del Mecu (nom d'una masia). Aquest camí, a més de portar cap al Maresme, era la via d'accés també cap als camps de Pomar (on hi havia un nucli rural força important). Per anar cap a la platja hom baixa pel carrer de la Costa i continua pel camí de mar (l'actual carrer de Sant Anastasi i carrer de Mar). Finalment queda el camí d'accés a la zona rural de Canyet. El camí cap a Canyet sortia des del carrer de Barcelona, vorejava el talús de l'antiga muralla romana (l'actual carrer de la Quintana Baixa) i enllaçava amb la riera de Canyet, camí natural d'accés cap a aquesta zona.

A poc a poc, i amb el pas dels anys, aquest primer nucli romànic va creixent ocupant els camins de sortida natural, les vies de comunicació. L'estructura d'aquests carrers ampliat o dels nous carrers que es van formant és ja diferent. És un altre moment històric. La inseguretat general que dominava a l'època del romànic ha desaparegut i, per tant, les construccions reflecteixen aquest moment històric diferent. Igualment com ha passat amb l'urbanisme romànic, l'urbanisme gòtic és fruit i reflex de la societat del moment en què es desenvolupa.

carrer de Sant Antoni de Pàdua, el carreró de Barbarà, i els carrerons del carrer de les Eres i del carrer Fluvià.

Apareixen els carrers de Sant Sebastià i Lladó i es continua l'ocupació dels camins de sortida (carrers de la Quintana Alta, de Barcelona, de la Costa i de Fluvià) i, com a extensió d'aquest creixement, es travessa l'obstacle de la Riera de Canyet i es comença a construir al carrer del Rector.

Igualment, superat el fre que la por dels pirates va imposar al llarg dels segles anteriors, es comença a establir un nou nucli d'hàbitat de pescadors a l'entorn del camí de mar. A finals del segle XVIII es configuren els carrers de Sant Pere, del Tei, de Cadis, de la Platja, de Ribas i Perdigó (dit de la Granota), de Sant Josep, de Santa Anna, de Sant Llorenç i de Sant Carles.

De la mateixa manera, els canvis a la vila no són únicament l'aparició de noves construccions als nous carrers. Les masies i moltes de les cases que encara avui es conserven són construïdes o reformades al llarg d'aquest període. La Rectoria de Santa Maria és una masia construïda al segle XVII i amb transformacions realitzades al segle XVIII. La masia de Can Farigola (al carrer de les Eres), la de Can Rocasalva (a la plaça de l'Oli), la de Can Tiranasi (al carrer de Sant Sebastià) o la de la part alta d'aquest mateix carrer de Sant Sebastià, són masies construïdes al segle XVIII. La masia de Can Blanch de les Eres, la masia de Can Casas i la casa de Can Planas es reformen al llarg d'aquest segle adaptant-se als nous gustos i a les necessitats d'una cojuntura econòmica diferent.

Una vegada vist el creixement i els canvis en el temps del nucli urbà, vegem què hi ha a l'hàbitat rural.

Al segle XV, Badalona és formada per 4 nuclis principals: la Sagrera, de la qual ja hem parlat, el veïnat de Canyet, el veïnat de

Llefià i el veïnat de Pomar. Aquests tres veïnats són formats per masies disperses, moltes d'elles sembla que evolució de les vil·les romanes.

En aquests veïnats hi trobem: Can Bofi Vell, Cal Comte, Can Canyadó, Can Torredadal, Can Sentromà, Can Ruti, Can Miravittes, Mas Bofill, Mas Boscà, Ca l'Andal, Can Butinyà, Ca l'Aleman, Can Mas i Oliver, Can Barriga, Ca l'Amat (Can Banús, Can Matamoros), etc. De fet, la majoria de les masies que encara eren en activitat a principis d'aquest segle.

Moltes d'aquestes masies existien ja d'abans del segle XV. Durant el període de temps del segle XV al segle XVIII els canvis que hem anat veient a la zona de la Sagrera també es produeixen a les masies, per bé que aquí el que s'observa no és tant un creixement o noves construccions, sinó un canvi profund en l'estructura i, igualment, en els conreus.

En un estudi fet per Jaume Codina del Baix Llobregat,¹ hom pot seguir els aspectes generals de les masies (de l'edifici i del que contenen) al llarg d'aquests segles, que, segurament, no devien ser tan diferents dels que trobaríem a Badalona.

Al segle XIV, una masia pratenca típica constava de tres peces úniques, en una sola planta. Una, que segurament feia de cuina, tenia la pastera, una paella, una dotzena i mitja d'escudelles i talladors, algun càvec i alguna aixada (no consta que hi hagués taula, però una caixota potser en serviria). A la segona habitació, on no manca ni una llança ni una espasa, hi ha dos llits de cordes, sense màrfegues ni coixí. Ni un moble, ni un armari, ni una cadira. La tercera peça feia al mateix temps de rebost, graner, celler, estable i corral.

Les masies pratenques del segle XV solen tenir quatre peces (amb, eventualment, una cambra per al mosso), totes en una sola planta

(excepcionalment dues), corral i porxos annexos, amb una grossa clau al pany i una llarga taula de fusta a l'entrada (que pot fer de cuina) amb bancs i petges. Pertot arreu hi ha cànecs, aixades, falçs, destrals, podadores, forques, portadores, garbells, cordes, mesures de gra, sacs, coves de canya. A la cuina, el forn del pa, la vaixela de terrissa, algun cobert de fusta, cassoles i olles d'aram. Al dormitori, sovint únic, llits no ja de cordes sinó de posts i bancs, amb màrfega plena de palla, les caixes de la roba, algunes armes, un paternòster o rosaris de corall.

Els masos cinc-centistes tenen ja cellers i golfes (que poden fer de graner), planta baixa i pis, sala i tres o quatre habitacions, els portals dovellats, les portes dobles que tanquen amb pany i clau lloba, cadenat i forrellat. A l'entrada, la taula molt llarga (7 o 8 metres), balances i romanes, filoses, aspís de fusta de teixir lli, cànecirs d'aram, plats decorats, un tinell, imatges de sants i santes, al costat dels habituals sagins de porc. A la cuina, piques de pedra encastades, torradores de castanyes, setrills de vidre o de terra, sedassos i carbasses de mesurar. Al celler, les bótes, els cups i les premses, les portadores de verema i alguna quartera de civada. Els dormitoris del primer pis tenen ja veritables matalassos (de borra o de llana), coixins de ploma, cofres decorats, algun oratori i també hi ha elements ornamentals i per resar de plata o altres materials preciosos. Els mossos dormen al celler o a l'estable.

A finals del segle XVI i principis del XVII alguns masos tenen armaris encastats, cadires de cuir, caixes de noguera, carretes, arcabussos o pedrenyals a més de les ballestes, quantitats ingents de variades eines i estris, una dotzena de llumeneres i algun canelobre, farga i pedra d'esmolador, roba en abundància, tres o quatre matxos o mules a l'estable i una part de la collita, quan s'ha d'assecar, és escampada per l'entrada, les golfes, les sales i les cambres de la casa.

En el segle XVII, es generalitzen enrajolats i emblanquinats, apareixen miralls i piques d'aigua beneïta. Moltes masies tenen ja una

part baixa destinada als masovers i el pis reservat als amos per a quan aquests hi van a passar uns dies. Comencen a fer la seva aparició secretes i comunes. Algunes masies té capella pròpia. En el estris de la casa, és habitual trobar-hi xocolateres, porrons, rellotges, els vidres i la seda i, sobretot, forquilles i culleres individuals. També el «trabuquet» o balances de pesar moneda.

Alhora que aquest repàs a les masies, J. Codina ha pogut analitzar, també la resta d'habitatges de la zona del Baix Llobregat. Adverteix que l'evolució descrita del contingut de les masies pratenques ens deixaria la impressió d'un nivell de vida sempre ascendent, cosa que no és pas veritat. Als segles XIV-XV, pràcticament tots els habitants vivien en masies (unes 60 aprox.), mentre que als segles XVI i XVII només hi ha dues dotzenes de masies, i al segle XVIII més de 1500 habitants viuen entaforats en poc més de 180 cases, casetes, barraques i semibarraques que no tenen res a veure amb les masies. Igualment, de la mateixa minoria privilegiada de veritables «pagesos de mas», només una ínfima part coincideix amb els amos de les masies millorades.

Can Pujol. Fotografia: J. Sacasas (M.d.B.).

Vista aquesta descripció lleugera de les masies, si teniu la imatge de les masies de Badalona que s'han citat, podreu anar associant cada una d'elles a un període concret.

Can Bofi Vell, Can Canyadó, Can Boscà, Can Barriga, són masies típiques del segle XVI, fortificades i amb torre de defensa edificada al segle XVI-XVII per salvar-se de l'atac dels corsaris (dels moros).

Can Peixau, Can Ruti, la Rectoria de Santa Maria serien exemples de masia que correspondrien més aviat al segle XVII.

Mentre que Can Miravitges, Can Mora, Can Pujol són masies que al segle XVIII han estat reformades i adaptades a la nova situació econòmica i de *status* dels seus propietaris.

QUI HI VIU I DE QUÈ

La gent

Les estructures socials i econòmiques al llarg de tot aquest període són les d'una societat d'antic règim, amb un predomini total de les activitats econòmiques del sector primari (agricultura, pesca i ramaderia), mentre que altres activitats no són sinó el complement de les primeres i recullen les necessitats més elementals de la vida quotidiana (sabaters, forners, ferrers, taverners...).

La població de Badalona és escassa i presenta poques variants al llarg del període.

Sembla que, a l'edat mitjana, el punt màxim de població fou al segle XIV, però la pesta negra de 1348 la va fer minvar molt. De mica en mica, s'anà recuperant, però fins al segle XVII no se superaran els límits del segle XIV.

La població, així com també l'economia és sotmesa a l'atzar i a la inestabilitat climàtica. Les eines i els sistemes productius rudimen-

taris, els pocs avenços i la dependència econòmica del rendiment de la terra, generen aquest poc desenvolupament.

La dependència de la terra, fins i tot en la subsistència, fa que d'una crisi agrícola, o d'una mala anyada, s'iniciï tot un procés: poca o insuficient alimentació, facilitat de contagis i epidèmies, pestes, minva de la població.

Aquest procés es mostra en les expressions col·lectives de la comunitat. Així, la religió —amb diverses manifestacions—, és, molt sovint, la font de guariment dels mals de la societat. Quan hi ha un període de sequedat, els badalonins van al monestir de Sant Jeroni i sol·liciten a la comunitat religiosa que els deixi baixar el Sant Crist fins a Santa Maria en processó, per demanar pluja; o bé, en el moment d'una epidèmia de pesta a la vila, es manifesta l'advocació cap a Sant Sebastià.

Seguim les dades de població de què disposem.

ANY	FOCS	HABITANTS
1359 (Corts de Cervera)	136 focs	612
1413	100 parroquians	
1553 (Fogatge)	105 focs	473
1675	200 focs 130 dins la vila	900
1746	276 focs 187 dins la vila	1242
1776	576 497 cases dins la vila	2858

Les activitats productives

Hem esmentat ja que hi ha un predomini total de les activitats econòmiques del sector primari (agricultura, pesca i ramaderia), mentre que altres activitats només són el complement de les primeres i recullen les necessitats més elementals de la vida quotidiana (sabaters, forners, ferrers, taverners...).

Aquest predomini de l'agricultura per damunt de qualsevol altra activitat serà constant durant tot aquest període. Caldrà arribar a les primeres dècades del segle XX perquè l'activitat productiva del sector secundari se situï per davant del sector primari. Fins llavors Badalona és, de fet, un poble de pagesos.

Els conreus són els habituals en qualsevol racó de l'àrea mediterrània: el blat, l'olivera i la vinya. El producte resultant d'aquests conreus no és destinat a l'intercanvi sinó a l'autoconsum.

Tot i així, al llarg del període hi ha transformacions. A partir del segle XVIII la vinya es converteix en el producte predominant dels conreus de Badalona —igual que succeeix a la resta del litoral català— i bona part de la collita de vinya, una vegada transformat el raïm en aiguardent, és destinada al comerç vers el mercat colonial americà.

Un altre aspecte a remarcar és la pesca. Badalona és un poble costaner i semblaria clar que una part de la població es dediqués a aquesta activitat. Però l'activitat pesquera no es desenvolupa fins a mitjan segle XVII i, encara més, a partir dels segles XVIII i XIX. Fins llavors, la pesca fou una activitat per a l'autoconsum i això és degut bàsicament al fre que imposava la por dels atacs dels pirates.

Tot i així, i malgrat que fins al segle XVII la mar és una font de productes per a l'autoconsum i no genera cap activitat econòmica important, es desenvolupa algun ofici relacionat amb la platja. A mitjan segle XVI hi ha els berganers (macips de ribera), que són els que es dediquen a carregar i descarregar les naus. L'activitat comercial d'aquestes naus gira a l'entorn del mercat de Barcelona; les naus, tot sovint, descarreguen als pobles de l'entorn de la ciutat per estalviar-se el pagament del dret de port.

Fins al segle XVIII gairebé tots els caps de família constaven en els censos com a pagesos, ja que aquesta era la professió habitual.

A partir d'aquest segle, cada vegada hi ha més gent que no té l'agricultura com a professió principal. Si prenem com a mostra el cens de 1717, trobem:

13 patrons pescadors
31 jornalers de mar
23 jornalers de terra
2 ferrers
4 teixidors de lli.
1 picapedrer.
1 fabricant de calç.
4 corders.

En aquest cens apareixen dues professions característiques del procés industrialitzador de Badalona que al llarg del segle XVIII comencen a tenir importància: els corders i els teixidors de lli.

El que s'ha dit dels pirates, encara que sembli dit amb una mica de broma, és cert i preocupa realment als qui viuen prop de la costa.

La crònica de Sant Jeroni de la Murtra, el 1590, moment en el qual els monjos tenen molt interès per construir una torre de defensa, diu:

«mols religiosos mostraven gran interes de que en esta nostra casa hi hagues una torre a manera de fortalesa a on se puguessen recollir ab un rebato de moros y posar en ella lo bo y millor perque no havia molt temps que aquells havian fet alguns atreviments en parts mes remotes y mes lliures y pujant mes cami que no hi ha de Badalona a nostre monestir, que no deixaven de tenir algun recel sempre que sabian que hi havia moros o noves de ells y el mateix Don Miguel Clariana que donà mil lliures per construir-hi la torre y de sos propis ulls veia algunes vegades vaixells de moros parats davant Badalona, en que es deia publicament anava un renegat del mateix lloc de Badalona y se havia deixat dit que un dia volia pujar a Sant Jeroni que ja sabia lo camí».

A Badalona van desembarcar el 1527 (moment en què fan gent captiva) i el 1564 (s'emporten queviures i menjar). El 1638 es demanen soldats, però els jurats de Badalona alleguen que no poden enviar gent perquè aquesta vila és en situació molt precària a causa dels pirates.

EL fet és que la pirateria motiva que es construeixin torres de guaita al litoral —a Montjuïc i a Montgat— des d'on, en cas de veure algun vaixell «estrany» es fan senyals de foc avisant les poblacions de les rodalies.

I és també aquesta la raó que explica que al costat de les masies es construeixin torres de defensa on refugiar-se en cas d'atac.

El 1550 sabem que se signa el capítol d'obres de la Torre dels Sant Climent, per a la Torre Vella.²

Els propietaris de Can Banyadó al llarg del segle XVII fan construir-hi la seva torre, que té de data de finalització el 1648. És una torre rematada per dos maticans, amb una espitllera a cada costat, i gàrgoles en cada un dels angles.

Sant Jeroni de la Murtra, construirà una torre les obres de la qual, segons la crònica, s'inicien al trienni 1592-1595.

Can Bofí Vell disposava d'una torre similar a la de Can Banyadó, construïda en el mateix període.

Can Claris, tenia maticans davant de la porta d'entrada.

Can Llagosta, disposava d'una petita torre de defensa i de maticans.

La Torre Mena, tenia al costat de la casa, una torre.

En un altre sentit, el 1710 es funda a l'altar major de Santa Maria la Confraria de la Santíssima Trinitat la finalitat de la qual era

rescatar els associats que haguessin anat a parar en mans dels infidels. En el moment en què es funda no hi ha atacs de pirates a les costes del litoral català, però sí que n'hi ha mar endins i sobretot a les zones de pesca properes a les Illes Balears.³

Ens hem referit als pirates, però les epidèmies (còlera, pesta bubònica, febre groga, etc.) són habituals i afecten greument la població.

Sovint aquestes epidèmies comencen a Barcelona i després s'escampen. Barcelona, a més a més de ciutat, és un punt comercial d'arribada i d'intercanvi de productes, cosa que facilita l'extensió de virus.

Malgrat que es prenguin mesures per evitar l'avanç de l'epidèmia, és molt difícil aturar-la.

Per exemple, la pesta de 1651, que va començar a Barcelona i després es va estendre al llarg del Principat, fa que molta gent i els òrgans oficials marxin de la ciutat, però també fa que es dictin mesures com les que segueixen:

—Vigilar les carreteres.

—No permetre als fugitius pernoctar a l'interior dels masos; han de dormir al ras, i en arribar al seu lloc de destinació han de guardar quarentena i se'ls crema les robes.

—S'obren unes valls o fosses tancant els camins reials; són amples, profundes i llargues i serveixen de línia divisòria entre els forasters que porten les provisions i els de la ciutat. Per passar la mercaderia es munten tres taules (llistons) sobre un pal que surt de la fossa en forma de torn. El que porta la mercaderia la posa a un extrem i l'altre hi posa els diners. Es fa la volta. Es passa la moneda per una olla amb vinagre per desinfectar-la i, una vegada comptada, es tanca el tracte.

—Ningú que tingui cura d'un malalt no pot sortir fora de casa.

—Ningú no pot entrar a casa d'un malalt. Es pinta la creu de Santa Eulàlia a la porta.

- Els metges i els cirurgians han de portar distintius.
- Les cases on ha mort algú són tancades.

És la constància de la pesta i els estralls que fa en la població (hi ha dades d'epidèmia de pesta el 1490, 1557-1560, 1564, 1589-90, 1604, 1630, 1651,... la que fa que els badalonins adoptin la devoció de Sant Sebastià).

QUI SÓN ELS PROPIETARIS

L'estructura de la societat és un altre element a tenir en compte a la Badalona feudal, on es donen notables diferències que són provocades tant per la possessió o no de la propietat de la terra, com per raó del *status* jurídic i social a què es pertany. Pensem que l'estructura social és molt jeràrquica i hom pertany, ja per naixement, a un o altre estament; aquest concepte, malgrat que es vagi diluint en avançar el temps, té un pes molt important fins ben entrat el segle XIX.

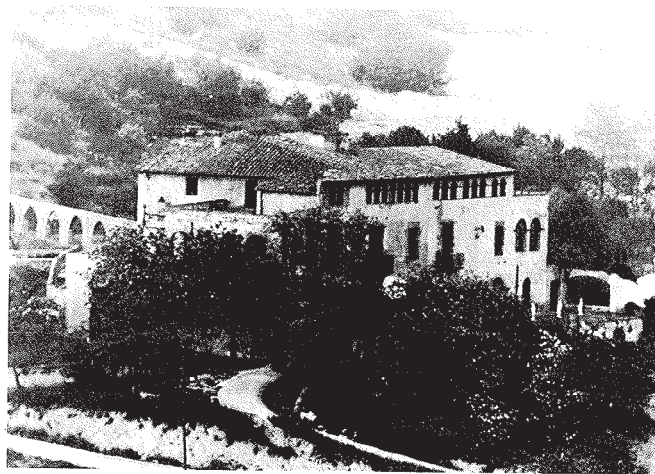
L'estructura social no resta pas intacta al llarg del temps, sinó que presenta diferències segons si ens referim a la baixa edat mitjana, a després de la guerra dels Remences o, fins i tot, al llarg del segle XVIII.

D'una banda, ens trobem amb els grans propietaris, el poder dels quals és econòmic i alhora social, en tant que condicionen les relacions humanes, ja sigui per les relacions que estableixen amb els pagesos que els treballen les terres, ja sigui pel poder preponderant i decisorí que tenen en totes les qüestions derivades de les relacions socials.

En aquest grup hi podem situar l'Església, tant la parròquia de Santa Maria, com la comunitat religiosa de Sant Jeroni de la Murtra, com la de la Cartoixa de Montalegre. D'aquest grup cal

assenyalar que no solament són grans propietaris, sinó també posseïdors del saber: saben llegir i escriure i interpretar la Bíblia, tenen coneixements de medicina i farmàcia,... i són, alhora (ens estem referint a una societat profundament religiosa), els educadors i guies de la vida quotidiana.

Dintre d'aquest grup també hi hem de situar un conjunt —petit en el cas de Badalona— de civils propietaris de la terra. Gairebé tots ells provenen de famílies pertanyents a la noblesa o petita noblesa i/o funcionaris de la Corona que de mica en mica, han esdevingut nobles. En aquest grup hi podem situar els propietaris de la Torre Vella: els Montcada al segle XIII, els Sant Climent des de finals d'aquest mateix segle i més endavant els Gualbes. També els propietaris de Can Peixau; la família Aversó; els propietaris de la Torre Pallaresa; la família Carcerenya, després de la Pallarès i, finalment, la família Cardona. O els propietaris de Cal Comte, la família Godmar. La majoria són propietaris absents: viuen a Barcelona o en alguna altra de les seves propietats.

Can Ferrater. Fotografia: J. Sacasas (M.d.B.).

L'origen de la propietat és el mateix gairebé en tots els casos, i prové de l'edat mitjana. Es tractava de feus propietat del fisc donats a canvi d'algun servei. Aquest servei tant podia haver estat per l'administració i defensa d'una circumscripció (com seria el cas dels batlles, a l'alta edat mitjana), o com a pagament per un servei fet a la casa comtal (participació en les conquestes de València, Mallorca, Sicília, o per redimir préstecs, especialment a la baixa edat mitjana).

A partir d'aquest origen, els nous titulars de les possessions, aniran engruixint el seu patrimoni ja sigui per noves donacions reials, ja per compra, ja com a cobrament de serveis prestats a propietaris més petits.

Tenen aquestes propietats amb contractes d'emfiteusi i de masoveria. Només una part és explotada directament.

Socialment, per sota els anteriors trobem un altre grup que engloba tots els que no són propietaris de la terra. No es tracta pas d'un grup homogeni. N'hi podríem diferenciar diverses categories.

D'una banda hi ha els que disposen de la propietat útil de la terra, per bé que no la patrimonial, gràcies a contractes d'emfiteusi i de masoveria. No disposen de la propietat última, però gairebé. No poden vendre-la, però poden arrendar-la, deixar-la en herència... A canvi han de pagar un cens (en diner, en espècies o en serveis). De fet, part d'aquest grup és a cavall entre els posseïdors de la propietat de la terra i els que no en disposen, segons quina sigui la conjuntura general.

Cal tenir present el que ja hem esmentat: les condicions són diferents si ens referim al segle XIII, que si ho fem al segle XV o als segles XVII o XVIII. Encara que no disposem de dades concretes, possiblement aquests formen part dels pagesos que surten beneficiats de la Guerra dels Remences (segle XV), assolint força d'ells la propietat real de la terra.

A aquest grup pertanyen famílies com els Alemany, Amat, Arquer, Barriga, Blanch, Canyadó, Navarra, Planas, Seriol, Vehils, etc. només per esmentar uns quants noms coneguts. Són part del grup de pagesos que surten beneficiats de la Guerra dels Remences.

Un grup diferent és el format per aquells que no disposen ni d'aquesta pseudopropietat, o que disposen d'una explotació tan petita que constantment estan a punt de quedar-se sense. Són l'últim graó de la piràmide que representa la societat feudal.

Aquests depenen directament dels grans propietaris o d'aquests pagesos més benestants, i en són, massa sovint, una propietat més. Són els vassalls de l'estructura feudal, els pagesos de remença sobre els qui pesen els «mals usos». Són també els que formaran el grup de jornalers a partir de finals del segle XVII i especialment a partir del segle XVIII.

JURISDICCIO I ORGANITZACIO

La jurisdicció sobre el terme de Santa Maria de Badalona

La jurisdicció és el poder legal, és la facultat de poder exercir una autoritat judicial en matèries civils o criminals en un àmbit territorial.

Badalona —o més concretament el terme de la parròquia de Santa Maria de Badalona— és, en principi, com tot el territori que es va repoblar amb la reconquesta dels francs, feu del comte.

Aquesta jurisdicció al llarg de l'edat mitjana va passant per diverses mans gràcies a la donació o la revocació que en fan els comtes i els reis de la Corona catalano-aragonesa. Situem-nos, però, al segle XV.

El 1430, la jurisdicció de Badalona, després d'una Sentència Arbitral torna a quedar en mans reials. En aquesta data, el rei Alfons el Magnànim ven el terme de Badalona a la ciutat de Barcelona. Badalona s'incorpora a aquesta ciutat amb el sistema de carreratge. Aquest sistema, adoptat per força pobles, és una pràctica legal segons la qual una localitat adquireix la condició de carrer d'una altra localitat (de jurisdicció reial) amb tots els privilegis i deures d'aquesta, però sense l'agregació dels termes municipals.

El mateix Alfons el Magnànim, però, el 1434 cedeix al seu Conseller i Mestre Racional del Tribunal, Pere de Sant Climent, tota la jurisdicció civil i criminal, exceptuada la mort, sobre el terme de Badalona.

Els termes d'aquesta donació són els següents:

«...cedemos perpetua y graciosamente a él y a sus herederos y sucesores, por puro libre y franco alodio, al mero y mixto imperio y toda la jurisdicción civil y criminal y cualquiera otra hasta la pena de muerte exclusive, que nos tenemos y ejercemos y hemos ejercido y debemos ejercer consuetudinariamente ó vosotros los prociados Gobernador ó Corregidor de Barcelona, o cualesquiera otros Oficiales nuestros, tienen y ejercen ó han solido y debido tener y ejercer en la parroquia de Santa Maria de Badalona, de la Diocesis y Corregimiento de Barcelona...»

Aquesta donació és protestada pel Consell de Cent que l'ha comprada fa 4 anys i poc després és revocada pel propi rei. Els termes de la revocació són:

«...Mandamos además por esta misma a todos y cada una de las personas de ambos sexos habitantes en la sobredicha parroquia de Badalona y su término, ó que a ellos se trasladen, delincuentes ó casi contrayentes ó casi, que en lo sucesivo no reconozcan al citado Pedro de Sant Climent por señor de dicha jurisdicción, y

que de ningun modo obedezcan ni atiendan a él ni sus órdenes, ni a los oficiales por él constituidos, sin que, bajo ningun concepto, obsten nuestra eferida concesión y posesión y qualesquiera disposiciones procedentes de las mismas...»

Finalment, el 10 de juny de 1595, regnant Felip II, es concedeix a Badalona, el títol d'Universitat. La Universitat és el nom que designa la pròpia col·lectivitat urbana, amb franquícies pròpies i amb un govern autònom.

Així, doncs, a partir d'aquesta data, seguirà les pautes generals de totes les viles reials.

L'organització municipal

De fet, fins al 1595, amb la concessió del títol d'Universitat alhora que del règim d'insaculació (un sistema d'elecció dels càrrecs municipals) no podem parlar, pròpiament, d'una estructura municipal.

Amb anterioritat hi ha hagut organitzacions i consells municipals, però han estat creats més en funció de representants del conjunt per un fet concret que no pas com a constituents d'una institució. Vegem-ne l'evolució.

La primera «organització» que coneixem és de finals del segle XIV. Es crea per resoldre un conflicte de jurisdicció; es tracta del plet contra alguns grans propietaris que volen exercir la jurisdicció sobre els veïns de Badalona, quan aquests són sota jurisdicció reial. En aquest plet obtenen una declaració de l'infant Joan que els permet nomenar síndic i reunir-se per repartir-se les despeses ocasionades per aquest conflicte jurídic. És una organització que neix i mor per raó d'un fet concret.

Posteriorment, i pel propi document de concessió del règim d'insaculació sabem de l'existència de «jurats i homens i altres oficials»

triat a viva veu, però en desconeixem les atribucions i el funcionament.

Mentre Badalona és inclosa en el sistema de carreratge de Barcelona —i encara que no en tinguem dades concretes— de segur tenia un consell municipal (com es dóna a totes les ciutats que s'han incorporat a aquest sistema), que havia de retre comptes al Consell de Cent de Barcelona. També és probable que un delegat del mostassaf de Barcelona controlés la política del mercat i hagués de donar compte dels impostos que recaptava.

El 1595, ja ho hem dit, es concedeix el privilegi que l'elecció dels càrrecs sigui fet per via d'insaculació. En el document s'estableixen els càrrecs que hi haurà, les condicions per ser elegit, les atribucions i la durada.

La composició del govern municipal és la que segueix:

3 jurats.

10 consellers. Aquests, juntament amb els jurats, formen el Consell General.

A més d'aquests, que de fet són els que formen l'estructura política, hi ha també:

1 clavari (interventor dels fons municipals).

3 oïdors de comptes (controlen i donen el vist-i-plau als comptes del clavari).

1 palloler (abastador de blat. Control dels preus per part del Consell General).

3 capitans de Sagramental (encarregats de la seguretat).

Els requisits per poder accedir a l'elecció varien segons el càrrec, però una norma general és disposar de capacitat econòmica i ser home casat o haver-ho estat. L'edat variarà en funció del càrrec a

ocupar: 35 anys per a ser insaculat en la bossa del jurat en cap, 30 per a la bossa del jurat segon i 25 per a la del jurat tercer.

El document tracta també de la incompatibilitat familiar d'ocupar càrrecs en el mateix moment. Així, pares i fills, sogre i gendre, dos germans i dos cosins germans no poden ser en un mateix any jurats.

La durada dels càrrecs també varia segons un o altre, i oscil·la entre un i tres anys.

Aquesta estructura es mantindrà fins al 1716, data del Decret de Nova Planta, una bona part dels articles del qual són destinats a regular el funcionament del municipi. I encara, pel juliol de 1717 i per l'octubre de 1718 es promulgaran dues lleis específiques, regulant el funcionament municipal: «Reglamento dispuesto para el régimen de todas las villas y lugares no cabezas de Corregimiento» i «Real cédula instructoria para el gobierno económico de los regimientos de la ciudad de Barcelona y demás cabezas de Corregimiento del Principado de Cataluña». Badalona no és cap de Corregiment.

El nombre de regidors depèn del nombre d'habitants. A Badalona, sembla que n'eren cinc (un d'ells amb el càrrec de Batlle) i a mitjan segle en són sis. Són càrrecs de nominació directa per part de l'Audiència (la institució borbònica principal al Principat) i, en principi, vitalicis.

L'estructura municipal borbònica, tot i ser problemàtica, és poc modificada al llarg del segle.

La durada del càrrec, per bé que en un primer moment és vitalícia, a mitjan segle és fixada en el temps. El càrrec de batlle tindrà una durada de dos anys mentre que el de regidor la tindrà d'un any.

L'any 1760 i el 1766 s'introdueixen nous càrrecs en el municipi, la funció dels quals és fiscalitzar l'actuació dels Regidors.

Així, el 1760 es dicta l'obligació que els ajuntaments trïin una persona «d'entre les principals de la població» per al càrrec de procurador síndic general, la funció del qual és la de fiscalitzar i controlar la gestió dels regidors. El temps de durada d'aquest procurador és de tres anys.

El 1766, es dicta l'obligatorietat de disposar de diputats del comú i de síndic personer. Són càrrecs elegits directament per la comunitat i amb formes d'incompatibilitat respecte a la resta de càrrecs força rígides.

El diputat del comú ha de «tratar y conferir en punto de abastos, examinar los pliegos y propuestas que se hicieran y establecer las demás reglas económicas tocantes a estos puntos que pida el bien común». A Badalona hi ha dos diputats. La durada del seu càrrec és de dos anys, canviant un cada any.

El síndic personer ha de servir «para pedir y proponer todo lo que convenga al público generalmente e intervengan en todos los actos que celebre el ayuntamiento, y pida por su oficio lo que se les ofrezca el común». La durada d'aquest càrrec és anual.

A banda del batlle, els regidors i aquests síndics, hi ha el clavari (càrrec de durada indeterminada), la funció del qual és la de caixer i interventor dels fons municipals.

Qui ocupa aquests càrrecs a Badalona? Disposem de poca documentació pel que fa als segles XVI, XVII i primera meitat del XVIII. Tot i així els cognoms Amat, Arquer, Banús, Barriga, Boscà, Bruguera, Campmany, Carcerenya, Clarós, Mas, Mas i Oliver, Nadal, Pujol, Rovira, Seriol o Sariol, Sunyol, Vehils i alguns altres són habituals fins al 1720 aprox., moment en què Badalona aplica les normes del règim municipal borbònic.

Aquests cognoms es corresponen —gairebé segur— amb el grup de

pagesos emfiteutes i masovers, situats a cavall entre la propietat real de la terra i l'útil, beneficiats de la Sentència Arbitral de Guadalupe que abans ja hem esmentat.

Del 1757 fins al 1777, anys disposem de la informació dels qui formen l'estructura municipal. Els noms de família que ocupen els càrrecs, i les vegades que surten, són:

AMAT.....	2	NOVELL.....	2
AMIGÓ.....	1	OLIVER.....	2
ARQUER.....	6	ORIOI.....	2
BANÚS.....	5	PAGÈS.....	1
BARRIGA.....	5	PALLACH.....	3
BARRIGA SERIOL.....	7	PUJOL.....	6
BLANCH BARRIGA.....	8	PUJOL BUSQUETS.....	2
BOSCÀ.....	2	RENOM.....	3
CAMPANY.....	2	RIBÓ.....	3
CANALS.....	6	RIERA.....	1
CARCERENY.....	2	ROSÉS.....	3
CASANOVAS.....	1	ROVIRA.....	5
CASAS.....	1	SAGRISTÀ.....	3
CASSOLA.....	4	SAYOL.....	4
COMAS.....	8	SERIOI.....	1
CUIXART.....	8	SERIOI DE LA RIERA.....	1
FALGUERA.....	3	SOLER.....	2
FOLCH.....	2	SUÑOL.....	4
GARRIGA.....	5	TEIXIDOR.....	6
GURRI.....	3	TORRENTS.....	1
LARIBAL.....	1	TRAMUNT.....	1
LLOBET.....	4	VALLS.....	2
MARIMON.....	1	VEHILS.....	1
MAS I OLIVER.....	1	VERGÈS.....	5
MODELELL NADAL.....	1	VIDAL.....	1
MONELLS NADAL.....	2	VINYAS.....	4
NAVARRA.....	6		

No es tracta sempre de la mateixa persona, però sí de membres de la família; fills i germans.

En la majoria dels casos es tracta de gent que consta com a pagès, però professions com fuster, sastre, cirurgià, corder, espartenyer i mestre de cases són força freqüents.

Els recursos de l'Ajuntament

Quant als recursos, en el document del privilegi de 1595 s'esmenten qüestions d'economia municipal:

Per fer front als pagaments reials (els impostos d'avui), demanen que se'ls concedeixi el privilegi del monopoli de la venda de pa i vi (a la menuda) en el terme de la parròquia.

Posteriorment, el 1601 i el 1603, es demana poder carregar un tant en la venda de la carn, destinat, igualment, a incrementar els ingressos del municipi i poder fer front a les despeses generals que hi ha.

Més endavant l'Ajuntament aconseguirà disposar de diversos monopolis (la majoria referits al proveïment de productes alimentaris), l'explotació dels quals arrendarà per un temps determinat (d'un a tres anys segons el producte i segons la cojuntura). Les clàusules de l'arrendament són fixades en un document i posades en subhasta pública.

El 1613, la Universitat de Badalona compra a Pere de Sant Climent Gualbes i de Pinós (propietari de la Torre Vella), el monopoli de les taules, pilons i carnisseries i el dret de vendre carn.

El 1678, aconseguixen del rei el monopoli de la venda de l'aiguardent, la mel i el tabac, els hostals i també la tenda o gabella.

Es desconeix la data de la concessió, però se sap que també s'aconsegueix el monopoli de la venda de la neu i el glaç.

L'arrendament d'aquests monopolis és la font principal de recursos de l'Ajuntament. En el període de temps de 1757 a 1777, l'arrendament d'aquests monopolis representa entre un 60 i un 70 % dels ingressos reals de l'Ajuntament.

Si ens referim als qui arrenden aquests monopolis, altra vegada ens haurem de referir a les oligarquies municipals. Hom s'adona que hi ha una xarxa d'arrendataris que tot sovint domina l'arrendament d'un monopoli municipal o de diversos alhora. Aquesta xarxa, sovint ocupa també càrrecs a l'administració municipal o hi és emparentada; tot plegat no és exclusiu de Badalona, sinó que és una tendència general en el conjunt del principat⁴.

NOTES

1. CODINA, Jaume. *Els pagesos de Provençana (984-1807)*. 3 Vol. Ajuntament de l'Hospitalet i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1988
Citat a: SALES, Núria. *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*. Volum IV de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar. Edicions 62. Barcelona, 1989
2. Vegeu el capítol d'obres a: CUYÀS TOLOSA, Josep M^e. *Història de Badalona* Volum V. Badalona, 1979 (pàgs. 9-10).
3. Vegeu els estatuts i algunes resolucions de la Confraria a: CUYÀS TOLOSA, Josep Me *Història de Badalona* Volum V. Badalona, 1979 (pàgs. 28-329-10)
4. NIETO SABATER, Me Dolores. «Els arrendaments dels monopolis municipals (1757-1777)». *Carrer dels Arbres*. núm. 49-50. Museu de Badalona. Badalona (pàgs. 27-41).

1787-1875. CONFLICTES, GUERRES CIVILS I NAIXEMENT D'UNA CIUTAT INDUSTRIAL

JOAN VILLARROYA I FONT

A finals del segle XVIII, ens trobem amb una Badalona molt canviada respecte a la de cent anys abans. De 656 habitants que tenia el 1717, n'assolí 4.235 el 1787. Aquest creixement demogràfic, només és explicable pel gran progrés econòmic que durant tot aquest segle es produí a Catalunya.

Fou en el camp de l'agricultura on aquest progrés econòmic es notà més. L'agricultura es desenvolupà cap a l'explotació de la vinya, que permetia majors guanys i l'exportació de vins i aiguardents sobretot cap al mercat americà. A Badalona, després de la vinya, es mantingué la importància del blat i del cànem, que es desenvolupà enormement gràcies al gran augment de l'activitat marinera i pescadora. Bona mostra d'això és que a Badalona hi havia 40 barques i prop de 200 matriculats. Aquest creixement fou la causa de la formació d'un barri propi de pescadors, prop de la Rambla, i de l'existència de dues drassanes a finals del segle XVIII. També durant aquests anys es desenvoluparen les primeres activitats manufactureres al voltant de la corderia i el tèxtil. Fou molt més important la primera, ja que la segona es realitzava en un àmbit familiar a les entrades de les cases. Aquesta economia florent i l'impuls demogràfic de la Badalona del vuit-cents, queda estroncat a finals de segle. El seguit de guerres que es produeixen des de la Revolució Francesa, incideixen molt negativament en la vida general del país, i tenen repercussions directes a la nostra ciutat. Les contínues lleves d'homes, el debilitament del comerç, sobretot marítim i el seguit de sequeres que afectaren el camp, ens expliquen la davallada econòmica i demogràfica de la ciutat. La guerra del francès serà el punt més àgid d'aquesta crisi.

La guerra del Francès 1808-1814

La guerra del francès afectà profundament a Badalona. El fet que fos una guerra de guerrilles i que els francesos només dominessin el terreny que trepitjaven, ocasionà un seguit d'enfrontaments armats entre la guarnició francesa de Barcelona i les guerrilles (sometents i miquelets) que s'emparaven en la serralada del litoral, sobretot a la Conreria i al monestir de Sant Jeroni de la Murtra, amb el suport de la flota anglesa, que dominava tot el litoral.

La nostra ciutat fou saquejada diverses vegades per les tropes franceses (per exemple, el 19-8-1808 en què molts veïns foren assassinats i 20 cases cremades) que, a part d'exigir contribucions en metàl·lic, també exigien racions de pa i carn, ensems que s'apoderaven de tot el bestiar per tal d'alimentar el seu exèrcit, francès de nom però que en realitat era majoritàriament de tropes italianes.

La resistència dels badalonins fou permanent i tenaç; per això els francesos prengueren contínues represàlies contra la població en el transcurs dels 6 anys de guerra, com la del 8 de juny de 1811, en què tres paisans foren penjats. Els pescadors i mariners participaren intensament a la lluita contra el francès, transportant tropes i aliments i fent de correu. Entre els guerrillers badalonins destacà en Pau Bofill, «El Geperut de can Mena».

El 30 de març del 1814, el rei Ferran VII passà per Badalona i el 28 de maig es retiraren les darreres tropes franceses d'aquestes contrades. Durant aquests dos mesos, els badalonins hagueren de

mantenir les tropes franceses i espanyoles amb blat, ordi, vi, racions i diners, a part de donar al rei Ferran VII 300 duros.

Malgrat que la població de Badalona quedà exhausta i arruïnada i molts dels habitants marxaren per aquesta causa, als mesos següents hagué d'abastar diàriament amb oli, llenya, palla, forratge, a més de tres carros, al servei de provisions d'una guarnició de 1.500 soldats.

El regnat de Ferran VII

Les vivències constitucionals del període de la guerra, faran que Badalona mantingui al llarg de les dècades següents un tarannà liberal. Precisament durant el trienni liberal de 1820-1823, és dispersada la comunitat de Sant Jeroni de la Murtra, complint el decret-llei del govern liberal que suprimia els monestirs i convents, els béns dels quals passaven a incrementar el patrimoni de l'Estat. I per primer cop es forma la milícia nacional, que en els anys següents tindrà un gran protagonisme polític. El clergat afectat per la llei abans esmentada passarà a nodrir les files dels absolutistes. Tot i la rebaixa del delme a la meitat, les reformes financeres de l'estat, que obliguen a pagar els impostos en metàl·lic, crea una veritable dificultat a molts dels petits propietaris, que pateixen una escassetat econòmica de diner. Aquesta pagesia, víctima del progrés, així com els menestrals en decadència i tots aquells que creuen que el món passat era millor, nodriran les files dels absolutistes i posteriorment dels carlins.

El clima d'inestabilitat política del període, sequeres com la de l'any 1817 o la febre groga de l'any 1821, feren que la recuperació econòmica i demogràfica fos molt lenta.

El trienni liberal acaba quan les tropes franceses invadeixen la Península donant suport als absolutistes. En el seu atac a Barcelona, aquestes tropes s'hostatjaren a Badalona, i com a primer acte

ordenaran destrossar la placa que donava nom a la plaça de la Constitució.

El triomf absolutista representa una forta reacció, es derogà la Constitució i els liberals foren perseguits de manera més decidida i sistemàtica que l'any 1814. L'església, sobretot, exigí els delmes endarrerits i ocupà els monestirs abandonats, com el cas de Sant Jeroni, que foren focus d'oposició a qualsevol idea liberal. La creació dels Voluntaris Reialistes fou el darrer intent dels sectors ultraabsolutistes per tal de garantir-se el control de la situació política, però cada cop se sentien més abandonats pel rei, que havia iniciat una tímida apertura cap a sectors liberals. Cada bàndol intentà canviar l'equilibri polític mitjançant aixecaments armats, com l'açament dels malcontents de l'any 1827, de signe absolutista, 4.000 dels quals entraren a Badalona, exigint, tanmateix, una contribució de 1.500 duros.

La Primera Guerra Carlina 1833-1840

Amb la mort de Ferran VII, l'any 1833, s'inicia la primera d'una sèrie de guerres civils conegudes com a carlines. A Badalona, malgrat el conegut arrenclament d'alguns grans propietaris amb els carlins, com els germans Ventós, la major part de la població i les autoritats es mantingueren a les files liberals. Per fer front als carlins es formà la milícia nacional, que arribà a tenir uns efectius de 600 homes, no tots armats, per manca de fusells, ensems que es fortificaren alguns punts de la vila, l'església de Santa Maria i la Torre Vella, per fer front a possibles atacs dels carlins.

Diversos destacaments de la milícia de Badalona, estigueren destacats a Breda, Sant Celoni i la Garriga. Alguns d'aquests destacaments participaven en diversos enfrontaments contra els carlins, com el de Palafolls el 8 de febrer de 1837, en el qual els 68 milicians badalonins tingueren 4 morts. Durant els 7 anys de guerra la milícia fou focus de diversos actes d'indisciplina i d'insubor-

dinació, motivats en algun moment pel retard de les pagues, i que arribaren a enfrontar els comandaments de la milícia i les autoritats municipals. No hem d'oblidar que les autoritats municipals estaven en una línia de «útiles y moderadas reformas» amb la divisa de «Unión y orden», i la milícia representava, en alguns dels seus components, els sectors més progressistes del liberalisme.

En aquests anys, però, no tots els aldarulls i bullangues tingueren com a causa els enfrontaments amb els carlins, sinó que també hi hagué contradiccions en els rengles liberals, formats per grups amb interessos diferents (moderats i progressistes), i a causa de l'aparició de les primeres mostres de consciència obrera com a col·lectiu organitzat, que en un primer moment són accions puntuals destinades a assolir objectius immediats. Les mobilitzacions populars de l'any 1835, iniciades per un problema obrer, l'augment de la longitud de les peces teixides, per les quals se seguia cobrant el mateix sou, acabaren, a Barcelona, amb la crema de la fàbrica Bonaplata i d'alguns convents. A Badalona, aquests fets també tingueren ressò, com mostra la cremada de l'església i una part del claustre del monestir de Sant Jeroni de la Murtra. Com tantes vegades, la nostra vila anava a remolc dels esdeveniments de la ciutat comtal, fet que al llarg d'aquest segle s'aniria aguditzant. Això fa que cent anys després, en valorar aquests fets, Isidre Sabater escrivís: «A ell fou degut (es refereix a Bertomeu Rovira, aleshores batlle de Badalona) que el nostre poble estigui lliure de responsabilitat, davant la història local en la trista jornada de l'any 1835, en la qual perdérem el nostre patrimoni medieval arqueològic, artístic i bibliogràfic que avui ens enorgulliríem de poder catalogar».

Demografia i Economia 1800-1840

Com ja hem dit més amunt, el creixement econòmic i demogràfic que havia experimentat Badalona durant tot el segle XVIII, patí una forta davallada per mor de la inestabilitat política i les succes-

sives crisis agràries. Si el 1787 Badalona comptava amb 4.235 habitants, el 1818, poc després de finalitzada la guerra del francès, la població era la meitat: 2.125. No fou fins a la segona meitat dels anys 20 que es començà a superar la profunda crisi demogràfica i no seria fins a finals dels anys trenta, que la recuperació de la població i de l'activitat econòmica, tindrien una empenta similar a la del segle XVIII. L'any 1840, Badalona tenia 4.953 habitants i superava la població que havia assolit cinquanta anys abans.

L'activitat econòmica de la vila continuava centrada bàsicament en l'agricultura, que recuperà els nivells del segle passat, i els agricultors ampliaren les terres dedicades al conreu. La pesca i el desenvolupament d'una incipient manufactura local, dedicada a la corderia i al tèxtil, eren les altres bases de l'economia local. Durant el primer terç del s. XIX es coneix l'existència de 15 platges de corders i el nombre de professionals dedicats a aquest ofici. Durant els anys 20 existien tres quadres per teixir, propietat de López, Serrat i Cañellas, que acabaren fusionant-se l'any 1926 i concentrant els telers a l'actual carrer de Sant Lluís. La vinya continuava essent, amb molta diferència, l'activitat agrícola més important. L'any 1840 es conreaven 2.212 mojadets de vinya. Com a fet remarcable, i que en els anys següents serà una constant, tenim la primera indústria química instal·lada a la nostra ciutat, que fou la fàbrica d'àcids de Casanovas i Cia., que se situà a Ca l'Andal, l'any 1825.

La dècada de 1840. Revoltes populars i construcció del ferrocarril

En el moment en què la primera guerra carlina finalitza, tenim una descripció, deguda a Isidre Sabater, molt sintètica, però alhora molt diàfana, de com era la Badalona d'aquest any. La vila comptava amb 4.953 habitants, essent els dos nuclis de població més

remarcables els pagesos i els pescadors, i un important nucli de corders. Aquest any de 1840 es muntà la fàbrica de teixits, coneguda per can Real, amb 50 telers a mà, i el gran edifici de la fàbrica de filats que aixecaren Viñas i Navarro.

Com a tret més destacable de la vida social, Isidre Sabater, explicava que «La cultura del poble és deplorable». Dels 4.953 habitants saben llegir 382 homes i nois i 39 dones i noies; saben escriure 245 homes i nois i 28 dones i noies. Hi havia una escola pública, cinc de particulars per a nois i cinc per a noies, a les quals assistien un total de 132 nois i 13 noies, de 3 a 10 anys, i 93 nois i 19 noies de 10 anys en amunt.

Les diversions dels badalonins eren les cartes, en cafès o cases particulars, les sales de ball i de billar i el camp de pilota. Entre les diverses festes religioses destacava la processó del Dijous Sant, que venia a veure la gent dels pobles de la rodalia.

El batlle de la ciutat era Pere Vehils i l'ordre públic era garantit per l'*Octau* batalló de Milícies Municipals, sota el comandament d'Esteve Blanch.

La dècada de 1840 és una dècada de convulsions polítiques i socials, en què Catalunya és la clau de tots els esdeveniments de l'estat; només cal recordar el protagonisme de Barcelona en la caiguda d'Espartero i la guerra dels matiners els anys de 1845-1848. Com altres èpoques de la història de la nostra vila, és un període contradictori, ja que si bé els esdeveniments citats més amunt colpejaren greument Badalona, és en canvi la dècada de la construcció del ferrocarril, que tanta importància tindrà, per al desenvolupament futur de la ciutat.

L'inici de la dècada resta marcat per l'enfrontament, primer, dels fabricants de Barcelona amb el govern del general Espartero, per la seva política no proteccionista, que acabarà bombardejant la

ciutat al desembre de 1842, abans de la seva caiguda del poder al juny de 1843; i segon, pels enfrontaments dels sectors més populars, emparats en la milícia nacional, contra els generals triomfadors enfront d'Espartero, entre ells el general Prim, que assetjà la ciutat i després de diversos bombardeigs la dominà al novembre de 1843.

Les autoritats i la milícia nacional de Badalona, donaren suport al general Prim, si bé en els rengles de l'esmentada milícia es produïren nombroses desercions. Aquest fet denota l'arregliment de

El motí de les quintes, juliol de 1845. Al fons, al carrer del Pinzell, avui de Sant Anastasi (J.M. Cuyàs: *Història de Badalona*).

les autoritats en el camp del liberalisme progressista o moderat, però lluny de les aspiracions de les classes més populars. El personatge polític local d'aquest període, és Pere Vehils, que aglutinava l'alcaldia i el comandament de la milícia de la ciutat, i que tenia i tindrà una llarga activitat política a la nostra vila. Era una hisenda amb un quantios patrimoni, escampat per tot el terme municipal.

Durant tot aquest temps els badalonins hagueren de fer front a les despeses ocasionades per les diverses tropes, fossin del color polític que fossin, que s'hostatjaven a la ciutat; atendre hospitals de sang; i acollir els nombrosos refugiats procedents de Barcelona, que en algun moment, passaren del miler. Tot això en un moment en què l'ajuntament explicava l'anguniosa situació de la població de la ciutat de la següent manera: «Este pueblo, Excmo. Sr., que se compone de labradores cuasi en su totalidad no tan solo le falta ropa para cubrirse en los rigores del invierno sino que debe compartirlo en algún sentido con el soldado quedando por consiguiendo unos y otros mal servidos y sufriendo la intemperie de los fríos de la noche porque hasta las leñas que guardaba cada uno para calentar sus respectivas familias se han agotado».

El triomf dels moderats no millorà aquesta situació, i la dissolució de la milícia nacional i la creació del servei militar pel sistema de quintes, del qual les classes populars no podien redimir-se per manca de recursos, motivà la protesta dels quintos, en el moment del sorteig, el 7 de juliol de 1845, que acabà amb l'assalt de l'ajuntament, la cremada de les llistes i la mort del sereno, que matà un dels amotinats, i l'agutzil.

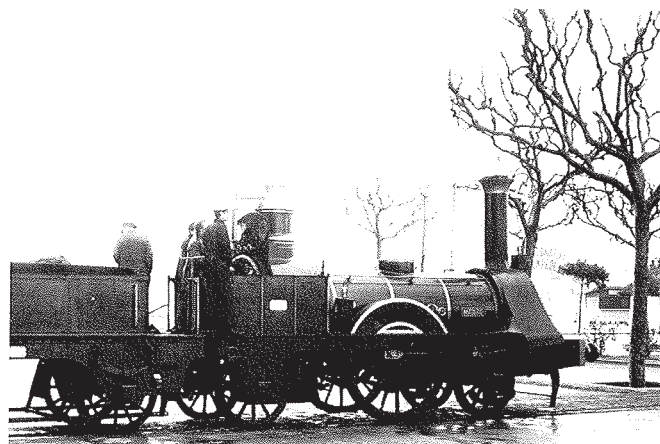
La guerra dels matiners es donà en un context de crisi econòmica i social profunda. A la nostra ciutat els robatoris de llenya i als camps conreats eren continus, i fou, per tant, una guerra alimentada pel malestar general. L'execució a Badalona de tres persones acusades del segrest de cinc propietaris a Sants, entre ells Joan

Cros, el 22 de maig de 1848, n'és una prova, si ens atenem a l'origen social dels condemnats.

Aquest mateix any, però, també ocorria un fet cabdal en la història de la nostra ciutat: la inauguració del ferrocarril Barcelona-Mataró, que tantes repercussions tindrà en el desenvolupament econòmic de Badalona i que curiosament no es féu sense l'oposició de part de la ciutat, sobretot dels pescadors, que veien en la via del ferrocarril una barrera física per al desenvolupament de les seves activitats.

El moviment obrer

Amb la gradual implantació d'indústries a Badalona, apareix a la nostra ciutat, la classe obrera, que de manera tímida però tenaç, es

Locomotora del ferrocarril de Barcelona a Mataró, primer de la península.
Fotografia: J. Cortinas (M.d.B.).

va dotant d'organismes de representació pròpia. La primera organització obrera que hi trobem documentada és la «Sociedad de Protección Mutua de Tejedores de Algodón de Badalona», l'any 1842. La gran inestabilitat política del període fa que el moviment obrer, visqui situacions de tolerància amb altres de forta repressió. Això fa que l'associacionisme obrer s'organitzi de dues formes: una que representa el sindicat reivindicatiu, i l'altra, de socors mutus, que els permetés seguir associats en els moments de màxima repressió. Així, no ens hem d'estranyar de l'aparició d'un seguit d'associacions de caire recreatiu i mutualista, que a part d'omplir els moments d'oci dels treballadors, oferien la cobertura legal a activistes sindicals. A nivell general, cal destacar els Cors de Clavé. En aquesta línia es funda a Badalona el Cor de Badalona, que al cap de cinc anys donarà lloc a la Societat coral «Alba».

En determinats moments d'aquest període, concretament durant els anys 1854-1856, el moviment obrer badaloní participà activament en el seguit de vagues generals que es donaren a Catalunya, l'origen de les quals fou el problema de les selfactines (mecanització de la filatura), al juliol de 1854, a Barcelona. La conflictivitat social d'aquests dos anys passà per diverses vicissituds, però acabaren en una repressió ferotge per part de les autoritats militars, després de la real ordre del 21 de maig de 1855, que va permetre que alguns fabricants denunciessin i es neguessin a complir els convenis col·lectius signats fins aleshores.

Fou precisament a Badalona on l'actitud dels fabricants va desencadenar la reacció dels obrers. En aquesta reacció, en forma de vaga, a mitjan juny de 1855, la milícia nacional de Badalona es posà al costat dels obrers, cosa que obligà a les autoritats militars a enviar a la ciutat forts contingents de tropes de l'exèrcit. D'aquesta vaga obrera se'n feren ressò diaris de Madrid com *Las Novedades*. La vaga s'acabà el dia 25 de juny, però la Milícia nacional de la població fou desarmada i reorganitzada, i en foren exclosos gairebé la totalitat dels individus de la classe obrera. L'alcalde i el

secretari de l'ajuntament foren destituïts per ordre del general Zapatero, que els acusà d'haver mostrat poca energia a combatre les pretensions obreres. Tanmateix, encara el dia 27, a dos quarts de nou del vespre, es produí un incident entre els obrers i un fabricant que havia recorregut als esquiroles. Dos teixidors foren greument ferits.

Ara bé, la vaga de Badalona no fou sinó el preludi de la vaga general del 2 de juliol, declarada per la comissió central de les associacions obreres. La vaga durà 9 dies i fou seguida d'una repressió molt dura del moviment obrer. En el cas de Badalona, el dia 18 d'octubre fou jutjat un nombrós grup d'obrers badalonins, acusats d'haver intervingut, d'una manera o altra, en diversos fets durant la vaga general.

Capçalera de romanço sobre el còlera, epidèmia que afectà a Badalona entre els anys 1854-1855 i el 1865.

Un manifest fraternal de la classe obrera de Madrid dirigit a la de Catalunya en particular, el 26 d'agost de 1855, és una prova més del protagonisme de la nostra ciutat en aquest conflicte social. El manifest diu textualment: «ni ignoramos la escandalosa conducta de algunos fabricantes de Badalona, motivo principal de los funestos sucesos de julio del presente año.»

El sindicat més important del segle XIX, «les Tres Classes de Vapor», atès el procés tardà de la industrialització a Badalona, no s'hi implantà fins a l'any 1872. Aquest sindicat agrupava els oficis de jornalers, teixidors mecànics i filadors.

El sexenni Revolucionari 1868-1874

Entre els anys 1860 i 1868, la ciutat patí una frenada en el seu creixement demogràfic, ja que dels 12.060 habitants que tenia en iniciar-se la dècada, en perdé prop de 2.000 en vuit anys. Aquesta pèrdua ens mostra la recessió que patí l'economia catalana en general, i que afectà la nostra ciutat. Aquesta recessió; agreujada per fenòmens puntuals com el de la pèrdua de la collita de vi de l'any 1856, anà acompanyada de flagells com la passa del còlera de l'any 1865. Aquesta situació de crisi econòmica augmentà la inestabilitat política i social, i pel juliol de 1867 diverses partides d'homes armats, en aquest cas republicans, corrien pel terme municipal. Aquesta inestabilitat política i social, tindrà com a conseqüència el derrocament d'Isabel II i l'inici del període conegut a la història com el del sexenni revolucionari.

Com a trets generals d'aquest període hem de remarcar la gran inestabilitat política, ja que en 6 anys va haver-hi cinc règims, 14 governs i 2 pronunciaments militars —un acabà amb la I República i el segon possibilità la restauració borbònica. A Badalona la notícia de «La Gloriosa», és a dir el triomf del *pronunciamiento* militar que destronà Isabel II, no tingué especial ressonància, i la Junta badalonina que detenta el poder al municipi es forma amb un

mimetisme total de la de Barcelona, amb l'únic objectiu de vetllar per l'ordre i sempre a remolc dels esdeveniments generals del país. Els homes d'aquesta Junta i de l'ajuntament provisional, que detentà el poder en el moment de la seva dissolució a l'octubre de 1868, són els que ocuparan el poder a partir del gener de 1869 i en alguns casos, com el de Pere Vehils, són homes que participen en el govern del municipi des dels anys 40. Segons l'estudi d'Emili López Tossas sobre aquest període, sorprèn la poca vitalitat dels republicans, i més retenint el pes demogràfic de la nostra vila.

El nou ajuntament, presidit per Sebastià Badia, hagué de fer front a una situació de gran inestabilitat política i a una recessió econòmica general, que afectà a la nostra ciutat en diferents graus. La inestabilitat política ve marcada pels aixecaments de republicans i carlins, en aquests moments units contra el poder del general Prim, i que a la nostra ciutat tindran greus conseqüències, com l'afusellament de 9 persones a l'agost de 1869, a Can Llobart, acusades de conspirar a favor dels carlins, i el motí de quintes de l'abril de 1870 en el qual els revoltats assaltaren la parròquia, cremant el llibre de batejats des del juliol de 1849 fins al desembre de 1856. A l'ajuntament també cremaren el llibre d'actes, on figuraven els mossos quintats. Aquest motí de quintes, segon que es produïa a la ciutat (l'altre és el de 1845) fou una resposta a l'ordre del govern de cridar a files 40.000 quintos, i tingué un fort ressò en les classes populars, sobretot a la vila de Gràcia, des d'on s'estengué a tots els pobles de la rodalia de Barcelona, i arribà a Badalona el dia 5 d'abril.

La proclamació de la I República al febrer de 1873, a Badalona aclamada amb el crit de «Viva la República Democràtica Federal», motivà de bell nou la revolta dels carlins, que donarà pas a una nova guerra civil de tres anys.

Les autoritats badalonines organitzaren diversos batallons de voluntaris de la República i fortificaren la vila, ja que els carlins, molt

més agosarats que en les anteriors guerres i aprofitant la feblesa del govern minvat per desunions internes i les revoltes cantonals, arribaren a entrar a la nostra vila al juny de 1874 i segrestar l'alcalde que, en aquells moments, era de bell nou Sebastià Badia i no fou lliberat fins després d'haver pagat un rescat de 12.000 duros. La fortificació de l'església de Sta. Maria i la seva confiscació a l'abril de 1873, fou causa de fortes desavinences en el si del consistori i, naturalment, amb les autoritats eclesiàstiques. La guerra no finalitzà fins després del cop d'estat del general Martínez Campos, a Sagunt, que donarà pas a la restauració en el tron dels borbons, en la persona d'Alfons XII.

Malgrat aquest clima d'inestabilitat i de guerra civil, el desenvolupament econòmic i social de la nostra ciutat, com veurem més endavant, no s'aturà i valgui com a exemple l'aparició per primera vegada a la història d'un mitjà de premsa local al desembre de 1868, *El Eco de Badalona* que si bé no reeixí, 10 anys després acabarà consolidant-se.

AÑO 13		SABADO 23 DE DICIEMBRE DE 1868		N.º 13	
EL ECO DE				BADALONA.	
PERIÓDICO SEMANAL		DEFENSOR DE LA VILLA.			
De Literatura, Avisos,		Noticias y Anuncios.			
SON COLABORADORES LOS PRESIDENTES DE COMISIÓNES, CÁNDIDOS, SOCIEDADES Y TODA PERSONA QUE ENVÍE ALGUNA REPRESENTACIÓN.					
<p>Se vende a 25 céntimos de real la hoja suelta. Los no suscritores pagan en dicho precio. Habitaciones y Retiro. A precio conveniente.</p>		<p>SEGUNDA EPOCA. Proprietario y Director: Y PLANAS, CANALS ADMINISTRADOR: BARRAL, GARCIA, y otros.</p>		<p>Toda materia que se envíe debe ser presentada por el autor de la letra de su autor. No se devuelve original alguno aunque sea de importancia.</p>	
<p>CARREO PARA VENDER Hay dos sueldos en la venta de libros pósteos en caso de la población, con una tercera parte en el caso de no serlo, tanto para libros de ciencias como para novelas y su precio es de 10 céntimos en la venta y 12 de la propia obra y 10 de la venta, si el autor es el autor.</p>		<p>MUSEO-BIBLIOTECA. Por fin, después de varias veces muchas y de pocas vacilaciones, parece que des-</p>		<p>rándose en las necesidades de nuestra villa y en los deseos de la sociedad moderna, ha fundado un generoso edificio, habiéndose instalado en el centro de la villa, para el cual ha sido su resultado. Nudo, a poco tiempo, la villa más adelantada y segura que tales...</p>	

Capçalera de *El Eco de Badalona*, primer periòdic editat a la ciutat (E. García: *Historia de la premsa badalonense. 1868-1939*).

Demografia i Economia 1840-1875

Durant aquest període, malgrat alguns alts i baixos, la població badalonina augmentarà espectacularment, ja que quasi triplicà el seu nombre. Dels 4.850 habitants que tenia el 1845, passà als 12.800, l'any 1875. Aquest creixement tingué uns anys espectaculars, 1851-1857, en què els 5.733 es convertiran en 10.485. Ja ha estat abastament repetit que el detonant d'aquest creixement fou la inauguració del ferrocarril de Barcelona a Mataró, l'any 1848, que a part de la seva influència en el desenvolupament industrial de Badalona, també deixà en atur, un cop finalitzada la construcció, una mà d'obra que s'ocupà en pocs anys a les noves fàbriques en construcció.

El factor principal d'aquest creixement demogràfic és la immigració. Els immigrants procedien exclusivament d'altres comarques catalanes. Des de l'Urgell, Osona i Ripollès fins al Camp de Tarragona, Baix Ebre i Montsià, destacant d'aquesta darrera comarca, els procedents d'Alcanar.

Aquest augment de la població es donà en un context rural, encara no consolidat en estructures urbanes i que per tant, manté unes tradicions, costums i formes de vida molt tradicionals. Fins a aquests anys, el creixement urbà de Badalona era espontani i l'àrea d'expansió urbana estava condicionada per les vies de comunicació entre Barcelona i França —carretera i ferrocarril— i per les rieres —Matamoros, Martí Pujol, Canyadó i St Jeroni—. El creixement demogràfic obligarà a plantejar els problemes urbanístics que la ciutat té. Manca un pla urbanístic que racionalitzi el creixement: resoldre el problema endèmic de les riuades, millorar les comunicacions amb Barcelona, i al mateix temps la construcció d'una sèrie d'edificis que millorin els equipaments i les zones d'esbarjo. Alguns d'aquests equipaments, com l'enterrament fora del nucli urbà, ja existien des del 1834 amb la inauguració del Cementiri del Sant Crist, altres s'inauguraran en aquests anys, com és el cas del

Teatre Zorrilla (1868) i alguns plantejats aquests anys, com la Casa de la Vila i el mercat Maignon, seran construïts molt més tard.

Dins de l'economia badalonina de mitjan segle XIX, l'agricultura i la pesca tenien un pes molt fort en el conjunt de les activitats productives. El 50 % de la població activa local eren jornalers dedicats a les labors agrícoles. La vinya, per l'alt preu del vi i la seva comercialització ocupava el 60 % del sòl conreat, molt lluny dels cereals de regadiu que representaven el 14 %. 520 propietaris es distribuïen la possessió de la terra i només 23 en controlaven el 40 %. Més de la meitat d'aquests propietaris eren barcelonins. Aquesta ha estat una de les constants de l'economia de Badalona des de molts de segles abans del XIX. La despersonalització econòmica de la nostra vila, que lluny de minvar, augmentarà molt més en el moment del gran desenvolupament industrial de la segona meitat del segle XIX.

La força del sector pesquer a mitjan segle resta palesa per la creació d'un gremi, l'any 1851, i pel fet que a partir de 1863, Badalona generés un volum de comerç marítim suficient perquè es creés una duana de mar. L'any 1870 eren 150 les barques de pesca i 600 les persones que s'hi dedicaven. En aquests anys hi havia tres drassanes a la platja, destacant la del «mestre d'aixa» Nicolau Pica, que l'any 1858 construí les pollancre «Maria Assumpta» i «Nicasia».

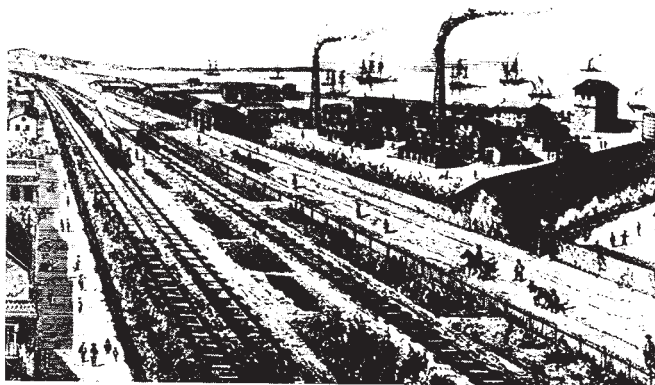
El desenvolupament industrial de Badalona durant aquests anys queda marcat sobretot pels inicis de la mecanització i per la proximitat i bones comunicacions amb Barcelona després de la inauguració del ferrocarril, fet que possibilitarà que, un cop saturat el desenvolupament fabril de Barcelona, moltes indústries s'instal·lin a Badalona. Aquestes indústries se situaran bàsicament a les zones properes al ferrocarril.

Quant a la mecanització, cal destacar la instal·lació de la primera màquina de vapor a la fàbrica Carbó i Viñas, dedicada a filats i

teixits. Malgrat aquests avenços, encara l'any 1855 funcionaven a la ciutat trenta-dues quadres de teixits (manufactures) i sis fàbriques tèxtils que utilitzen la força del vapor.

Si fins a aquests anys el desenvolupament industrial de la ciutat era al voltant del tèxtil i la corderia, sens dubte una de les indústries més genuïnament locals; en aquesta etapa s'establiren a Badalona empreses de diversos sectors, fet que serà una de les característiques futures de la industrialització de Badalona: la seva diversitat de sectors industrials.

Entre les noves indústries que es posaren en funcionament durant aquest període cal ressenyar: la de Soler, Montal i Cia. (1843) i la de Segismundo Diví (1856) en el camp del tèxtil; la fàbrica de la Vda. Palay i Moré (1858), dedicada a la producció de galetes i coneguda popularment per «La Galeta»; i la fàbrica de xarols, hules i encerats de Carles Le Boeuf (1850). Durant la dècada dels seixanta s'establiren la refineria de sucre Fontrodona i Castelló (1865), l'empresa Farrés i Cia (1866), coneguda popularment per

Refinaria «La Catalana» de Badalona, en el inici de la industrialització a Catalunya.

«Cristall», la fàbrica de gas de Josep Jaurés, inaugurada el primer de gener de 1869, i l'empresa Bosch i Grau, coneguda per «L'Anís del Mono», fundada l'any 1868.

Just l'any 1875, s'instal·lava a Badalona la fàbrica d'Amadeu Cros, especialitzada en la producció d'adobs químics i que, amb els anys, esdevindrà la «Societat Anònima Cros», una de les fàbriques més importants i amb més incidència dins de la història de Badalona. Aquesta implantació és un bon exemple del que ha estat aquest període en la història de la nostra ciutat. És a dir, el període on es posen les bases del gran desenvolupament industrial de Badalona i que, de mica en mica, farà el pas de vila a ciutat.

Bibliografia

- BENET, Josep; MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan segle XIX. El Moviment obrer durant el bienni Progressista (1854-1856)*. 2 volums. Barcelona: Curial, 1976.
- CARRERAS GARCÍA, Montserrat. *La Industrialització a Badalona*. Badalona: Museu de Badalona, 1989 (Dossier didàctic).
- CUYÀS TOLOSA, Josep M^e. *Història de Badalona*, Volum VII. Badalona: Artes gráficas Durán, 1982.
- CUYÀS TOLOSA, Josep M^e. *Apuntes sobre la Marina i la pesca en Badalona*. Badalona: Talleres Gráficos Ralmy, 1945.
- CUYÀS TOLOSA, Josep, M^e. *Badalona y el carril de Mataró*. Badalona: Impremta Durán, A.G., 1948.
- LÓPEZ TOSSAS, Emili. «Badalona al voltant dels esdeveniments de 1868». A *Carrer dels Arbres*, núm. 47/48. Museu de Badalona, 1985.
- MONÉS, Jordi; PADRÓS, Pepita; SAGUÉS, Ramon. *Resum d'Història de Badalona*. Badalona: Ajuntament de Badalona, 1984.
- PADRÓ i WERNER, Jordi. «Les societats corals de vuit-cents: entre la lluita i l'esbarjo popular». A *Carrer dels Arbres*, núm. 19. Museu de Badalona, març de 1981.
- SABATER, Isidre. «Història de Badalona. Trienni 1840-1843. Regència del general Espartero». A *El Eco de Badalona*, 6 d'abril de 1935.
- SABATER, Isidre. «Història de Badalona. El batlle Pere Vehils (1840-1843)». A *El Eco de Badalona*, 2 de novembre de 1935.
- SAGUÉS i BAIXERAS, Ramon. *El moviment obrer a Badalona I. Els inicis de la classe obrera a Badalona (1840-1931)*. Badalona: Quaderns de Cultura Popular, 2, 1983.
- SAGUÉS, Ramon; ROTGER, Cristina. «Els començaments de la indústria a Badalona». A *Carrer dels Arbres*, núm. 8. Badalona, 1980.
- SOLER i PEREJOAN, Gaietà. *Badalona. Monografia Històric-Arqueològica*. Barcelona: Impremta de Fidel Giró, 1890.

1875-1923. DE LA RESTAURACIÓ A LA DICTADURA: CREIXEMENT INDUSTRIAL I URBÀ I CONFLICTES SOCIALS

NÚRIA CASALS I CORTÈS

El tret més definitori d'aquests quaranta-vuit anys d'història badalonina, tan plena d'esdeveniments, és el procés de transformació profunda que viu la ciutat a causa d'un desenvolupament fabril cada vegada més important, el qual, de mica en mica, anirà arraconant sistemes de vida vigents durant generacions. Però aquests canvis, no gens fàcils d'assimilar, que demanen un gran esforç d'adaptació i que van configurant una població cada cop més en sintonia amb la nova societat industrial que es va imposant, són causa d'intensos conflictes socials.

1. POBLACIÓ I URBANISME Important creixement demogràfic

En començar aquest període, Badalona tenia uns 13.000 habitants, població que anava en augment en bona part per un creixement natural basat en la diferència entre naixements i morts, i per una onada immigratòria en resposta a la demanda de mà d'obra de les indústries locals. Aquesta onada immigratòria, la primera important de la ciutat, però no gens comparable a les que es produeixen més endavant, és bàsicament del país, de la Catalunya rural: de l'Urgell, la Plana de Vic, Olot, Ripoll, el Camp de Tarragona, Tortosa, Alcanar... —d'Alcanar procedien molts nouvinguts que els anys 46-48 havien treballat aquí i al Maresme en la construcció del ferrocarril; eren, per tant, coneguts a Badalona i se'ls anomenava «canareus»—. La suma d'aquests dos factors fa que la població s'acostí als 21.000 habitants en arribar a finals de la primera dècada del segle XX. Si tenim en compte que a mitjan segle passat

la xifra era d'uns 5.000, això vol dir que en poc més de cinquanta anys la població de Badalona es quadruplica. Entre 1910 i 1920 es produeix un altre increment important de la població, que augmenta en una tercera part, i en acabar el període que ens ocupa, Badalona ha arribat ja als 30.000 habitants. Aquest creixement considerable es va deure, en molt bona part, als immigrants, sobretot de València i d'Aragó, que van arribar atrets per l'expansió econòmica originada pel moment d'eufòria que aquí es va viure arran de la Primera Guerra Mundial, en augmentar les exportacions i en reduir-se la competència estrangera. I els primers anys vint comença a manifestar-se el que serà el gran creixement demogràfic de la primera meitat d'aquest segle, aquest cop originat per un nou corrent migratori, ara bàsicament de Múrcia i d'Almeria, degut a les obres que s'inicien amb motiu de l'Exposició Internacional del 1929, i les del metro de Barcelona, que demanen molta mà d'obra. Com veiem, és un creixement que ja és imparable i que provoca, com és lògic, un procés d'urbanització ràpid, el qual s'intenta portar a terme establint uns criteris urbanístics que racionalitzin aquesta expansió de la ciutat.

Principals actuacions urbanístiques

El primer intent d'ordenar urbanísticament les zones d'eixample badaloní va ser obra, a finals del segle passat, de l'arquitecte municipal Joan Baptista Pons. El pla Pons, del 1898, s'ocupava bàsicament de la zona compresa entre el mar i la carretera, i més enllà de la riera de Canyet, per la banda de Barcelona, i de la de Matamoros, per la banda de Montgat. Es tractava també de comu-

nicar millor el Dalt la Vila, que llavors continuava envoltat de camps, amb el Baix a Mar, cada cop més poblat. El camí de sempre entre una zona i l'altra era la inclinada Costa d'en Real, el carrer de la Costa, però la nova fesomia de la ciutat que anava prenent cos demanava una comunicació més àmplia, d'acord amb les noves concepcions urbanístiques. Per això es va obrir el carrer del Temple —va ser inaugurat el 1891—, obertura que fou possible per l'expropiació d'una part dels horts del Clos de la Torre Vella, pels quals l'Ajuntament de Badalona va haver de pagar una indemnització al seu propietari, el Marquès de Barberà. El projecte d'obertura va ser obra de l'arquitecte municipal de Barcelona, Pere Falqués, de força anomenada, que va ser consultor del consistori badaloní durant més de deu anys (del 1877 al 1889).

Pocs anys abans, el 1878, s'havia iniciat una de les actuacions urbanístiques més importants de la Badalona d'aquest període, la urbanització del passeig marítim, la Rambla —inaugurat, com el carrer del Temple, el 1891—, que va donar a aquest sector de la població una marcada personalitat, que encara manté, i a més li va oferir un lloc d'esbarjo ciutadà, que ha estat el dominant des de llavors. Al principi, a banda i banda s'hi van plantar acàcies i palmeres, que s'alternaven, però molt aviat, a començaments d'aquest segle, les acàcies van ser arrencades i substituïdes per palmeres. El 1894 s'hi va inaugurar el monument a Roca i Pi, que es va col·locar al mig del passeig fins que, acabada la guerra civil, es va desplaçar a un lateral, on és ara.

També a finals del segle passat es van enderrocar les tanques de la plana del Corb, La Plana, on hi havia la masia de Cal Corb, i es va obrir un tros de carrer, el futur carrer dels Arbres, que comunicava la riera de Canyet amb la de Sant Joan. Això va permetre l'eixample cap a les noves àrees industrials de ponent i la seva millor comunicació. Pensem que el creixement industrial, del qual parlarem més endavant, s'estava produint per aquell sector, perquè les fàbriques s'estaven instal·lant, en la seva gran majoria, a les zones més pròximes al traçat ferroviari, i en concret de l'estació

Imatge del Clos de la Torre, amb el carrer del Temple, obert el 1891 (A.H.C.B.-M.d.B.).

del tren (així se simplificava tant l'arribada de primeres matèries com el trasllat de les mercaderies). Des dels primers assentaments industrials a la ciutat, aquesta zona havia estat l'escollida com a espai més adequat, i per aquest motiu als anys deu estava ja gairebé saturada d'indústries. Per això també es va incrementar molt la construcció d'habitatges per aquesta banda de la ciutat, que va ser la de més expansió a principis d'aquest segle, i s'hi van anar obrint carrers, alguns dels quals van rebre noms que feien referència als nous temps, com són els d'Indústria o Progrés. Cal fer esment aquí de la tasca de Joan Amigó i Barriga, que va començar a exercir com a arquitecte el 1900. Ell va ser l'autor de moltes i bones edificacions, entre les quals destaca la casa Pavillard, del 1906, la millor obra modernista de la ciutat, que va construir per al gerent de la fàbrica Lorilleux, Enric Pavillard. Com a arquitecte municipal del 1914 al 1923 va ser el responsable, juntament amb l'enginyer municipal Enric Casas, de l'ordenació urbana de Badalona en aquells moments d'expansió considerable. I de mica en mica, a banda i banda de la carretera i del tren, que eren els principals eixos de comunicació, es van anar urbanitzant nous

terrenys, que es prenen a l'agricultura, de manera que el creixement de la ciutat, en arribar els anys vint, s'havia produït de manera allargassada, en paral·lel al mar. Assenyalem que també són d'aquest període dos dels edificis més rellevants de Badalona, la Casa de la Vila i el Mercat Maignon.

2. ACTIVITAT ECONÒMICA

El sector primari

La vinya i els efectes de la fil·loxera

Cap a 1875 la població activa badalonina continuava dedicant-se de manera important a l'agricultura, i en menor grau a la pesca, que ja començava a mostrar símptomes d'un retrocés clar. La terra seguia concentrada en mans de grans i mitjans propietaris, tot i que existien petites explotacions agràries que servien només per a proporcionar uns ingressos complementaris als seus propietaris, normalment jornalers agrícoles o obrers industrials. En general els centres de producció agrícola eren les masies, escampades per tot el terme municipal, moltes d'elles situades sobre antigues vil·les romanes.

La producció agrícola se centrava principalment, com a l'època medieval, en la vinya, que llavors era el segon conreu a Catalunya, després del blat. A Badalona s'estenia per tota la serralada que l'envolta i ocupava aproximadament el 60 % del terreny conreat. La resta se'l repartien cereals de regadiu i de secà (blat de moro, arròs, blat, civada i ordi), hortalisses i garrofers. La producció vitícola anava destinada al consum local i a la fabricació d'anisats i aiguardents. La proliferació d'aiguardents es va produir en bona part perquè era, i és, un producte més estable que el vi, i per això, en època d'acumulació de vi, quan n'hi havia molt excedent, es convertia en aiguardent que, a més, actuava de regulador del preu del vi i evitava la crisi. Però entre 1878 i 1895 aproximadament, l'aparició de la fil·loxera, un minúscul insecte paràsit que es repro-

dueix amb molta rapidesa i que provoca la mort dels ceps, va destruir totes les vinyes catalanes. La fil·loxera ja era coneguda a França des del 1868, i va acabar en pocs anys amb les vinyes franceses. Aquells van ser uns temps de molts guanys a Catalunya en no tenir la competència francesa. A la frontera amb França es va establir un cordó sanitari que de moment va semblar que aturava la plaga. Però cap al 1878 va passar a l'Empordà i es va anar estenent per tot Catalunya de manera gradual, fins acabar amb totes les vinyes del país. Al conjunt de Catalunya això va ser una autèntica catàstrofe, de repercussions molt importants a curt i a mitjà termini, i va comportar el despoblament de moltes terres. A Badalona la fil·loxera va arribar cap al 1886, i lògicament va provocar una crisi profunda en el sector. Però aviat hi va haver un gran esforç per tal de refer-lo, aquí i a tota la Catalunya afectada, per part dels que no s'havien enfonsat definitivament, i es van replantar de nou les vinyes amb ceps americans, que eren resistents al paràsit. Es va necessitar una bona capacitat d'adaptació perquè aquests ceps, de conreu diferent als autòctons, demanaven una maquinària agrícola fins aleshores desconeguda aquí, la qual cosa de moment va provocar una gran desorientació. Però 15 anys després d'haver-se produït la plaga, hi tornava a haver al conjunt del Principat aproximadament un 60% de la vinya que hi havia abans de la crisi, prova evident de la gran capacitat de reacció de molts dels afectats.

Pel que fa a la pesca, en començar aquest període a Badalona hi havia unes 150 barques matriculades i unes 600 persones que s'hi dedicaven. I a finals de segle a la platja hi havia tres drassanes, signe de la vitalitat del sector. Però la recessió ja començava a manifestar-se. N'és bona prova que en iniciar-se el segle XX el nombre de barques que pescaven arribava només al centenar, i que el de persones que s'hi dedicaven hagués baixat a 500, en sentit invers al creixement de la població. El comerç de cabotatge, que havia tingut un desenvolupament remarcable durant la segona meitat del segle XIX, llavors anava clarament a la baixa.

Importància creixent de la indústria en detriment de l'agricultura i la pesca

D'altra banda, l'activitat industrial era cada vegada més important, en bona part per la proximitat de Barcelona, que necessitava noves zones de desenvolupament fabril un cop saturades les que tenia més properes. Per aquesta dependència de la capital, a Badalona des de bon començament no hi va haver un sector industrial predominant, el tèxtil, per exemple, que havia estat el desencadenant del procés industrialitzador a molts llocs de Catalunya, i sí, en canvi, una gran varietat d'indústries, conseqüència directa d'aquesta subordinació a Barcelona. No cal dir que l'existència del tren va ser un factor decisiu en el desenvolupament industrial de la ciutat, pel qual va ser un lloc escollit per moltes empreses.

Aquesta activitat, cada cop més diversificada, i que ja s'havia iniciat en el període anterior, agafa una gran embranzida al darrer terç del segle XIX i a principis del XX, i Badalona passa a ocupar un lloc destacat, fins i tot a nivell estatal, en la fabricació de productes químics, de perfumeria, pintures, tintes, licors, alcohols, cristall i vidre, cuirs i xarols... Assenyalem, entre altres, la indústria d'adobs d'Amadeu Cros, instal·lada el 1875, i l'expansió d'altres fàbriques nascudes el període anterior, com la de licors de Vicenç Bosch, que s'havia fundat el 1868 i que en aquest període adquirí molta envergadura. El seu producte més famós, l'Anís del Mono, conegut arreu, va ser premiat internacionalment diverses vegades. Vicenç Bosch, per promoure'l més encara va convocar, a finals del 1897, un concurs de cartells, limitant-se a fer el que ja era pràctica normal a l'estranger. Aquest va ser un fet important en la història del cartellisme a Catalunya perquè la idea de la casa Bosch va ser seguida per altres indústries i obrí al cartellisme el camp de la publicitat comercial, de moltíssimes possibilitats —el cartell guanyador, obra de Ramon Casas, representava una noia vestida de «manola», que portava un mico agafat de la mà. L'original, pintat al pastel, encara es conserva al vestíbul de la fàbrica, aquí, a

Badalona—. Però aquest no va ser l'únic any badaloní d'aquests anys. A finals del segle s'anunciaven a la premsa local deu marques badalonines, la qual cosa s'explica atesa la importància del conreu de la vinya a la ciutat.

El 1893 es va crear la fàbrica de Josep Giró i Blanch, situada al carrer Guifré, dedicada a la fabricació de gènere de punt de llana. Hi treballaven moltes dones; d'altres teixien i acabaven les peces a casa (a principis de segle unes 800 dones es dedicaven a la producció domèstica). La Casa Lorilleux, de capital francès, coneguda més popularment per «La Tinta», s'instal·là a Badalona cap al 1890; dedicada a la producció de tintes d'impremta, calcografiat i litografia, va ser la primera d'aquest sector que es va instal·lar a Catalunya, i per això mateix, durant molt de temps va gaudir d'un autèntic monopoli. I el 1906 es va obrir al carrer Indústria, prop de l'estació del tren, la fàbrica de Gottardo de Andreis, més coneguda com «La Llauna», de capital italià. Es dedicava a la fabricació d'envasos metàl·lics, llisos o litografiats.

Fotografia del 1905 del personal de la fàbrica Cros (M.d.B.).

A la segona dècada d'aquest segle l'activitat industrial ja és la principal a Badalona, mentre que l'agricultura i la pesca ocupen un paper molt secundari. Hi contribuï en gran manera la primera guerra mundial, que va provocar uns anys d'expansió industrial espectacular. Es van ampliar les indústries existents, i se'n van crear de noves de cara al proveïment dels països en conflicte. Això va provocar l'enriquiment d'un gran nombre de fabricants però també la fallida de molts altres, perquè hi va haver casos en què aquest creixement es va fer sense cap mena de programació, per aprofitar aquella situació favorable, i el final de la guerra els va portar a la crisi sense solució. Això, com veurem més endavant, va ser motiu d'intensos conflictes socials.

Aquesta activitat industrial va comportar un gran moviment econòmic i el desenvolupament, a diversos llocs de Catalunya, d'entitats bancàries, moltes de tipus local, formades per capitals familiars, que amb el temps van acabar desapareixent o essent absorbides pels bancs d'àmbit estatal. A Badalona, la primera entitat bancària privada es va intallar el 1919 —el 1910 s'havia obert la primera oficina de la Caixa de Pensions—, i va ser una sucursal del Banc de Terrassa, que abans de tres anys va suspendre la seva activitat a la ciutat. A l'edifici, al començament del carrer de Mar, el 1921 s'hi va constituir el Banc de Badalona, amb capital d'un milió de pessetes aportat per les famílies Planas, Clarós, Arquer, Isamat, Flo, Clapés, Vergés i Sió. Va ser nomenat president del Consell d'Administració Josep Planas i Planas.

3. VIDA CIUTADANA

La vida quotidiana a la Badalona de l'últim quart del segle passat no és tan diferent de la de les dècades anteriors. La ciutat, que llavors encara no té la condició de tal —l'adquireix per reial decret de primer de juliol de 1897, signat per la reina regent Maria Cristina, «por el aumento de su población y progreso de su indus-

tria y comercio»—, segueix amb maneres de fer populars i tradicionals i, tot i que està vivint un profund procés de transformació, hi continuen vigents usos i costums ben arrelats. Però diversos fets que aïllats serien irrellevants, considerats en conjunt són indicis clars de canvis que s'hi van introduint de manera gradual i que la van incorporant als nous temps.

L'afer Roca i Pi

Un dels primers signes de vitalitat es va produir a la dècada dels vuitanta, arran del llegat de Roca i Pi. Vicenç de Roca i Pi, que havia fet molta fortuna comerciant amb Amèrica, es va instal·lar a Badalona el 1837, on va morir el 1852. Aquells anys es va convertir en protector dels pobres de la vila, als quals deixà un important llegat format per diverses cases i terrenys de Barcelona. Segons la seva voluntat, l'administració del llegat l'havien d'exercir el rector i el vicari de Santa Maria i l'hereu de Can Rosés. Si aquest últim, pel motiu que fos, no pogués fer-se'n càrrec, ocuparia el seu lloc un representant de l'Ajuntament badaloní. La família de Roca i Pi, que no hi va estar d'acord, va posar un plet contra el testament, davant del qual la vila va reaccionar amb la creació d'unes Juntes Populares que van comptar des de bon començament amb el suport de *El Eco de Badalona*, capdavanter d'aquella campanya. Les Juntes Populares van saber reunir no solament persones d'influència a la vila, com l'alcalde, que llavors era Francesc Guixeras, el fundador de *El Eco*, Francesc Planas i Casals, o el periodista i escriptor Ponç Serrat, sinó també d'altres conegudes fora de l'àmbit local, com Vicenç Bosch, propietari de la fàbrica de l'Anís del Mono, Antoni Ferratges, Marquès de Montroig, que era diputat a Corts, o Evarist Arnús, financer, persona molt influent al seu temps i molt vinculat a Badalona, on tenia una finca, la torre Arnús del carrer de Sant Bru, que va acollir diverses personalitats de visita a la vila —la reina Maria Cristina, el President del Consell de Ministres Mateo Sagasta, el tenor Julian Gayarre...—. El plet va durar

temps, però finalment el Tribunal Suprem, el 29 de desembre de 1886, va dictar sentència favorable a la voluntat de Roca i Pi, que va ser molt celebrada.

El «progrés» arriba a Badalona

En relació amb els avenços de la tècnica, destaquem que el 1883 s'instal·là, a la fàbrica del Cristall, el primer telèfon de la ciutat. El primer telèfon públic el tindrà, des del 1890, el Cafè Cuyàs, un dels més populars i concorreguts, situat a la carretera, al costat de la casa de la Vila.

La primera notícia que tenim de la presència d'un automòbil a Badalona és del 19 de març del 1899, en què dos cotxes de l'empresa alemanya Benz van creuar la ciutat per la carretera, a una velocitat màxima de 30 km per hora. Segons que sembla, van provocar gran sorpresa entre els badalonins que llavors transitaven per la zona. Durant la primera dècada del segle XX, l'ús de l'automòbil es va anar generalitzant entre les famílies de situació econòmica folgada, i aquells anys en què la major part de la població no hi estava acostumada, van ser relativament freqüents els accidents dintre del nucli urbà, sobretot a la carretera, la majoria afortunadament sense conseqüències greus per la velocitat dels vehicles, que no solia passar dels 40 km l'hora.

Si des del 1848 la circulació de trens ja era habitual a Badalona, des del 1887 la vila va comptar amb un altre transport públic: el tramvia de foc. Perquè pogués arribar-hi, dos anys abans, el 1885, la Companyia de Tramvies de Vapor de Barcelona i el Litoral va construir un pont de ferro sobre el Besòs. El tramvia de foc va ser molt ben rebut pels badalonins perquè facilitava la comunicació amb Barcelona, i per això, el dia de la inauguració, el 20 de març, es van omplir de gent els carrers per on havia de passar. El 1903 va ser substituït pel tramvia elèctric, que va millorar el servei. Però al principi un i altre descarrilaven amb una certa freqüència, i a

vegades tenien dificultats per circular perquè els carros i les diligències es posaven al mig de la via.

El 31 de març del 1904 obrí les seves portes el primer cinema estable de la ciutat, el Cinematògraf Mary, situat a la Rambla, on ara hi ha el Bahía, amb la projecció de la pel·lícula «La Passió i Mort de Nostre Senyor Jesucrist», de la casa francesa Pathé Frères. L'any següent es va inaugurar el cinema Zorrilla, i el 1906 el cinema Nou, que primer es va instal·lar a la carretera, i després al carrer de Mar, on encara segueix en funcionament.

Proliferació d'entitats culturals i recreatives

Per aquests anys neixen diverses entitats culturals, cíviques i d'esbarjo, entre les quals destaquem el Círcol Catòlic, fundat el 1879 de la fusió de dues entitats catòliques locals, gràcies a les gestions del rector de Santa Maria i del sacerdot i historiador badaloní Jaume Solà i Seriol, que continua ben arrelat a la ciutat —abans de la seu actual va estar ubicat primer a la masia de Can Real, o Rial, i al carrer de Sant Joan després—. Cal citar també el Casino Apolo, inaugurat el 1886, a la carretera, on en l'actualitat hi ha la societat coral L'Alba, que durant molts anys va ser una de les entitats més populars perquè des de bon començament es va mostrar molt dinàmica en l'organització d'activitats diverses: conferències, concerts, balls, envelats els dies de la Festa Major..., i el Casino Badalonés, fundat el 1896, on avui hi ha la farmàcia Surroca.

Algunes d'aquestes entitats tenien teatrets, amb funció gairebé cada dissabte, tot i que la sala de més categoria continuava essent el Teatre Zorrilla, inaugurat el 1868, on actuaven companyies teatrals, d'òpera i de sarsuela, algunes de fora i altres locals, com la companyia de Josep Terrades i Joaquim Casas, que oferia representacions teatrals d'un nivell molt acceptable. Membres d'aquesta companyia van actuar amb Margarida Xirgu, la famosa actriu

catalana, molt vinculada a la ciutat, en l'obra *El fill del rei*, d'Àngel Guimerà, que es representà al Zorrilla el 14 d'agost de 1910 en l'homenatge que Badalona va retre al poeta i dramaturg. L'estima de què gaudia Guimerà a tot Catalunya aquí anava unida al fet que un dels protagonistes dels seus drames —el Manelic de *Terra Baixa*— hagués significat la consagració definitiva d'Enric Borràs, fill de Badalona i l'actor català més representatiu de principis d'aquest segle.

També va tenir lloc al Zorrilla, a finals d'aquest període, el 29 de juny de 1921, la primera presentació en públic de l'Orfeo Badaloní. Aquella sessió va ser només per als socis de l'entitat. Al març del 1922 es va celebrar el primer concert per al públic en general, que va tenir un gran èxit.

Altres activitats de lleure

Pel que fa a diversions, en aquest període comença a manifestar-se l'afecció a anar a banyar-se a mar. El 1880 es va instal·lar a la platja el primer establiment de banys, el Tiburon —conegut popularment per Can Titus perquè el va obrir Francesc Fonollà, àlies Titus—, que consistia en unes rudimentàries barraques de fusta desmuntables. Davant la tendència creixent, el 1898 es va inaugurar la Concha Badalonesa, un establiment de banys molt més còmode i ampli, però que, precisament per això, al principi va haver de fer front a una forta oposició dels pescadors, que consideraven que els prenia terreny. La Concha Badalonesa, que no en tenia prou amb els banyistes locals, es va posar d'acord amb la companyia del tren, la qual va posar en circulació uns bitllets d'anar i tornar de Barcelona a Badalona, bany inclòs, a un preu molt ajustat. Aquesta mesura va fer augmentar força el nombre de banyistes forasters.

També per aquests anys comença a divulgar-se la pràctica de l'esport, com a la resta de Catalunya: el futbol, un dels que arrelà més

aviat —el Club de Futbol Badalona es va inscriure a la Federació el 1908, tot i que des de 1903 ja existia una penya local—, el ciclisme, l'atletisme... El bàsquet, actualment l'esport estrella de la ciutat, comença a practicar-se més endavant.

Món educatiu i artístic

L'últim quart del segle passat a Badalona existien poques escoles dependents dels organismes públics, que eren insuficients per a cobrir les necessitats d'escolarització de la població infantil. Per això funcionaven diverses escoles privades que, amb les públiques i les religioses, que llavors tenien encara poca incidència —en van anar adquirint a les darreries del segle amb la introducció de l'Orde de les Dominicanes de la Presentació, les Franciscanes i els Maristes—, contribuïen que s'acomplís, més o menys, el que marcava la llei, que no significava, ni de bon tros, l'escolarització total. L'índex d'alfabetització dels més grans de sis anys, el 1887, era d'un 34%, per sota de la línia mitjana de Catalunya, que era d'un 37%.

Però si Badalona era deficitària en places d'ensenyament primari, en canvi a principis d'aquest segle va disposar d'un centre d'ensenyament especialitzat d'anomenada, l'Escola de Teixits, inaugurada el 1908 al carrer del Museu per iniciativa de Pau Rodon i Amigó, tècnic tèxtil, que dos anys abans ja havia començat a editar la revista *Cataluña Textil*, dedicada a l'estudi i als avenços d'aquesta indústria, la qual va tenir una merescuda fama dintre del ram tèxtil d'aquí i de l'estranger. L'escola de teixits badalonina, on els futurs tècnics tèxtils trobaven unes instal·lacions i uns materials inusuals a l'època, va accomplir una funció utilíssima atesa la importància del sector a Catalunya.

Els qui volien seguir classes de dibuix i de pintura, des del 1906 van poder fer-ho a l'acadèmia que va obrir el pintor Eduard Flò al carrer de la Mercè, on durant uns quants anys va ensenyar a un

alumnat nombrós les tècniques apreses a l'Escola de Llotja durant els anys en què n'havia estat deixeble. Com Eduard Flò, també neixen en aquest període els pintors Llorenç Brunet i Eveli Torent, que comencen a gaudir d'un cert reconeixement els darrers anys del segle XIX. Jaume Passarell, més jove, destaca ja com a caricaturista a principis d'aquest segle.

S'editen nombroses publicacions

Malgrat l'índex d'alfabetització baix, esmentat anteriorment, durant aquests anys prolifera l'edició de nombroses publicacions, de periodicitat diversa —n'hi va haver de setmanals, altres quinzenals, mensuals, o fins i tot anuals—, i de tipus també diferent —d'informació general, especialitzades en un tema determinat, de caire marcadament polític...—. N'hem comptat, al llarg de tot aquest període, més de vuitanta, mostra d'una vitalitat ciutadana important, bé que algunes van tenir una durada molt curta. Assenyalem *El Eco de Badalona*, que comença una segona etapa el 1878 que durarà fins al 1936. *L'Esparvé*, de tipus satíric, va durar tres anys i va ser la primera publicació badalonina escrita íntegrament en català. També era escrita tota en català *Gent Nova*, portaveu del Centre Catalanista Badaloní —el lema de la publicació era una frase de Dante que diu: «Vergonya eterna a aquells que, despreciant son idioma, alaben el dels altres»—, que va sortir durant vint anys i va gaudir de molt prestigi a la ciutat. *La República* va combatre Joaquim Palay, cacic local, que va ser alcalde alguns anys i de qui parlarem més endavant, mentre que *El Combate* era controlat pel seu grup. *El Garrot*, humorístic, era catalanista i republicà; *Juventud Rebelde* i *El Intransigente* eren propers al Partit Republicà Radical de Lerroux; *Sol Ixent* era proper a la Lliga Regionalista; *La Colmena Obrera* defensava els interessos dels sindicats obrers de Badalona; *Aubada* va ser la publicació del Círcol Catòlic; *Joven-tut* es dedicava sobretot a temes culturals... Hi va haver, fins i tot, el 1923, poc abans de la Dictadura de Primo de Rivera, l'intent de

fer un diari, el *Diario de Badalona*, del qual van arribar a aparèixer, amb intermitències, uns cinquanta exemplars. En algunes d'aquestes publicacions hi trobem, entre altres, col·laboracions dels badalonins Antoni Bori i Fontestà, del ja esmentat Ponç Serrat, i de Gaietà Soler, autor, el 1890, de l'obra *Badalona. Monografia Històrica-Arqueològica*.

4. CONFLICTES SOCIALS

Del primer associacionisme obrer a Les Tres Classes de Vapor

Fruit dels canvis profunds produïts a la Badalona de l'últim quart del segle XIX, que es debat entre el món rural i la industrialització, són les reivindicacions cada vegada més sovintejadades d'una classe obrera que va en augment i que viu en unes condicions molt precàries, per tal d'aconseguir unes condicions de treball millors i més justes. Aquestes reivindicacions i les confrontacions polítiques locals, que comentarem més endavant, són les desencadenants més importants de la inestabilitat social d'aquest període.

Les primeres associacions obreres, a Badalona com a la resta de Catalunya en procés d'industrialització, normalment van utilitzar antigues formes gremials d'organització, cooperatives i mutualitats que complien una funció de protecció perquè intentaven resoldre, en part, problemes de previsió social com els de malaltia, invalidesa, atur, etc. A més, aquestes associacions de tipus mutualista oferien als treballadors la possibilitat de seguir associats en moments de perill de prohibició de l'associacionisme obrer estrictament reivindicatiu —recordem que hi va haver fortes repressions cícliques contra el moviment obrer al llarg del segle passat—. Per aquest motiu va tenir, en part, tanta força a Catalunya el moviment coral promogut per Anselm Clavé, de molt ressò a la nostra ciutat. D'aquí que un article sobre el tema publicat per Jordi Padró a

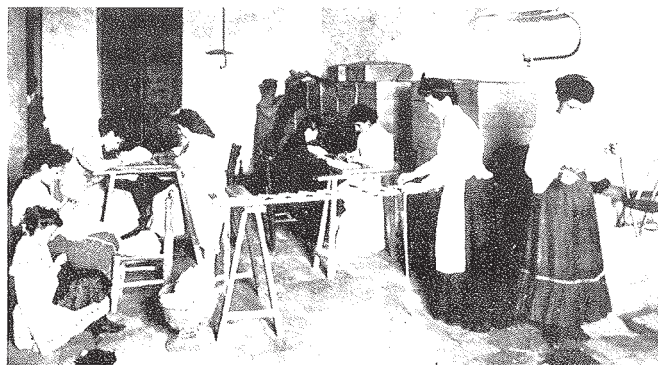
Carrer dels Arbres el 1981, es titulés «Les societats corals del vuit-cents: entre la lluita i l'esbarjo popular», perquè d'això es tractava, de poder mantenir associada la classe treballadora en èpoques de repressió i alhora oferir-li activitats d'esbarjo que li fessin la vida més suportable. Les corals badalonines més importants d'aquesta època i que van desenvolupar molta activitat, van ser L'Alba, La Badalonense, totes dues fundades a mitjan segle passat i que es van integrar a l'associació Euterpense, promoguda per Clavé, el Cor de Marina, fundat el 1876 per pescadors i peixaters, i La Palma, del 1889.

Pel que fa al cooperativisme, a Catalunya va tenir molta implantació l'últim quart del segle passat, i va seguir un camí independent del d'altres tipus d'organitzacions obreres. A Badalona, la cooperativa més important, que fins i tot va disposar d'un fons per a la redempció de quintes, va ser La Bienhechora, creada el 1874, que va fer una fallida espectacular el 1900. Altres cooperatives badalonines amb implantació van ser La Verdadera Fraternidad i La Obrera Badalonense, de noms molt corrents a l'època. La importància del fenomen cooperatiu a Badalona explica que fos la seu, el 1898, de la primera reunió de les cooperatives catalanes, en un intent de coordinar la tasca de totes elles.

En la línia d'aquest corrent obrer reformista, cal parlar també de l'aparició a tot Catalunya, des de mitjan segle passat, d'ateneus obrers, que van ser associacions dedicades a millorar el nivell de la classe treballadora amb l'organització de conferències, col·loquis, cursos sobre temes diversos... El 1884 es va fundar l'Ateneu Obrer de Badalona, que aviat arrelà a la ciutat perquè els seus plantejaments moderats i reformistes van tenir el suport de part de la burgesia local. Molts ateneus mantenien escoles primàries i d'arts i oficis, i el de Badalona també en va crear una que es va inaugurar el 1915, en les dependències del que havia estat la refinèria del Sucre. A la inauguració, que va ser tot un esdeveniment ciutadà, hi va assistir el president del Consell de Ministres, Eduardo Dato.

Però aquestes formes d'organització resultaven insuficients com a via de canalització de les reivindicacions principals de la classe treballadora, que eren bàsicament el manteniment del poder adquisitiu dels salaris, el seu augment, l'oposició a mesures que afavorissin l'atur (els primers temps de la introducció de maquinària a les fàbriques, els treballadors hi estaven en contra perquè disminuïa llocs de treball) i la reducció de la jornada laboral, que llavors normalment superava les 13 hores.

La creació, el 1869, d'una organització exclusivament sindical, la Federació de les Tres Classes de Vapor, que aplegava treballadors de la indústria tèxtil —jornalers, teixidors i filadors—, i que va ser el sindicat més fort durant la resta del segle XIX a Catalunya (no oblidem que aquest fou el sector industrial més important al conjunt del Principat), va significar per als obrers tèxtils badalonins l'oportunitat de poder-se afiliar, o de donar suport, a una organització que defensava els seus interessos. A Badalona, les Tres Classes de Vapor va tenir una implantació considerable des del 1870 aproximadament fins a principis de la dècada dels 90, i va situar un badaloní, Eduard Xuriguera, en diversos càrrecs de la Federació.

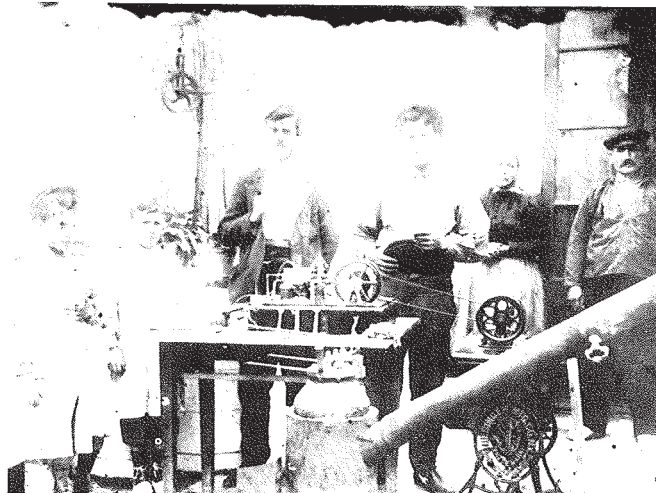

Treballadores en un taller de mocadors i xals de llana de principis de segle (A.H.C.B.-M.d.B.).

El 1890, a l'abril, les Tres Classes de Vapor va declarar una vaga de solidaritat amb els obrers acomiadats d'una fàbrica de Manresa, i a Badalona la van seguir més de 3.500 treballadors. I aquest mateix any, en què es va celebrar per primer cop la jornada del Primer de Maig com a dia reivindicatiu i de lluita, aquest sindicat hi va tenir un paper destacat. A Badalona, al míting que hi va haver, es van plantejar, com arreu, entre altres reivindicacions, la jornada laboral de 8 hores, la prohibició de treball als menors de 14 anys, la jornada de 6 hores dels 14 als 18 anys, i el descans de 36 hores seguides un cop per setmana. També s'exigia la supressió del pagament en espècies o queviures, la qual cosa demostra que aquesta era una pràctica habitual a l'època. El míting va acabar amb una manifestació que va aplegar la xifra important d'uns 4.000 obrers —any rera any, els primers anys 90, als mítings del Primer de Maig, que tenien lloc al Zorrilla o al Teatre Espanyol, la reivindicació principal va ser la jornada de 8 hores, en demanda de la qual al final del dia s'enviaven telegrams al President del Consell de Ministres—. Però l'evolució d'aquest sindicat cap a postures de caire cada vegada més reformista, van portar-lo a la seva decadència al llarg de l'última dècada del segle, perquè una part important de la classe treballadora es va anar inclinant cap a opcions més radicals i d'ideologia clarament àcrata per la crisi econòmica, les dures condicions de treball i la intransigència de la patronal davant de les seves reivindicacions.

Efectivament, els anys 90 comencen a esclatar bombes a Barcelona (la del Liceu el 1893, la de la processó del Corpus el 1896...). Aquestes manifestacions terroristes van provocar una repressió indiscriminada que va culminar amb els processos de Montjuïc de 1897, que van acabar amb moltes penes llargues de presó i amb cinc penes de mort executades. Això va portar, com és lògic, la confusió en la classe obrera, que va necessitar força temps per organitzar-se de nou. Els anys següents als processos de Montjuïc van ser anys de vagues i de desgavell dintre del món obrer català, la qual cosa va aprofitar Alejandro Lerroux, un periodista i polític

andalús que havia vingut a Barcelona arran d'aquells processos i que s'hi instal·là. Aquest personatge, obrerista, anticatalà furibund i d'una oratòria demagògica i agressiva, que va intervenir algunes vegades a Badalona en actes polítics, es va convertir en un líder, i durant uns pocs anys va tenir molta influència en amplis sectors del món obrer a Catalunya —a partir del 1909 va anar perdent extremisme i evolucionà cap a un centrisme republicà—. Finalment, el 1907 es va crear a Barcelona (a Badalona l'any següent) «Solidaritat Obrera», agrupació de sindicats influïda per l'anarco-sindicalisme, que va significar el ressorgiment d'una organització obrera forta després d'uns anys de desorientació.

Funcionament mecànic d'una màquina de cosir Singer, mitjançant una caldera i una màquina de vapor (A.H.C.B.-M.d.B.).

Evolució cap a postures més radicals: la Setmana Tràgica i constitució de la CNT

I amb tot això s'arriba a l'estiu de 1909. Des de finals del segle passat s'arrossegava una greu crisi econòmica a tot l'Estat. La pèrdua de Cuba i Filipines s'havia intentat suplir amb el Marroc com a solució de recanvi, i calia protegir els interessos miners al Rif, sobretot de plom i de ferro, sovint atacats. En un d'aquests atacs, a primers de juliol d'aquell any 1909, van resultar morts alguns treballadors d'un comboi miner, i per això van ser reclutats i mobilitzats cap a l'Àfrica un bon nombre de reservistes, molts d'ells casats i amb fills, que eren de classes socials modestes i que no podien pagar la quota de redempció. L'embarcament de tropes a Barcelona cap a Melilla, que va començar l'onze de juliol, i la crisi econòmica, que havia portat a bona part dels treballadors a una situació molt difícil, van fer una barreja explosiva que va provocar forts aldarulls i la convocatòria d'una vaga general. Però la protesta popular va desbordar el comitè de vaga, i el poble es va fer l'amo del carrer. Durant una setmana —del dilluns 26 de juliol al diumenge 1 d'agost—, coneguda com a Setmana Tràgica, es van saquejar esglésies i convents en una explosió caòtica de descontentament popular, que no va tenir una orientació política ni uns objectius concrets. A Badalona, com a d'altres ciutats catalanes industrials, el conflicte es va viure molt intensament. El mateix 26 ja no va arribar cap diari de Barcelona ni cap tramvia des de mig matí, es van aixecar trams de les vies del tren i s'hi van col·locar troncs i pals de telègraf tallats. També va ser cremat el pont d'en «Botifarreta». I a la tarda va ser assaltat el convent dels frares carmelites del carrer de Sant Miquel, pel que sembla el primer centre religiós atacat durant la Setmana, abans que s'iniciés la crema de convents a Barcelona. Segons el testimoni d'un carmelita, les formes no van ser profanades gràcies a la intervenció de Baldomer Solà, degà del cos de metges de la ciutat, que va «entretenir» els assaltants el temps suficient. També es van destruir

diversos burots i garites de consum. Arran dels fets al convent dels carmelites, hi va haver alguns detinguts, per la llibertat dels quals es va convocar l'endemà, 27, una manifestació que va comptar amb la participació d'unes 2.000 persones, i que va ser dissolta al carrer de Mar per la cavalleria. Un ban enèrgic que prohibia anar en grups, situar-se en balcons i terrats, etc., va mantenir una calma tensa els tres dies següents, tot i que hi va haver un mort a la nit de dimecres, 28, al carrer Pietat perquè no va respondre a l'«alto». El dissabte, 31, els fabricants, convocats per l'ajuntament, van decidir pagar el jornal als treballadors, la qual cosa demostra que devien estar força espantats pel caire que havien pres els esdeveniments. El dilluns, 2 d'agost, es va tornar a la feina. S'havia acabat la Setmana Tràgica, però llavors va començar la repressió: escorcolls, detencions, suspensió de diaris d'esquerra, clausura d'alguns centres culturals, d'escoles laïques..., i l'execució de Francesc Ferrer i Guàrdia, autèntic cap de turc, que fou acusat de ser l'instigador principal de la rebel·lió. Ferrer i Guàrdia des de principis de segle havia estat el promotor de l'obertura d'uns quants centres escolars a Catalunya, on s'aplicaven les teories racionalistes i llibertàries. Aviat aquests centres van ser titllats per part de la burgesia i per l'església de focus de perversió, de subversius, anarquistes i anticlericals. L'Escola Moderna de Badalona, que es va obrir a la Rambla el 1907, va tenir una vida curta i agitada perquè va ser tancada i multada diverses vegades. Amb els fets de la Setmana Tràgica es va acabar definitivament la vida d'aquest centre i d'altres similars de Catalunya.

Però aquesta vegada, a diferència del que havia passat després dels processos de Montjuïc, el moviment obrer català, cada vegada més influït per l'anarco-sindicalisme, malgrat la repressió es va refer força aviat, i el 1910 es va crear la Confederació Nacional del Treball, CNT, que va representar la consolidació del sindicalisme revolucionari. Aquesta seria la força sindical més combativa i representativa de la ciutat des d'aquest moment fins a la Guerra Civil.

Els efectes de la Primera Guerra Mundial

La dècada dels anys 10 ve marcada per la Primera Guerra Mundial, que va generar a tot l'Estat unes condicions econòmiques diferents de les dels anys precedents. En un primer moment aquesta guerra va afavorir el desenvolupament de la indústria catalana i, per extensió, de la badalonina perquè la neutralitat espanyola se'n va beneficiar en augmentar les exportacions i en reduir-se la competència estrangera en el mercat interior. Però en general, excepcions a part, tot es va fer sense una programació a llarg termini, de manera precipitada, i malgrat que un bon nombre d'industrials van obtenir beneficis importants i en poc temps van néixer noves fortunes, això no es va traduir en millores per a la classe treballadora, que va seguir topant amb part de la patronal, en general més pendent d'enriquir-se que d'introduir reformes socials. I si hi afegim que, precisament per la Guerra Mundial, va començar a haver-hi un encariment important de la vida, que va fer perdre molt poder adquisitiu als salaris, s'entendrà perquè aquests van ser uns anys de conflictivitat social molt alta, amb vagues, locauts, persecució de líders sindicals i, a partir dels últims anys de la dècada i durant els primers anys 20, amb atemptats que es van convertir en una pràctica malauradament habitual.

A la premsa local, des de finals del 1914 es parla sovint de crisi, d'encariment de les subsistències, de la migradesa dels sous, que feia molt difícil mantenir una família treballadora —els fabricants aduïen que amb l'augment de preu de les primeres matèries, a ells també els disminuïen els guanys—, etc. Fins i tot es va arribar a crear una Junta Local de Subsistències per estudiar la manera de pal·liar el problema, la qual va acordar demanar als contribuents que avancessin l'import d'un any de contribució en concepte de préstec per poder adquirir partides importants d'articles de primera necessitat, que es vendrien a preus més ajustats, articles com patates, mongetes, cigrons, oli, ous, llet, arròs, aรงengades, bacallà i també espelmes, sabó, carbó...

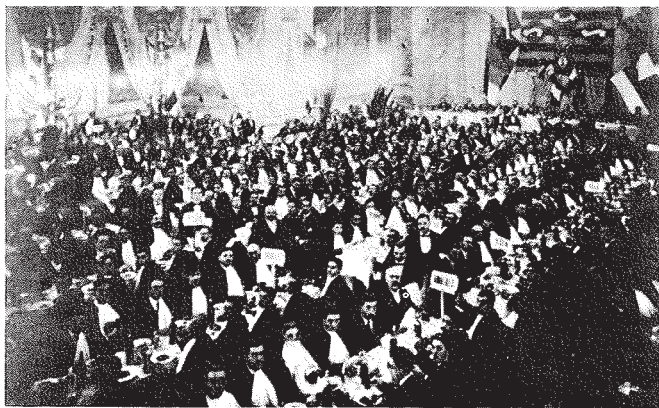
Els fets del 1918 i naixement del pistolisme

L'estiu del 1917 hi va haver una vaga general, de molt ressò a Badalona, però sense incidents greus. En canvi, sí que va resultar tràgic l'estiu següent, el del 1918, arran d'una vaga dels treballadors de la Cros que va durar unes quantes setmanes perquè l'empresa no va voler entrar en negociacions davant la vella reivindicació, encara no aconseguida, de la jornada laboral de 8 hores, i la d'augment de sou. La situació es van tornar més i més tensa quan la guàrdia civil va allotjar un destacament de cavalleria dintre de la fàbrica per evitar incidents, ja que l'empresa havia contractat obrers en atur. El 26 d'agost, al local de la Federació de Sindicats, al carrer Conquesta, van ser detinguts dos treballadors de la casa i el vigilant, i al vespre es va formar una manifestació que es va dirigir a l'Ajuntament per demanar que intercedís en favor dels detinguts. Hi havia ple, i l'alcalde, Jaume Martí i Cabot va rebre una delegació dels manifestants, als quals va dir que s'hi interessaria. Fins i tot va sortir al balcó per comunicar-ho a la gent allà concentrada. Però forces de la guàrdia civil, que estaven pels voltants de la plaça, van disparar contra la manifestació. El resultat va ser de 4 morts, i diversos ferits, més de 50, alguns greus. Després d'això hi va haver durant una setmana una vaga general que va seguir tothom, inclosos els comerços i els espectacles. L'Ajuntament, que no va estar d'acord amb la versió que dels fets va donar el govern de Madrid —deia que la gent havia agredit primer la guàrdia civil—, va exigir responsabilitats i va amenaçar de dimitir si no s'aclarien els fets ràpidament, amenaça que es va complir unes setmanes després en no rebre's resposta a aquestes demandes del Consistori.

Durant el 1919 van seguir les lluites socials, perquè l'acabament de la Guerra Mundial no va fer més que accentuar la crisi per la caiguda en picat de les exportacions i la fi dels beneficis. A finals de març i primers d'abril hi va haver una altra vaga general en solidaritat amb la vaga iniciada a la Canadenca, la primera compa-

nyia hidroelèctrica del país, que prohibia la sindicació als seus obrers, i diverses indústries de Badalona van declarar el locaut. Però no tot va ser desfavorable. Aquell any 1919 els treballadors van aconseguir finalment, per ordre del Ministeri de Governació, la jornada de 8 hores, que feia més de 30 anys que reivindicaven.

El 1920 va ser nomenat governador civil de Barcelona Severiano Martínez Anido, general, que des del 1917 n'era el governador militar. Amb l'ajuda de Miguel Arlegui, també militar, cap superior de Policia de Barcelona, Martínez Anido es va dedicar a reprimir durament el moviment obrer i va iniciar una persecució implacable de la CNT, il·legalitzant-la i empresonant els seus líders, als quals va ser aplicada diverses vegades la llei de fugues. I així va anar agafant empena el pistolisme, és a dir, la contractació de pistolers per una part de la patronal, que atemptaven contra els quadres sindicals, i que van tenir la protecció dels governadors civils del moment (Salvatierra els anys 1919-20, i Martínez Anido del 1920 al 1922). A més d'impulsar el pistolisme, aquest sector de la patronal, en un intent de dividir la classe obrera, va promou-

Àpat, a la platea del Teatre Espanyol, celebrat el 24 de novembre de 1918 amb motiu de la fi de la Primera Guerra Mundial. Fotografia: J.M. Cuyàs (M.d.B.).

re també un sindicalisme groc, que va quallar amb la creació, el 1919, dels Sindicats Lliures, els quals van intentar combatre l'hegemonia de la CNT utilitzant, si feia falta, la violència. Fruit de totes aquestes accions van ser, entre molts altres, els assassinats, a Barcelona, de Francesc Layret i de Salvador Seguí, el Noi del Sucre.

Aquells anys el pistolisme va ser general a la Catalunya industrialitzada, i, com és lògic, Badalona no va ser una excepció. Des del 1921 es van produir diversos atemptats socials, que van ocasionar la mort de 12 treballadors, algunes de les quals van ser molt sentides, com la d'Eduard Alsina, més conegut com en Cinto de la Palla, o la de Jaume Casellas, que eren molt populars. Amb motiu dels seus enterraments hi va haver manifestacions de dol importants i la paralització de moltes fàbriques —l'assassinat d'en Cinto de la Palla va tenir lloc a Barcelona el 22 de juny de 1921, en un parany que li va posar Martínez Anido; el de Jaume Casellas es va produir a l'agost del 1922—.

També hi va haver actes terroristes per part de pistolers de la línia més dura de la CNT, com l'atemptat, al maig de 1921, a Jaume Serra Costa, regidor de l'Ajuntament i secretari del Gremi de Fabricants, que va resultar ferit de bala. Però la violència anarquista d'aquests anys a Catalunya va ser força inferior a la desencadenada per una part de la patronal i de les autoritats governatives. Només cal dir les xifres dels morts: del 1920 al 1923 van ser assassinades unes 40 persones que eren patrons, directius o encarregats d'empreses, enfront dels prop de 180 obrers morts.

5. POLÍTICA MUNICIPAL

El caciquisme i els greus esdeveniments del 1899

La política municipal badalonina d'aquest període és molt agitada, especialment durant els últims anys del segle XIX en què va estar

totalment dominada pel caciquisme, sistema polític d'aparença democràtica però basat en la corrupció i en la manipulació dels resultats electorals. Però aquesta no va ser una peculiaritat badaloina; el caciquisme va dominar la política de tot l'Estat durant la Restauració, sobretot durant l'última dècada del segle passat, després d'aprovar-se, el 1890, el sufragi universal, amb el qual podien perdre poder les oligarquies que fins llavors l'havien controlat. Per tal d'evitar-ho, els dos partits fidels a la monarquia que aquells anys es van alternar pacíficament en el govern del país i van evitar que hi tingués accés qualsevol altre partit —el conservador, liderat per Antonio Cánovas del Castillo, i el liberal, liderat per Mateo Sagasta—, van crear un muntatge electoral que a nivell local va comptar amb la col·laboració indispensable del que es van anomenar cacics, que eren persones properes a l'administració i amb influència sobre la comunitat, que de primer intentaven decantar l'electorat amb la seva autoritat moral, però si això no era suficient arribaven, sense escrúpols, a la tupinada (es falsificava el cens, es feia votar els morts, s'eliminaven vots, se'n compraven, s'intimidava a persones amb amenaces, o fins i tot amb agressions, s'intentava invalidar les eleccions si els resultats no eren favorables...); és a dir, eren veritables especialistes en manipulació de resultats electorals. A Badalona van ser dos els bàndols que van rivalitzar pel poder, i per tal d'aconseguir-lo van arribar a la persecució personal més aferrissada: el de Joaquim Palay, que respon molt bé a l'arquetipus del cacic, i el de Pere Renom. Tots dos es van anar alternant a l'alcaldia bona part d'aquells anys. Cadascun d'ells comptava amb el suport d'un dels dos partits que, a nivell estatal, es van alternar, durant la Restauració, en el govern del país: Pere Renom tenia el del partit liberal i Joaquim Palay el del partit conservador. Les diferències entre ells dos eren escasses, però els separaven interessos personals oposats i l'afany per controlar el poder. Per això sovint van protagonitzar enfrontaments molt durs. El moment més crític d'aquesta situació es va viure el primer de juliol de 1899, en què havia de tenir lloc la presa de possessió d'un nou Ajuntament encapçalat per Joaquim Palay després d'unes

eleccions conflictives en què aquest havia guanyat a Pere Renom, que llavors era l'alcalde. El redactor de *El Eco de Badalona*, que era allà per cobrir la informació de l'acte, en la seva crònica dels fets (*Eco*, 8 de juliol de 1899) explica que quan Palay anava a entrar a l'Ajuntament una persona intentà agredir-lo amb un ganivet. Palay va poder esquivar l'agressió, però la tensió del moment va provocar que al vestíbul de l'Ajuntament hi hagués un enfrontament armat entre les dues faccions: el resultat va ser de tres morts i una vintena de ferits, amb la confusió que és de suposar. El mateix redactor de l'*Eco* va haver de saltar des d'un balcó del saló de sessions i, per la filferada del parallamps, va anar a parar a l'edifici del costat. Tot va acabar amb la suspensió de l'Ajuntament que s'anava a constituir per part del governador civil de Barcelona, i amb el nomenament d'un alcalde provisional, Valentí Moragas.

Aquests fets commogueren, com és lògic, l'opinió pública i van desprestigiar i, per tant, afeblir el caciquisme a la nostra ciutat. No obstant això, fins al 1905 encara va seguir dominant el Consistori, que va quedar controlat per persones properes a Palay (Ramon Amat i Joaquim Costa). Aquesta etapa, una de les més caòtiques que ha viscut mai l'Ajuntament badaloní, va acabar a principis de 1905 amb una inspecció d'un delegat governatiu, davant la sospita de nombroses anomalies en l'actuació del Consistori d'aquells anys. La inspecció va acabar amb la redacció d'un plec de 47 càrrecs (absència d'ingressos provats al llibre de comptes, gratificacions de força importància a alguns empleats, desaparició de documents, deutes a Hisenda, dèficits diversos...). Això va portar a la suspensió, per part del Govern Civil de Barcelona, de tots els regidors. Però fins a les eleccions municipals de novembre d'aquell any, per tal que no hi hagués un buit de poder, va presidir l'Ajuntament un tinent d'alcalde. Entretant, a la premsa local anaven sortint més informacions sobre la inspecció governativa i es criticava durament l'actuació municipal d'aquells anys. Aquests fets i l'aparició en el panorama polític badaloní, de cara a aquelles eleccions municipals

de finals de 1905, d'una candidatura promoguda pel centre catalanista Gent Nova integrada per persones conegudes a la ciutat i sense vinculacions amb el caciquisme, va decantar de manera rotunda els electors badalonins de classe alta i mitjana cap a aquesta candidatura, que va ser elegida en la seva totalitat. Finalment, el caciquisme havia estat bandejat de la ciutat i el recanvi, com a molts altres llocs de Catalunya, es produïa de la mà d'homes en la seva majoria vinculats a la Lliga Regionalista.

La Lliga Regionalista es fa càrrec del govern de la ciutat

A Catalunya, des de l'últim quart del segle passat s'havia anat produint una progressiva sensibilització catalanista en bona part de la seva societat, una sensibilització poc definida en un primer

moment però cada cop més evident per actituds que es consideraven clarament anticatalanes per part del govern espanyol, com l'intent d'unificació del dret civil a nivell de tot l'Estat, que significava l'abolició del dret civil català, o postures lliurecanvistes en contraposició amb la postura proteccionista de la patronal catalana, que en aquest tema concret fins i tot havia comptat amb el suport d'un ampli sector del món obrer català. Fruit d'aquest ambient és el famós Memorial de Greuges que el 1895 van presentar a Alfons XII entitats polítiques, econòmiques, culturals i professionals del Principat, que tot i el seu to moderat, va desfermar una furiosa reacció anticatalana a Madrid. I la pèrdua de les colònies de Cuba i Filipines el 1898 no va fer més que agreujar aquesta situació. L'any següent, el 1899, es va produir a Barcelona la protesta coneguda amb el nom de «tancament de caixes», protagonitzada per comerciants i industrials barcelonins davant dels increments tributaris establerts pel govern per tal de sortir de la crisi originada pel desastre colonial. Aquell moviment de protesta va acabar amb una política repressiva per part del govern de l'Estat envers Catalunya.

El 1901 es va fundar la Lliga Regionalista, partit que va néixer de la fusió d'Unió Regionalista i del Centre Nacional Català, des de bon començament un partit catalanista i conservador, que plantejava el reconeixement de Catalunya com una comunitat amb personalitat i característiques pròpies i amb dret a administrar-se, i que de seguida es va beneficiar del pas cap a posicions catalanistes de sectors de la burgesia per les repercussions negatives que aquí va tenir la pèrdua de les colònies d'Ultramar. Durant uns anys va ser la principal força política moderada de Catalunya, però sempre es va ressentir de la indefinició, o ambigüïtat, del seu programa perquè amb la intenció d'aconterar amplis sectors de la societat catalana, havia de donar resposta a gent de procedència excessivament diversa. Però pel que fa a la política municipal, se li ha de reconèixer la tasca important de recuperació de molts ajuntaments catalans de mans del caciquisme, en concret del de Badalona, que

Els fets del primer de juliol de 1899 (J.M. Cuyàs: *Història de Badalona*).

fins a la Dictadura de Primo de Rivera ja no va deixar d'estar controlat pel catalanisme polític, bé exercit per la Lliga, bé per republicans nacionalistes.

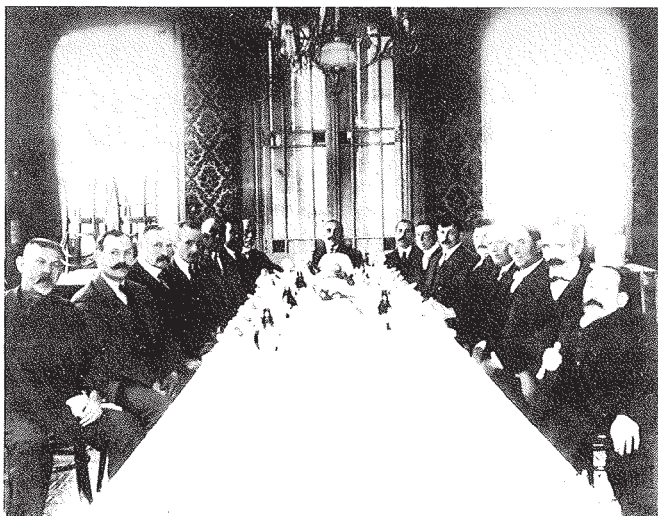
Tornant a les eleccions municipals de novembre de 1905, a Badalona va guanyar la candidatura de Gent Nova, vinculada a la Lliga, els integrants de la qual eren les persones següents: Francesc Planas i Molins, advocat i propietari; Martí Pujol i Planas, agricultor i propietari; Anton Ribó i Fargas, comerciant, Lluís Isamat i Lazzoli, fabricant; Llorenç Monés i Costa, industrial; Lluís Cuixart i Folch, agricultor; Joan Duñó i Cussó, comerciant; Joan de Déu Soler i Badia, metge, i Leopold Botey i Vila, advocat. Va ser elegit alcalde Martí Pujol, que ho seguia sent quan Badalona va rebre amb entusiasme, el 26 de maig de 1906, els parlamentaris catalans que de manera unitària havien votat a Madrid contra la Llei de Jurisdiccions, llei que traslladava a la Jurisdicció militar els delictes contra l'exèrcit i la pàtria i els ultratges als seus símbols, en una mostra més de l'ambient anticatalà que feia temps dominava Madrid i el govern de l'Estat. Aquesta vegada tot havia començat arran de la victòria de la Lliga Regionalista a les eleccions municipals de Barcelona de 1905 (les mateixes que també havia guanyat a Badalona). Els de la Lliga, per celebrar l'èxit van organitzar un àpat conegut amb el nom de Banquet de la Victòria, sobre el qual el dibuixant Junceda va publicar, al setmanari satíric *Cu-Cut*, una caricatura que els militars van considerar ofensiva i que van utilitzar d'excusa per assaltar els tallers de la publicació i destruir-los. També van assaltar els locals de *La Veu de Catalunya*, òrgan de la Lliga. Com a resposta, el govern de Madrid no solament no va censurar els fets, sinó que va preparar la ja esmentada Llei de Jurisdiccions. Al maig de 1906 els parlamentaris catalans van votar unitàriament contra la Llei, i de retorn a Catalunya van rebre, el 20 d'aquell mes, a Barcelona, un gran homenatge. Badalona els va homenatjar una setmana després. Els parlamentaris van arribar amb tren i a peu van passar en comitiva pel carrer de Mar, ple de gent i amb els balcons adornats amb domassos i banderes. Van arribar-se a l'Ajuntament i allà els va rebre l'alcalde, Martí Pujol.

Després, des del balcó de la Casa de la Vila, es van pronunciar alguns discursos, seguits per una gran multitud que aplaudia amb entusiasme. Havent dinat, diputats i senadors van tornar a Barcelona.

Aquell moment d'eufòria va portar a la creació d'una coalició electoral que aquell mateix any 1906 es va formar amb voluntat unitària i que va rebre el nom de Solidaritat Catalana, la qual va «arrasar» a les eleccions generals de 1907. Només cal dir que de 44 diputats que Catalunya tenia al congrés de Madrid, 41 els va guanyar la Solidaritat, i que Lerroux es va quedar sense escó. Els resultats de Solidaritat Catalana a Badalona en aquelles eleccions també van ser molt brillants, com ho prova que obtingués més del triple de vots que els seus seguidors més immediats. Però aquella coalició electoral va resultar de vida efímera per la diversa procedència de la gent que aglutinava (esquerres, dretes, burgesos i menestrals, republicans... Només n'havien quedat fora els partits monàrquics centralistes i els republicans radicals de Lerroux. També hi faltava la major part del moviment obrer organitzat, que com a resposta a Solidaritat Catalana, va crear, el 1907, Solidaritat Obrera). Com era d'esperar, aviat van sorgir diferències entre els seus integrants. Des de molt aviat, un dels principals retrets va partir de la branca esquerra de la coalició, que acusava a la Lliga d'intentar monopolitzar-la. Però el motiu principal del fracàs segurament cal buscar-lo en la manca d'un programa unitari que hagués obligat totes les forces polítiques que integraven Solidaritat a respectar-lo i a defensar-lo. Els fets de la Setmana Tràgica no van fer més que accentuar les diferències entre la dreta i l'esquerra, fins que s'arribà a la dissolució definitiva.

A les eleccions municipals de finals de 1909 la Lliga va tornar a guanyar les eleccions a Badalona. L'alcalde elegit va ser Leopold Botey, que pocs mesos després, a l'abril de 1910, va deixar-ho per motius personals. Josep Vergés, home vinculat també a la Lliga, va assumir el càrrec d'alcalde.

De cara a les eleccions municipals de finals de 1911, el Centre Catalanista Gent Nova, que el 1905 havia presentat la candidatura que llavors va guanyar, va promoure'n una altra que va rebre el nom de Solidaritat Badalonina. Momentàniament, va aconseguir reproduir a nivell local el que havia estat, a nivell de tot Catalunya, Solidaritat Catalana perquè va agrupar gent de dreta i d'esquerra en un intent d'evitar divisions partidistes i personals, i de barrar el pas als radicals de Lerroux. El triomf de Solidaritat Badalonina va significar el retorn a l'alcaldia de Martí Pujol. Però la unió havia estat merament conjuntural i molt aviat van començar les divisions internes. A les sessions de l'Ajuntament, des de llavors fins a la Dictadura de Primo de Rivera, van ser una constant les guerres dialèctiques entre dreta i esquerra: els primers acusaven l'esquerra d'haver arraconat el programa catalanista i d'haver reduït la seva actuació a fer política republicana. L'esquerra acusava a la dreta

Martí Pujol, polític conservador, amb regidors i correligionaris a Cal Xic de la Fonda. Fotografia: Família Famadas Heredero (M.d.B.).

de pactar amb elements dinàstics centralistes i de tenir el suport de la minoria carlina (en aquells moments el carlisme ja no era una força política significativa, però és interessant recordar que no feia tants anys, en concret el 1900, un escamot d'uns 30 carlins vestits amb brusa blava, boina vermella i polaines, al crit de «Viva Carlos VII», havia intentat assaltar l'edifici de la guàrdia civil al carrer Conquesta. En l'enfrontament que es va originar va morir el cap dels assaltants, que era fill dels masovers de Can Tàpies).

L'alcaldia passa a mans dels republicans nacionalistes

La ruptura va ser ben evident dos anys després. Efectivament, al novembre de 1913, a les eleccions municipals la Lliga es va presentar per una banda, i per l'altra la Unió Federal Nacionalista Republicana, partit fundat el 1910 de la fusió dels partits que havien integrat la branca esquerra de Solidaritat Catalana, el qual va aconseguir de substituir el lerrouxisme en la direcció del republicanisme badaloní, però a costa d'incorporar-ne alguns elements. La Lliga va acusar el desgast que havia significat controlar el govern municipal durant 8 anys, i els nacionalistes republicans van guanyar les eleccions, però com que la seva unió amb lerrouxistes —un dels quals, Baldomero San Martín, era el primer tinent d'alcaldes—, era massa «contra natura», a partir d'aquell moment els de la Lliga van tenir fàcil acusar l'esquerra municipal d'haver renunciat al catalanisme per aconseguir l'alcaldia, tot argumentant que la qüestió catalana havia de ser prèvia a qualsevol altra. Els republicans es defensaven dient que a la Lliga hi havia moltes conxorxes, i que ells, malgrat les diferències, tenien coincidències amb Lerroux, com ho era aconseguir la proclamació de la República —entretant, cal fer esment, per no oblidar el context general, que el 1914 es va constituir la Mancomunitat amb Enric Prat de la Riba de president. El procés va ser molt llarg i el decret, que autoritzava la

mancomunitat de províncies només per a temes administratius, molt restrictiu—.

A partir de 1914 els republicans nacionalistes d'esquerra van governar Badalona durant 5 anys consecutius, fins al novembre de 1918 en què es va produir la dimissió de la majoria a l'Ajuntament (llavors l'alcalde era Jaume Martí i Cabot, que havia succeït a Josep Casas) en no haver rebut, com hem vist, una resposta satisfactòria als fets sagnants d'aquell agost, arran de la vaga de la Cros. Els de la Lliga, que també van censurar els fets, no van estar conformes amb la decisió del grup majoritari aduint que la ciutat no podia deixar-se sense govern, però no van voler assumir la responsabilitat en solitari i van deixar d'anar a l'Ajuntament. Això va provocar un buit de poder que va durar prop de tres mesos. Finalment, al gener de 1919 els de la Lliga van tornar-hi argumentant que no podia allargar-se més aquell desgovern, molt criticat per part de la premsa local. L'alcalde va ser Joaquim Pujol i Oliveras.

A principis de 1920 es van convocar eleccions municipals. Els de Gent Nova van impulsar de nou una candidatura anomenada Conjunció Badalonina, que va intentar reunir gent políticament diversa però amb un comú denominador catalanista. Conjunció Badalonina va guanyar les eleccions i va col·locar altre cop Joaquim Pujol i Oliveras a l'alcaldia. En la candidatura hi havia Pere Sabaté i Curto, que pocs mesos després va intentar una maniobra tèrbola de destitució de l'alcalde, pel que sembla amb la intenció última d'acabar essent-ho ell. Gent Nova, el setmanari portaveu del centre catalanista impulsor de la Conjunció, li va dedicar un article molt dur on explicava que tot i no conèixer-lo, l'havien acceptat a la candidatura perquè anava avalat pel Centre Regionalista, i que també entre els apòstols de Jesús havia aparegut un Judes que no havia tingut altre remei que penjar-se. I acabava amb aquesta frase no gens profètica: «I en Pere Sabaté, políticament, es pot dir que ja ho està, de penjat» —no gens profètica perquè si bé durant un

temps, després d'això, es va mantenir en un discret segon terme polític, el 1924 reapareixeria amb tota la força convertint-se en l'alcalde badaloní de la Dictadura—.

Al març de 1923, després d'una inspecció al Consistori encarregada pel Govern Civil de la província, que va observar diverses anomalies, va ser suspès l'Ajuntament de Joaquim Pujol i va tornar a l'alcaldia Jaume Martí i Cabot, que ho havia deixat el 1918. Però només hi va estar 6 mesos escassos perquè el cop d'estat de Primo de Rivera que es va produir el 13 de setembre d'aquell any va comportar la destitució del nostre Ajuntament i de tots els altres. Començava una etapa ben diferent en el govern de la ciutat.

Consistori presidit per Joaquim Pujol i Oliveras, que governà la ciutat del gener de 1919 al març de 1923. Fotografia: J.M. Cuyàs (M.d.B.).

Bibliografia

OBRES GENERALS

Història de Catalunya. Volums 5 i 6. Salvat Editores, S.A. Barcelona, 1978.

TERMES, Josep: *De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil. 1868-1939*. Volum VI de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar. Barcelona, Edicions 62, 1987.

OBRES LOCALS

ABRAS I POU, Margarida: «Jaume Passarell». *Carrer dels Arbres. Revista Anuari*, núm. 1. Museu de Badalona, desembre 1990.

CARRERAS, Montserrat: *La industrialització a Badalona*. Badalona, Museu de Badalona, 1989 (Dossier didàctic).

CASALS i CORTÈS, Núria: «La introducció del Cinema a la nostra ciutat». *Carrer dels Arbres*, núm. 11. Museu de Badalona, maig 1980.

CASALS i CORTÈS, Núria: «Eduard Flò i Guitart». *Carrer del Arbres*, núm. 15. Museu de Badalona, novembre 1980.

CASALS i CORTÈS, Núria: «El cartellisme i l'Anís del Mono». *Carrer dels Arbres*, núm. 18. Museu de Badalona, febrer 1981.

CASALS i CORTÈS, Núria: «En el centenari del naixement del pintor Eduard Flò». *Carrer dels Arbres*, núm. 22. Museu de Badalona, febrer 1982.

CASALS i CORTÈS, Núria: *Eduard Flò*. Monografies Badalonines, núm. 4. Museu de Badalona, 1982.

CASALS i CORTÈS, Núria i PADRÓ i WERNER, Jordi: *Història Gràfica de Badalona. 1880-1939*. (Volum I). Col. Mascaró de Proa, núm. 3. Ajuntament de Badalona, 1987.

CASCALES, J.; PINEDA, J.J.; ESTOPIÑA, J.L.; ABELLAN, J.: «El comerç de cabotatge a Badalona (1863-1887)». *Carrer del Arbres. Revista Anuari*, núm. 1. Museu de Badalona, desembre, 1990.

CUYÀS i TOLOSA, Josep M^a: *Història de Badalona*. Volum. VII. Badalona, Artes Gráficas Durán, 1982.

CUYÀS i TOLOSA, Josep M^a: «En Llorenç Brunet». *Carrer dels Arbres*, núm. 18. Museu de Badalona, febrer 1981.

DUNYÓ i CLARÀ, Jacint: «El cooperativisme i el llegat de Roca i Pi». *Carrer dels Arbres*, núm.7. Museu de Badalona, gener 1980.

DUNYÓ i CLARÀ, Jacint: «El naufragi del 1911». *Carrer dels Arbres*, núm. 20. Museu de Badalona, abril 1981.

EQUIP ZALLEGUI: «Progrés, virtut i amor: 125 anys de la Societat Coral La Badalonense». *Terra i Ànima, Butlletí d'Amics de Badalona*, núm. 2. Juny-desembre 1979.

GRAÑA i ZAPATA, Isabel: «Gent Nova: Badalona dins la cultura catalana contemporània». *Carrer dels Arbres. Revista Anuari*, núm. 1. Museu de Badalona, desembre, 1990.

GARCIA PONS, Enrique: *Historia de la prensa badalonense. 1868-1939*. Badalona: Ajuntament de Badalona (1970, dècada).

MANENT i PESAS, Joan: *Records d'un sindicalista llibertari català. (1916-1943)*. Col. Frontera Oberta, núm. 22. Edicions Catalanes de París, 1976.

MONÉS i PUJOL-BUSQUETS, Jordi: «L'ensenyament a Badalona a finals del segle XIX». *Carrer dels Arbres*, núm. 4. Museu de Badalona, setembre-octubre 1979.

PADRÓ i WERNER, Jordi: «Els badalonins i la revolta de juliol de 1909». *Carrer dels Arbres*, núm. 3. Museu de Badalona, juliol-agost 1979.

PADRÓ i WERNER, Jordi: «Les societats corals del vuit-cents: entre la lluita i l'esbarjo popular». *Carrer dels Arbres*, núm. 19. Museu de Badalona, març 1981.

PADRÓS, Pepita-MONÉS, Jordi-SAGUÉS, Ramon: *Resum d'Història de Badalona*. Quaderns de Cultura Popular, núm. 4. Ajuntament de Badalona, 1984.

ROTGER, Cristina i SAGUÉS, Ramon: «Els començaments de la indústria a Badalona». *Carrer dels Arbres*, núm. 12. Museu de Badalona, febrer 1980.

ROTGER, Cristina i SAGUÉS, Ramon: «El comerç de cabotatge a Badalona (1863-1891)». *Carrer dels Arbres*, núm. 12. Museu de Badalona, juny 1980.

SAGUÉS i BAIXERAS, Ramon: *El moviment obrer a Badalona i Els inicis de la classe obrera a Badalona (1840-1931)*. Quaderns de Cultura Popular, núm. 2. Ajuntament de Badalona, 1983.

SERRAT BRUGUERA, Poncio: *Miscelànea*. Badalona, 1903.

SOLÉ, Pepa: «Joan Amigó i l'arquitectura modernista a Badalona». *Carrer dels Arbres. Revista Anuari*, núm. 1. Museu de Badalona, desembre 1990.

SOLER i AMIGÓ, Joan: «Pau Rodon i Amigó». *Carrer dels Arbres*, núm. 1. Museu de Badalona, maig 1979.

SOLER i PEREJOAN, Gaietà: *Badalona. Monografia Històric-Arqueològica*. Barcelona, Impremta de Fidel Giró, 1890.

VILLARROYA i FONT, Joan: «1900. els carlins a l'assalt de Badalona». *Carrer dels Arbres. Revista Anuari*, núm. 1. Museu de Badalona, desembre 1990.

PREMSA LOCAL:

Arxiu Històric Ciutat de Badalona. Museu de Badalona.

Biblioteca de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Badalona.

1923-1940: DE LA DICTADURA PRIMO-RIVERISTA A L'INICI DEL FRANQUISME

NÚRIA VALL I SERRA

Durant la dècada dels anys vint Badalona segueix amb un creixement demogràfic elevat. El cens de població passa de 29.092 habitants el 1920 a 42.230 habitants el 1930. Augment que ve determinat per una forta immigració que arribava principalment de les comarques del sud del Principat i de les províncies de Múrcia i Almeria, i en menor escala, també del País Valencià i d'Aragó.

Badalona va anar ampliant la perifèria urbana i així van apareixent les barriades extremes, com se les anomenava. Són els inicis de la Colònia Artigues, la Urbanització Canals, La Salut, la Morera i Bufalà. L'edificació d'aquestes zones, sense cap mena de planificació urbanística, consistia en habitatges modestos, molt sovint fets pels propis immigrants.

La concentració industrial d'aquells anys féu que Badalona es convertís en una ciutat atraient per a la gent que abandonava una economia agrària totalment desprotegida i que, a més, arrossegava una estructura deficitària de redistribució de les terres de conreus.

En aquesta dècada la burgesia gaudia de l'expansió econòmica obtinguda durant la cojuntura de la Primera Guerra Mundial (1914-1918), en la qual el país va quedar al marge del conflicte. La càrrega de la inflació econòmica, produïda per l'augment del nivell de vida, la va haver de suportar més tard la classe obrera, quan a partir de finalitzada la guerra, els països bel·ligerants van anar refent les seves pròpies economies.

El govern municipal de la ciutat seguí la política de caire proteccionista establerta per la Dictadura de Primo de Rivera que intentava donar sortida al problema del creixent atur, a través de la realització d'obres públiques. A partir de l'any 1924, l'Alcalde Pere Sabaté, amb el Consistori municipal, va iniciar tot un seguit d'obres, algunes d'elles necessàries per al millorament de la infraestructura urbana, com la canalització de les rieres de Sant Joan, d'en Folc i de Matamoros; els 20 quilòmetres de clavegueres dels carrers del centre i l'empedrat de molts d'aquests carrers; la construcció de diversos pous elevadors per augmentar el cabal d'aigua potable de consum i evitar així la utilització de pous particulars, moltes vegades insalubres; o l'ampliació de la xarxa d'enllumenat públic, tant de gas com, també, de fluid elèctric, encara que en una fase inicial.

Es va endegar també, un conjunt d'obres més monumentals, com la instal·lació d'un nou Escorxador en substitució de l'antic del carrer Quintana Alta, dos mercats municipals: el de la plaça Torner i el Central del peix, prop de mar; també es van començar les obres del Cementiri Nou i les ampliacions del Cementiri Vell, de la Casa Empar i de l'Asil de Sant Andreu.

Durant aquells anys es van construir dos grups escolars: el de Ventós Mir i el de Can Banyadó, i un edifici amb sis habitatges per als mestres nacionals. D'aquesta manera s'intentava resoldre el dèficit escolar que patia la ciutat, ja que, d'un cens de 7.500/8.000 alumnes, solament uns 2.000 tenien lloc a les escoles públiques.

El Consistori municipal, a fi de poder afrontar totes les despeses produïdes per aquesta política, va veure's obligat a emetre deute públic a través d'obligacions per un valor de 6 milions de pessetes, avalades pel Banc de Catalunya i dividides en 12.000 títols al portador, d'un valor nominal de 500.- Ptes. cada un i amortitzables a 35 anys.

Més endavant la planificació urbanística realitzada per l'Ajuntament de la dictadura, va ser criticada pel que fa principalment, a l'intent de canalitzar les rieres, ja que no es va solucionar l'objectiu prioritari d'evitar les inundacions que provocaven les pluges i el torrent d'aigua que hi baixava. Per l'octubre de l'any 1931 tot el centre de la ciutat va quedar inundat pels aiguats que van caure a la tardor.

Una altra de les crítiques més esteses dirigides a l'Ajuntament presidit per l'Alcalde Pere Sabaté es referia a les despeses desmesurades pels actes protocolaris durant les múltiples inauguracions, auto-homenatges i rebuda de personalitats, entre les quals figuraven l'estada del rei Alfons XIII, el dictador Primo de Rivera i el vice-president del govern, que aquells anys era Martínez Anido.

En l'àmbit social, els anys vint es manifesten en un context de violència. Les llibertats polítiques estaven suspeses. El dictador Primo de Rivera va organitzar un partit únic la Unió Patriòtica que, a Badalona, estava presidit per un conseller de l'Ajuntament, Mir. El seu lloc de reunió era el Cafè Espanya, «Ca l'Amat» que l'any 1924 va sofrir l'atemptat d'uns desconeguts, que van assassinar l'amo i un cambrer. La premsa va donar la notícia com si es tractés d'una afrenta de joc. Els fets van ser prou greus com perquè en el Ple de l'Ajuntament es condemnés el que havia ocorregut.

El clima social estava configurat pels enfrontaments entre els membres del Sindicat Lliure, format per homes de confiança de l'empresariat, i que l'any 1923 tenia uns 3.900 afiliats, i els militants de

la Confederació Nacional del Treball, que per la mateixa època actuava en la clandestinitat i comptava amb uns 12.000 afiliats, segons fonts citades pel mateix sindicat.

El desgast polític de la dictadura i l'escàs ressò popular que anava adquirint, provocà la caiguda de Primo de Rivera i aquest va ser el final, també, del Consistori municipal presidit per l'Alcalde Sabaté. En el Ple de l'11 de març de 1930 es va establir un nou Consistori provisional escollit entre els majors contribuents locals, el qual fou presidit per l'industrial badaloní Lluís Ysamat.

Poc més d'un any més tard s'iniciava el primer període democràtic d'aquest segle a través de les eleccions municipals que van celebrar-se el 14 d'abril del 1931, en les quals van sortir escollits per voluntat popular, 32 consellers municipals: 17 d'ells representant una coalició de partits republicans i 15 per la candidatura Regionalista. L'Alcalde elegit fou Josep Casas Costa, que ja havia exercit aquest càrrec durant el període de 1914-1918.

Concentració ciutadana a la plaça de la Vila, el 14 d'abril de 1931 (M.d.B.).

La República coincidí amb una època de regressió d'àmbit internacional. La crisi que es va fer palesa el 1929 als EE.UU. es va anar estenent, i com a conseqüència es frenà el procés econòmic. La tendència a l'estabilització demogràfica és predominant a Badalona durant la dècada dels anys trenta. El cens que efectuà la Generalitat el 1936 donà un resultat de 47.929 habitants; l'augment de població des de l'any 1930 al 1936 és solament de 5.699 habitants i es fonamenta principalment en el creixement vegetatiu, sense incidència, com es pot veure, de factors migratoris importants.

Durant els anys trenta el sector primari retrocedí a Badalona considerablement. Poques famílies vivien ja exclusivament de la pesca i de l'agricultura; d'altres alternaven aquestes ocupacions amb el treball assalariat en les nombroses fàbriques instal·lades a la ciutat.

L'inventari industrial de Badalona al començament d'aquesta dècada és de 95 fàbriques dedicades al tèxtil, 56 a la metallúrgia, 34 a la química, 3 de fabricació de vidre, 70 empreses constructores o mestres d'obres, 45 empreses del ram de la fusta i moltes d'altres com basters, tonelers, etc. Les grans indústries eren d'origen forani, procedents de Barcelona o de l'estranger, i les empreses mitjanes o petites eren de propietaris badalonins.

Respecte al comerç, es poden comptabilitzar 1.232 activitats o establiments classificats entre: majoristes, detallistes i professions liberals. Badalona comptava amb tres entitats bancàries. Durant els anys vint s'havia constituït el Banc de Badalona, que en els anys trenta era una filial del Banc Central.

De tots els sectors industrials esmentats, els més afectats per la crisi foren els rams de la construcció i el tèxtil —aquest últim iniciava una problemàtica estructural del propi sector—; seguits per la metallúrgia i la fusta.

L'efecte de la crisi era un augment considerable del nombre d'aturats, com podem veure en el següent gràfic que ens mostra l'evolució de l'atur a Catalunya durant els anys 1932-36:

		Total	Percentatge afectat per l'atur
Octubre	1932	30000	3,2%
Juliol	1933	41195	4,3%
Desembre	1933	46017	4,9%
Març	1935	31242	3,2%
Juliol	1935	36764	3,7%
Agost	1935	51232	5,2%
Desembre	1935	59588	6,1%
Abril	1936	68497	7,0%
Juliol	1936	60219	6,2%

El sindicat local de la CNT comptabilitzà més de 2.500 treballadors sense feina dels 18.000 assalariats del cens obrer que treballava en la indústria de Badalona. Aquesta greu situació féu que la CNT proposés l'execució d'obres públiques per a donar feina als parats. En aquest cas les despeses que produïrien els sous que s'haurien d'abonar anirien a càrrec dels obrers en actiu, la Patronal, la Cambra de la Propietat en representació dels propietaris d'immobles, i l'Administració municipal. La idea va tenir acceptació i a fi de fer-la realitat es va crear una Comissió mixta. Es va posar en marxa a començaments de l'any 1932, però poc temps després es feia inviable i finalment es va dissoldre la Comissió que ho havia de dur a terme.

La precarietat de la situació econòmica i els enfrontaments entre la classe obrera i la patronal que s'arrossegaven de la dècada anterior, establien unes relacions laborals cada vegada més conflictives, que feien inviables tota mena de negociacions.

El moviment obrer, sotmès a la clandestinitat durant els anys vint, va desplegar durant el règim republicà tot un seguit de reivindicacions, bàsicament millores salarials per restablir-se del baix poder adquisitiu en què l'havia sotmès el període de la dictadura. Així, comprovem que l'any 1931 els obrers de la Cros S.A., demanaven un jornal mínim d'11 Ptes., quan l'empresa n'oferia solament 9. Per altra part, observem que els preus d'articles de primera necessitat eren, en aquell any 1931, els següents: 1 litre d'oli, costava 2 Ptes., 1 kg. de carn 4,50 Ptes., 1 kg. de patates 1,50 Ptes., 1 kg. de sucre 1,50 Ptes., 1 kg. de pa 0,65 Ptes., 1 litre de llet 0,55 Ptes., 1 dotzena d'ous 2,35 Ptes.

Les altres reivindicacions més habituals eren el reconeixement dels sindicats per part de la direcció de l'empresa i aconseguir una jornada de treball més reduïda. L'horari de vuit hores diàries s'estava imposant arreu.

A mesura que avançava el règim republicà veiem incrementar-se el nombre de vagues. Durant els anys 1932 i 33 a més de les vagues reivindicatives, s'aturà la producció pels fets ocorreguts a l'Alt Llobregat i, també, per protestar per la política social del Govern.

En general, l'actitud de la patronal era la d'atribuir la crisi a l'increment salarial i a la reducció de l'horari de treball. L'empresariat, que s'havia mogut fins aleshores per uns beneficis immediats, arrossegava, encara, la incidència d'una política econòmica que havia estat afavorida per fets internacionals. Durant la República l'economia es veia agreujada per una crisi internacional i començava a esdevenir seriosa la qüestió de contracció dels mercats, d'utilització d'una tecnologia de vegades caduca, de no saber frenar els excessius stocks d'una fabricació sense control.

En el si del sindicat majoritari, la CNT, prenia importància una línia d'actuació cada cop més radical promoguda pel sector representat per la FAI, que progressivament s'anava fent amb la direc-

ció del sindicat. L'any 1933 un grup de responsables sindicalistes de la Federació local s'adheriren a un manifest que es mostrava en desacord amb els plantejaments de la direcció faista i signat per destacats sindicalistes d'altres localitats industrials. Això provocà la seva expulsió de tots els òrgans de direcció i que fossin acusats de reformistes. Aquesta lluita interna que sostenia la CNT i el desgast que produïa la convocatòria seguida de vagues provocà una davallada en el nombre d'afiliats d'un 76% entre els anys 1931 i 1933.

El clima social era d'inestabilitat. Les fàbriques sofrien atemptats i també les cases particulars de fabricants domiciliats a Badalona. La violència prenia diverses formes, des de col·locar explosius a la via del tren i a les línies d'alta tensió elèctrica, fins a calar foc al tramvia que feia el trajecte des de Barcelona fins a Montgat.

En aquest context de violència, la ciutat seguia presentant dèficits importants, respecte a la infraestructura urbana; les rieres seguien desbordant-se a conseqüència de la pluja, principalment de les pluges de tardor. I durant aquells anys, tot i anar substituint l'enllumenat públic de gas per l'electricitat, continuava essent una ciutat fosca.

Un altre aspecte era l'impuls que la primera institució local reprenia vers un dinamisme cultural, seguit d'activitats organitzades per la conselleria de cultura amb la col·laboració de societats diverses badalonines. Així, trobem una reactivació de totes les seccions de l'Orfeó Badaloní, del Casino Apolo, del Centre Badaloní, etc. Es van inaugurar, també, noves entitats ciutadanes, com la prestigiosa Delegació local de Palestra, presidida per Pompeu Fabra, encaminada a la normalització de la llengua catalana. Es van tributar homenatges al mestre Fabra, a l'actriu Margarida Xirgu i a l'actor Enric Borràs, als quals es concedí la medalla d'Or de la Ciutat.

Fou en aquells anys quan l'Agrupació Excursionista tirà endavant un nombre important d'excavacions dirigides per Joaquim Font, on es descobriren diverses peces de valor arqueològic: la Venus,

Aiguat a la riera de Canyet (Av. Martí Pujol), el 12 d'octubre de 1932 (M.d.B.).

les pollegueres de les muralles romanes, la *Tabula Hospitalis*, etc. L'Agrupació Excursionista també organitzà exposicions sobre història local.

Els mitjans de comunicació es van ampliar amb noves i nombroses publicacions editades per societats culturals, recreatives i, principalment, amb la premsa dels partits i sindicats. S'inaugurà oficialment l'emissora de Ràdio EAJ-39, creada i dirigida per Joan Vidal.

Respecte a l'esport, l'encapçalava el Club de bàsquet. L'atletisme estava representat per la Unió Gimnàstica i Esportiva. També tenia un nombre elevat de socis el Club Natació Badalona i d'altres clubs que potenciaven esports com el ciclisme, l'excursionisme, etc.

Durant el primer bienni republicà, la composició de l'Ajuntament que governava a través del pacte establert entre l'Aliança Republicana i la Coalició d'Esquerres, feia inviable arribar a acords pragmàtics de gestió municipal, atesa la diversitat de partits que componien aquestes coalicions. Els plens municipals transcorrien enmig d'una dialèctica antagònica que feia impossible tirar endavant la ciutat.

Pel gener de l'any 1934, prengué possessió el nou Consistori, essent escollit alcalde Joan Deulofeu, d'ERC; però la seva durada seria curta, ja que els fets d'octubre d'aquell any van derrocar l'Ajuntament democràtic, que fou substituït per un Ajuntament gestor que elegí com a alcalde Pere Borràs, que exercí fins a les eleccions del Front Popular pel febrer del 1936.

Les característiques inicials dels fets d'octubre del 1934 foren les d'una vaga general protestant per un viratge a la dreta per part del govern central; en aquesta cojuntura, però, el President de la Generalitat, Companys, proclamà l'Estat Català dins la República Federal Espanyola, i l'Ajuntament de Badalona, governat majoritàriament per ERC, s'hi adherí. A la ciutat s'aixecaren barricades i els afiliats dels partits i sindicats van sortir armats al carrer. Es va

volar la via del tren a l'alçada del Pont d'en Botifarreta a fi d'evitar l'arribada de força repressiva des de Mataró i, en definitiva, es va viure l'ambient d'una revolta.

Respecte a les vuit conteses electorals que tingueren lloc entre els anys 1931-1936 s'observa en el comportament de l'electorat badaloní un nivell de participació que oscil·la entre el 55 i el 60%, excepte en les del febrer del 36, en les quals la participació assolí un 71%. En aquestes darreres eleccions, l'electorat, conscient de la precària situació política es bolcà a participar-hi; també l'actitud de la CNT, sindicat majoritari que normalment feia campanya abstencionista, aquesta vegada instà els seus afiliats que hi participessin.

Podem observar en les diferents convocatòries electorals generals, el nivell de participació ciutadana, que fou el següent:

<u>Convocatòria</u>	<u>Participació</u>
28 juny 1931	67,03%
19 novembre 1933	58,98%
16 desembre 1936	71,20%

Comparada la participació de cada contesa electoral per districtes, tenim que el districte que més participava era el V, que corresponia als carrers del centre de Badalona, i anava minvant la participació progressivament als altres districtes més allunyats. L'excepció van ser les eleccions de febrer del 1936 en les quals l'índex de participació va ser més elevat, i així tenim:

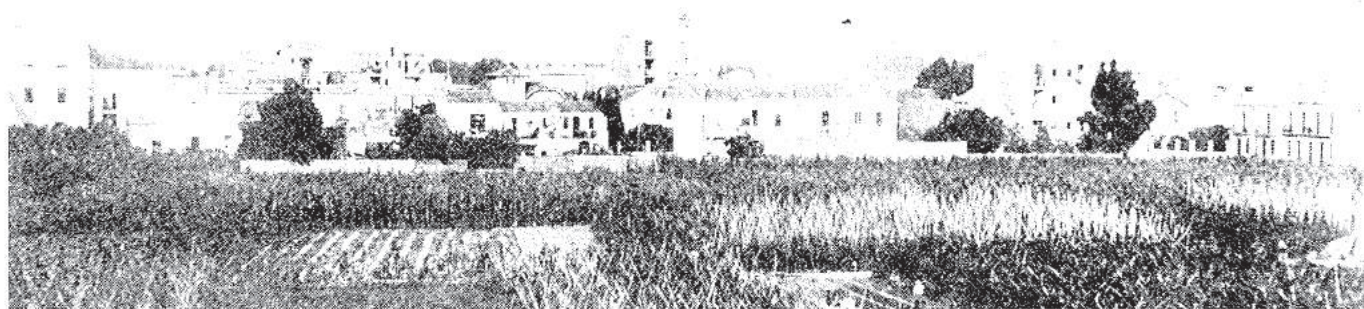
	I	II	III	IV	V	VI	TOTAL
Front d'Esquerres	2528 26,07%	1350 14,30%	854 9,05%	1124 11,90%	1043 11%	864 9,10%	7.763 78%
Lliga Catalana	294 3,10%	123 1,30%	239 2,05%	296 3,01%	518 5,4%	202 2,10%	1.672 17,7%

La victòria del Front d'Esquerres restituí el Consistori municipal escollit al gener del 1934, un mes després, no obstant això, l'Alcalde Deulofeu declinava el seu càrrec per ser substituït per Frederic Xifré. De totes maneres, aquesta composició municipal duraria solament fins a l'aixecament militar del mes de juliol.

El buit de poder institucional creat per l'aixecament del 18 de juliol provocà l'organització del Comitè de Milícies Antifeixista per més tard organitzar-se com a Comitè de Milícies i de Salut Pública; el Consistori, però, durant els primers mesos de guerra continuà presidit per l'Alcalde Xifré, d'ERC. Més tard el succeïren Joan Manent, Pere Cané i Josep Martínez, tots ells sindicalistes destacats de la CNT.

En aquells moments les autoritats es van trobar desbordades. La primera reacció revolucionària popular es dirigí contra els religiosos; aquests fets revestien tot un seguit d'actes violents i la indisciplina significà a que grups d'incontrolats actuessin amb comportaments persecutoris. Els consells de cuneta ocasionaren nombroses víctimes, que sense cap mena de defensa, eren trobades mortes per les rodalies de Badalona. Durant el transcurs de la guerra, la població de Badalona va anar quedant sense proveïments, i la falta de menjar començà a fer estralls entre la població civil.

Tot i que durant els primers dies de guerra van tancar moltes empreses —algunes abandonades pels seus amos, que en algun moment s'havien sentit intimidats i havien tingut por—, la política

Barri d'Artigas, 1926 (A.H.C.B.-M.d.B.).

de collectivitzacions va anar mantenint la producció. Pel que fa, sobretot, a la metal·lúrgia, es concentrà per fabricar armament que subministrava a la «Comissió d'Indústries de Guerra» de la Generalitat.

Per tractar-se d'una ciutat industrial, Badalona va patir nombrosos bombardeigs des del març de l'any 1937 fins a l'acabament de la guerra. La ciutat es va convertir en l'objectiu de l'aviació italiana, que col·laborava amb el bàndol nacional.

Mentrestant, molts badalonins van marxar com a milicians al front d'Aragó, d'altres van marxar a començaments de l'any 1937 quan es van militaritzar les milícies i van anar cridant les diverses lleves. S'ha comptabilitzat una llarga llista de badalonins morts en el front, d'altres ferits que, acabada la guerra, van anar integrant-se amb dificultats en la societat, i d'altres per als quals començava un llarg exili.

Acabada la guerra, la repressió nacional es va manifestar a Badalona amb duresa implacable. Així, l'any 1940 s'executava el que havia estat alcalde, Frederic Xifré. No hi ha dubte que per als guanyadors fou l'hora de passar comptes a una ciutat que havia escollit electoralment dirigents d'esquerra.

Durant els primers mesos de la victòria nacional se succeïren diversos Consistoris municipals; a mesura que es consolidà el nou règim es va anar estabilitzant la composició orgànica de l'Ajuntament. Les llibertats individuals i col·lectives havien estat suspeses i la vida ciutadana en el seu aspecte més quotidià passava a estar controlada per l'oficina de la «Delegación Local del Movimiento».

Bibliografia

CASALS, N. i PADRÓ, J. *Història gràfica de Badalona 1880-1939*. Vol I. Col·lecció Mascaró de Proa. Badalona: Ajuntament de Badalona, 1987.

CARRERAS, M. i VALL, N. *La II República a Badalona 1931-1936. Una població industrial en crisi*. Monografies Badalonines, núm.12. Badalona: Museu de Badalona, 1990.

VILLARROYA, J. *Revolució i guerra civil a Badalona. 1936-1939*. Badalona: Ajuntament de Badalona, 1985.

A.M.A.B. Llibres d'Actes Plens Municipals, del 5.12.1930 al 25.8.1931

A.M.A.B. *AYUNTAMIENTO DE BADALONA. Su labor desde 1924 y enumeración gráfica y descriptiva de sus propiedades*. Año MCMXXIX.

GAIETÀ SOLER I LA SEVA INFLUÈNCIA DINS LA HISTORIOGRAFIA ARQUEOLÒGICA BADALONINA, EN ELS DARRERS CENT ANYS

JOSEP Mª PADRÓS I CUYÀS

Avui parlarem de nosaltres, és a dir analitzarem els estudiosos badalonins dels darrers cent anys... i el mot nosaltres, el dic amb la plena consciència que la vostra participació en el Curs d'Història, us fa integrants d'aquest moviment cultural a Badalona que s'inicia el 1890 amb Gaietà Soler i la publicació de la seva obra *Badalona - Monografia històric-arqueològica*, que constitueix el primer estudi seriós del passat de la nostra ciutat.

Gaietà Soler no era un home isolat, ni ho van ser els que, en el transcurs dels anys el van seguir, entre els quals destaquen els noms de Font i Cussó o Cuyàs i Tolosa, ja que el més important és que al seu entorn s'aplegaren gran nombre de persones, que sigui com a maquetistes, restauradors, dibuixants, topògrafs o senzillament amb la piqueta i la paleta o interessant-se per les investigacions, varen constituir el que podríem denominar «escola d'estudiosos badalonins en Història i Arqueologia», els noms dels quals ja van ser citats en la primera conferència del curs tant en el grup que s'aplegà al voltant de Font i Cussó com en l'etapa de després de la guerra al voltant de Cuyàs i Tolosa.

Des de l'època de Gaietà Soler han sorgit col·laboradors que no tan sols han ajudat a ampliar els nostres coneixements històrics, sinó, i el més important, a salvaguardar peces precioses del nostre patrimoni, moltes de les quals estan en aquest Museu o en les sales que, amb material arqueològic de Badalona, té el Museu de Barcelona. Però a més, ajudaren a mantenir la consciència de la nostra

personalitat històrica, gent que amb formació autòctona i amb ingressos foranis a la investigació, dedicaren moltes hores de la seva vida al servei de la ciutat.

Després de Gaietà Soler són necessaris quasi cent anys per passar, de la que en direm «escola d'estudiosos de Badalona» a una altra que s'inicià el 1970 com a «escola de professionals en la investigació històric-arqueològica de Badalona», amb la qual la nostra ciutat gaudeix actualment de professors, catedràtics o investigadors professionals, que amb possibilitats de plena dedicació, creen una nova dimensió, i ja no sols local, en l'estudi de la nostra història, els resultats de la qual s'evidencien ja que, els darrers quinze anys, s'han publicat molts més llibres que els anteriors vuitanta-cinc i entre els nostres investigadors, tenim noms prestigiosos com Josep Guitart, Francesc Tarrats, Pepita Padrós, Joan Villarroya, Joan Rosàs, Josep Mª Gurt, Montserrat Comas, Marta Prevosti, Joan Soler, Pilar Sada, Núria Casals, Jordi Padró, Jordi Monés, Ramon Sagués, Carme Puerta, Núria Flos, Joan Mayné, Montserrat Carreras, Dolors Nieto, Núria Vall o Margarida Abras, entre altres.

Començarem, doncs, l'estudi evolutiu de la investigació a Badalona durant els darrers cent anys parlant de Gaietà Soler, i derivat d'ell analitzarem l'escola denominada d'estudiosos de Badalona, ja que l'anàlisi de l'escola dels professionals encara és aviat per escriure-la.

Gaietà Soler va néixer al 1863 a la casa núm. 4 del carrer de Sant Joaquim de Badalona. Foren els seus pares Joaquim Soler, d'ofici corder, i Josepa Perejoan, tots dos fills de Badalona. Els seus avis paterns, Gaietà Soler, corder, i Concepció Rectorer, eren fills de Badalona. El seu avi matern era Gaietà Perejoan, rajoler, natural d'Alella i Teresa Lladó, filla de Badalona.

Ell, de jove, va treballar de corder seguint la saga familiar, però de caràcter ferm i estudiós, va ingressar al Seminari, cantant la primera Missa a Sant Josep l'any 1889 (en aquella època l'església no estava acabada, per la qual cosa la Parròquia radicava en el Convent de la Divina Providència, a l'actual carrer Arnús).

El 1890, un any després de ser ordenat sacerdot, i als vint-i-set anys d'edat, publicava la seva monografia *Badalona*, que detallava més endavant.

D'aquesta etapa de la seva joventut val la pena assenyalar les persones amb qui va relacionar-se, algunes de les quals influïren en el seu desenvolupament personal i d'altres l'ajudaren en la seva tasca:

A nivell local hi col·laboraren:

Mn. Jaume Solà i Seriol. Capellà i historiador badaloní, que comença a publicar a *El Eco de Badalona*, la «Història de la Villa» que, encara que d'escàs interès, marca ja la inquietud per l'estudi del passat. Va ser delegat a Badalona de l'Associació d'Excursions Catalanes.

Dr. Baldomer Solà i Seriol. Va ser el seu padri en l'ordenació sacerdotal, i a través de la seva poesia enaltirà la història de la nostra ciutat.

Martí Martí i Francesc Vall. Badalonins que col·laboraren en les investigacions de Gaietà Soler i que formaren el nucli de seguidors

de la seva tasca cultural a la nostra ciutat, al qual s'afegiren posteriorment Carles Parés, Francesc d'A. Guixeras, Josep Costa, el meu avi Francesc Cuyàs (pare de Josep Mª Cuyàs i Tolosa), entre altres. Cal recordar que alguns d'ells participaren entre els anys 1884 i 1901 en l'intent de crear a la nostra ciutat un Museu-Biblioteca sota el patronatge inicial de l'Associació Catalana d'Excursions i que, del local projectat, tan sols ens en resta el nom de «carrer del Museu».

A nivell de Catalunya hi col·laboraren:

Mn. Jaume Collell. Gran escriptor, d'un profund sentiment catalanista, que va participar en la fundació del Museu de Vic i en la restauració del Monestir de Ripoll. Amic de Mn. Cinto Verdaguer amb el qual practica l'excursionisme per Catalunya, va formar part de la denominada «generació de la Renaixença». El 1880, Mn. Culell influí en Gaietà Soler perquè entrés al Seminari a cursar els estudis eclesiàstics, i també el va estimular en la seva carrera literària.

Mn. Cinto Verdaguer. Una de les figures màximes de la nostra Renaixença, del qual es pot dir que amb la poesia salvà una llengua i amb l'excursionisme creà una cultura; valgui com a símbol l'endrea de la seva poesia «L'heura».

*«Excursionistes, que pel pla i la serra
en lo camp de la patria espigoleu
ajudau-li a collir lo que es terra
ajudau-li a servir lo que li cau...»*

Mn. Cinto Verdaguer va ser qui va influir amb Emili Arnús, fill del banquer Evarist Arnús, per a possibilitar la publicació de la *Monografia* de Gaietà Soler.

Evarist Arnús. Patrocinador de la publicació i a qui Gaietà Soler va dedicar el llibre. Va ser un famós banquer vinculat a Badalona,

on es construí una luxosa torre, visitada per la Reina Regent, Maria Cristina, i per les màximes autoritats del país. Fundà l'asil de la Caritat de Badalona (Casa Amparo) i el Col·legi de Sant Andreu, al carrer Arnús, i la sala Beethoven per a concerts, a Barcelona. El seu mecenatge va ser reconegut amb l'estàtua que la ciutat li dedicà, i que avui és a la placeta a l'inici del carrer d'en Prim, a prop del Cementiri Vell.

Fet aquest preàmbul sobre les persones que influïren en Gaietà Soler o ajudaren a la publicació de la seva Monografia, que avui commemorem, passarem a revisar les seves activitats literàries i polítiques:

Mn. Gaietà Soler i Perejoan (J.M. Cuyàs: *Història de Badalona*).

Ordenat sacerdot el 1889, Gaietà Soler poc temps es dedicà a la Parròquia, ja que s'involucrà com a escriptor i polemista en una vida activa de «sacerdot literat», i així, veiem com ja l'any 1894 renuncia a l'activitat parroquial, per passar al camp docent apostòlic i literari, més d'acord amb el seu caràcter.

Conseqüent amb la famosa frase del Bisbe Torres i Bages «Catalunya serà cristiana o no serà», va ser un catòlic integral, que davant de l'evolució, tant dels bisbes com dels companys de sacerdoti, cap a posicions més tolerants, es tancà cada cop més en contra de tot, com per exemple Solidaritat Catalana o altres moviments, que comportaven pactes aliens al seu pensament d'integrista catòlic.

Independentment de les seves posicions radicals, la seva vàlua literària va ser reconeguda, ja que fou Acadèmic corresponent de la «Real Academia de la Historia» i el 1913 ingressà a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona amb el discurs «Investigación del dato psicológico en los estudios de Historia».

Quant a la seva obra literària:

Collaborà en els setmanaris *El Eco de Badalona*, *La Veu de Montserrat*, *Missatger del Sagrat Cor de Jesús*, *L'Esparver*, *La tradició catalana* i *Revista Popular*.

Escriví, a més de l'esmentada *Badalona-Monografia històric-arqueològica*, diversos llibres que en analitzar els títols ens marquen clarament les seves inquietuds:

Tresina (novella) (1893)— *Gotims blancs* (1896)— *La sirvienta cristiana* (1898)— *¿Quién fué Don Francisco de Quevedo?* (1898)— *La Catedral de Barcelona* (1898)— *Los siete Domingos de San José* (1899)— *El fallo de Caspe* (1899)— *Ad Políticos* (1899) (no publicada)— *Descentralización y Regionalismo* (1899)— *El problema de la descentralización* (1900)— *La Vida de N.S. Jesucrist* (1900)— *Los*

set diumenges de Sant Josep (1901)— *La romeria fabril de Montserrat* (1902)— *Lo mes de Maria a casa* (1904)— *Tratado completo de religión* (1905)— *La Iglesia separada del Estado* (1906)— *Método práctico para entender latín y diccionario didáctico* (1911)— *El sacerdote santo en nuestros días* (1914)— i *La Vida de Nuestro Señor Jesucristo* (1914).

Però per nosaltres, com a badalonins i estudiosos del nostre passat, és el llibre *Badalona-Monografía històric-arqueològica*, el que, amb motiu d'acomplir-se el centenari de la seva publicació, centra el comentari d'avui.

El llibre, imprès a Fidel Giró de Barcelona, consta de 174 pàgines amb 19 il·lustracions fotogràfiques.

En el primer capítol del llibre, Gaietà Soler, cau en alguns errors influït per la mitologia pròpia de l'època, però aviat redreça el camí cap a la concreció històrica en definir les fonts escrites sobre *Baetulo*. Ens apunta també, en aquest primer capítol, la similitud etimològica de les arrels dels noms «Besòs» i «Baetulo». Curiosament, l'any 1964, el professor italià Nino Lamboglia parla aquí, al Museu, del mateix tema. Quant a troballes arqueològiques a Badalona, ens detalla els sepulcres excavats a la zona que envolta el «Turó d'en Caritg», i particularment a les rajoleries dels Saladrigues, Boix i Lleal; sepulcres que qualifica de restes humanes de races anteriors als grecs i que, per analogia amb excavacions posteriors a la zona, podem identificar-los dins de la cultura neolítica;

això permet a Gaietà Soler arribar a la conclusió que en aquesta zona, propera als aiguamolls del Besòs, és on trobem els primers assentaments humans a l'àrea de Badalona.

El segon capítol —època grega i cartaginesa— parla amb molta lògica que l'arribada dels primers colonitzadors va ser fruit de les riqueses mineres del sud de la nostra península (or, argent, estany, etc.), i explica que, per protegir-les, van envoltar de secrets i llegendes les rutes dels metalls.

Ens parla dels precursors fenicis (que erròniament associa amb els egipcis, possiblement per l'intens comerç entre totes dues nacions), i del començament de la presència grega, amb el viatge a la nostra península del navegant Colaios de Samos, el qual, com consta a les fonts escrites, arribà accidentalment a les terres tartèssies del sud. En aquest capítol entrem també en hipòtesis, molt del moment, com és la presència etrusca a la nostra terra.

No cau en la fàcil temptació dels historiadors precedents, respecte a les fundacions cartagineses dels bàrquides a l'àrea de Barcelona, i refusa la vinculació feta anteriorment del *Promontorium Lunarium*, citat per Ptolomeu, amb el Turó de Montgat.

Finalment, cal remarcar d'aquest capítol que la manca de troballes de moneda, de la seca ibèrica de *Baitolo* a la nostra ciutat, fa que posi en dubte les afirmacions d'algun numismàtic, al qual el temps, donà la raó.

Signatura de Mn. Gaietà Soler i Pere Joan (J.M. Cuyàs: *Història de Badalona*).

Al tercer capítol —*Betulo* romana— ens fa un complet inventari del material conegut a la seva època, però amb una anàlisi exhaustiva. Quant a la ciutat romana de *Betulo* (Soler prefereix escriure el nom tal com es pronuncia i defuig generalment el llatí *Baetulo*), la defineix com a ciutat amb una sòlida muralla (que es trobà posteriorment), muralla que creu que va ser destruïda pel general romà Cató i després reedificada. Al centre de la ciutat, a l'actual Parròquia de Santa Maria, tindriem el temple i el fòrum, i s'estén en les traduccions i anàlisis de les làpides romanes encastadas als murs de la Parròquia.

Parla amb detall del mosaic policromat, avui denominat de Can Menció, que va ser excavat i tornat a enterrar, i encara que inexacta la datació, n'és correcta l'anàlisi. (És curiós aquest mosaic del carrer Fluvià: cada vegada que hi ha un congrés a Badalona es destapa per tornar-lo a tancar després).

Tema d'interès és l'explicació del muntatge que es va fer en una sala de la Torre Vella d'un mosaic romà, que es va trobar a l'Hort de la Torre.

Gaietà Soler somià que es pogués arribar a excavar el carrer del Temple i zones veïnes, i indicà també la riquesa arqueològica de l'Hort de la Torre Vella, on es troben tasselles, estàtues, columnes, i on fins i tot es coneix una escala de marbre.

Referent a la rogalia de la ciutat, Soler assenyala la troballa d'un tros de la via romana a prop de la masia Can Claris.

Els seus coneixements de llatí fan que s'estengui en consideracions relatives al significat de l'ara trobada a Montigalà i avui dipositada al Museu Arqueològic de Barcelona.

Finalment cal remarcar la troballa de paviments romans a diverses cases de pagès de la rogalia de Badalona, així com ceràmiques, àmfores i teules.

De tota la part arqueològica, cal recordar que ens trobem amb un llibre escrit fa cent anys, i que per tant conté alguns errors, però Gaietà Soler no cau en la facilitat de reproduir llegendes, ni citacions d'altres historiadors, a no ser que es basin en les fonts escrites que ell comprova, o en les pedres que pot donar com a fiables, i és evident que moltes de les coses citades en aquest Curs d'Història, són fruit del seu treball i del seu equip de col·laboradors.

En el capítol IV, *Betulo* cristiana, es referma en la puresa de l'historiador en refusar l'existència del Sant Anastasi de Badalona i en documentar les seves notes, i és curiós que l'església de Badalona no hagi qüestionat aquesta figura del soldat decapitat a la nostra ciutat.

Al capítol V —Destrucció i renaixement de *Betulo*— inicia l'exposició de la decadència de *Betulo* i la seva destrucció i abandó al final de l'imperi romà, i assenyala que les causes, més que les invasions bàrbares, són conseqüència de la creixent importància de la veïna *Barcino* (i més en ser escollida com a capital i cort de la gent goda).

Ens parla de les invasions dels sarraïns i el lent renaixement de Badalona, que ja trobem documentada al segle X.

Del segle X al segle XV exposa el que ja s'ha comentat en aquest curs, i és que els coneixements de la nostra ciutat són escassos pel que fa a aquesta època.

Els seus tres apèndixs són: l'Oda de Marcial a Licinià; l'Acta de donació de la nostra Parròquia a la Seu Barcelonesa; i el Llibre de pràctiques i costums de la Rectoria de Badalona (segle XV), que curiosament va ser trobat a la biblioteca colombina de Sevilla.

Als capítols VI, VII i VIII ens parla de la Cartoixa de Montalegre, del Monestir de Sant Jeroni de la Murtra (que feia pocs anys havien estat cremats i profanats) i de la Torre Pallaresa (que en aquelles dates encara pertanyia al nostre terme municipal). De la

Cartoixa de Montalegre, dona la fundació i la descripció artística sense oblidar la llegenda de «l'arbre del nas» de la Conreria. De Sant Jeroni de la Murtra aporta informació relativa a les visites reials al monestir i els homes notables que hi visqueren, però en un text excessivament breu. La Torre Pallaresa, edifici del segle XV pertanyent a la Casa de Cardona, és el tercer capítol dedicat als monuments dels voltants de Badalona. El text acaba amb un apèndix sobre l'estudi d'uns medallons de marbre trobats a la Pallaresa.

Als capítols IX i X ens parla de l'època moderna (fins al 1814) i de l'època contemporània. Dins de l'època moderna cita el record de la incursió dels moros el 1527, que saquejaren Badalona, i les guerres contra els francesos el 1689. Dia de gran festa va ser el 22 d'agost de 1705, en què arribà a la nostra vila l'Arxiduc d'Àustria. Aprofita aquest capítol per introduir unes notes del manuscrit sobre Badalona de Mn. Josep Barriga.

Finalment, dins l'època contemporània, i a més de la crema dels monestirs, ens parla de l'epidèmia de 1821, i de les guerres carlines, per acabar amb els esdeveniments locals a la darrerria del segle XIX.

Gaietà Soler finalitza la seva obra amb un epíleg del qual remarquem la frase: «...de l'estudi fet, no esperava més premi que l'agraïment». I aquest graïment li testimoniem avui, ja que no es podia trobar millor ambientació per a un homenatge, que dins d'un curset sobre la història de Badalona, ni millor lloc com és aquesta sala que al subsòl té les termes romanes de la part baixa de la Ciutat Bimil·lenària de *Baetulo*.

Gaietà Soler morí el 1914 i va ser enterrat a Barcelona en el nínxol en què reposava la seva mare, per expressa voluntat.

Badalona li dedicà un carrer i no oblidà el seu historiador, però la vida va seguint, i l'escola de Gaietà Soler no s'acaba.

Excavacions al Clos de la Torre, 1934-1936 (Arxiu de l'autor).

L'etapa és coincident amb els moments en què l'arqueologia estava fent els seus grans descobriments, i les revistes amb les seves il·lustracions, feien de les excavacions, un món de somni i fantasia.

Les grans troballes a Nínive o Egipte aportaren a Europa monumentals estàtues. Les restes soterrades de Pompeia eren donades a conèixer i en tota la Mediterrània l'afany investigador era constant (Troia, 1871— Olímpia, 1875— Atenes, 1881— etc).

A Catalunya l'arqueologia arribà a finals de segle per tres aspectes: la Renaixença, els moviments excursionistes i la personalitat dels investigadors que creen escola al seu entorn.

Badalona no era aliena a aquestes inquietuds; ja que definint les nostres arrels, ajudaven a forjar la nova Catalunya, per això la llavor deixada per Gaietà Soler perdurà a la nostra ciutat, però és necessari que passin vint anys, per donar un pas qualitatiu a una altra fornada de jovent, que porti continuïtat pràctica a la tasca de Gaietà Soler.

I torna a ser el moviment excursionista, que ja apareix en el primer intent de Museu a través de l'Associació d'Excursions Catalana, la que reprèn la dinàmica en els estudis històrics a la nostra ciutat, amb la fundació de l'Agrupació Excursionista de Badalona, el 1925.

La dinàmica dels «estudiosos» sorgeix amb gran intensitat: Font i Cussó en el camp de l'arqueologia i Cuyàs i Tolosa en el camp de l'arxiu i del Museu de l'Agrupació.

Però mentrestant Catalunya anava creant la professionalització en el camp de l'arqueologia i la història, polaritzada per dos focus d'atenció; Empúries que, com a primera ciutat per on entrà la cultura romana a Espanya, prestigiava internacionalment Catalunya, i el segon centre d'atenció era l'arqueologia medieval, de la qual la restauració de la basílica romànica de Ripoll, n'era un

exponent, i que va estar molt influïda per la Renaixença que, com a moviment romàntic nacionalista, donà importància a les ruïnes que representaven el naixement medieval de la nació catalana.

Dins d'aquesta professionalització de l'arqueologia, cal citar que a principis de segle es creà l'Institut d'Estudis Catalans i es formà la secció de ciències històriques i arqueològiques.

El màxim exponent d'aquesta secció, i pare de l'arqueologia catalana, va ser Pere Bosch Gimpera, el qual, el 1915 organitzà i dirigí el servei d'investigacions arqueològiques i prehistòriques a Catalunya.

Pere Bosch Gimpera, catedràtic d'història de la Universitat de Barcelona, creà una escola, alguns deixebles de la qual, com Josep de Calassanç Serra i Ràfols, incidiren en totes les activitats arqueològiques a la nostra ciutat i als seus voltants, de 1927 al 1956. Deixebles destacats de Bosch Gimpera en aquesta etapa són Lluís Pericot, Josep Colomines, Albert del Castillo, entre altres.

El 1927, i quan l'Agrupació Excursionista estava en la fase inicial, arriba a Badalona l'equip d'arqueòlegs de l'Institut d'estudis catalans per a excavar les cases romanes del carrer Lladó i com a director, Serra i Ràfols. La necessitat de l'excavació era palesa per la construcció d'unes cases, a prop del jaciment, i l'aparició dels mosaics, però el que evidentment va neguitejar els afeccionats locals, va ser que es trasladessin tots els mosaics i troballes al Museu Arqueològic de Barcelona.

Sorgeix en aquells moments Font i Cussó, que es forma com a excavador partint de les seves pròpies experiències, amb esperit de servei i voluntat de superació, i que per sobre de tot, lluita per defensar el concepte de Badalona.

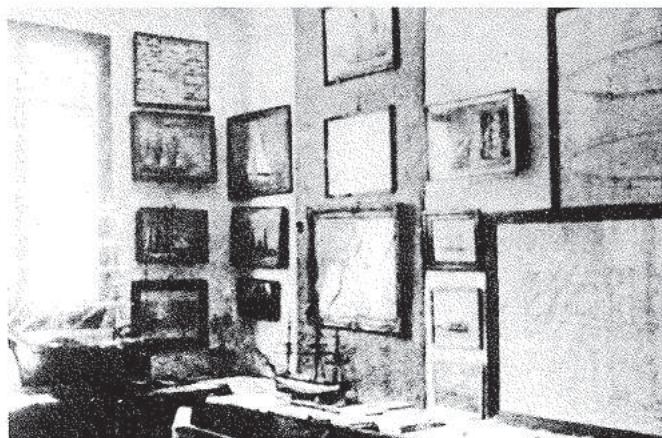
Els estudiosos de la ciutat, aplegats a l'Agrupació Excursionista, comencen a partir de la dècada dels anys 30 un ampli treball de

recerques i estudis, tant a la ciutat romana, com als poblats ibèrics i vil·les dels voltants. Fruit d'aquesta intensa activitat, es crea el Museu de l'Agrupació l'any 1933, on convergiren les troballes que es feren al Clos de la Torre Vella, les restes arqueològiques de la ciutat, i diversos materials històrics.

L'enllaç entre els estudiosos badalonins i l'Institut d'estudis catalans va ser el professor Serra Ràfols, que mai no abandonà, fins a les darreries de la seva vida, l'interès per la nostra ciutat, encara que les seves intervencions no sempre van ser ben rebudes pels afeccionats locals.

Ferms van ser els objectius de l'Agrupació Excursionista; i els seus brillants resultats ja han estat tractats en altres conferències.

Dissortadament, la guerra i la clausura per motius polítics de l'Agrupació el 1940 va tallar moltes de les il·lusions, i no tan sols

Exposició «La Marina a Badalona», organitzada per l'Agrupació Excursionista de Badalona, el 1932 (A.H.C.B.-M.d.B.).

es perderen valuoses persones (per mort o malaltia), sinó que part del patrimoni museístic (del qual s'han retornat algunes peces), es perdé, i amb ell caixes de material, preparades per al seu estudi que mai no es pogué realitzar.

El 1944, Josep Mª Cuyàs reprèn les excavacions dins l'àrea de *Baetulo*, de manera molt discreta, i aprofitant els permisos d'obres, per estudiar el jaciment de la ciutat romana, tenint com a col·laboradors, fins al 1954, únicament la seva muller Concepció Puntí i el cap de brigada, que l'Ajuntament li facilità, Juan Tudela.

La immobilització de les activitats de l'Institut d'Estudis Catalans deixà orfes els nostres centres promotors i coordinadors de l'arqueologia, que aviat són parcialment suplits per Serra Ràfols, que amb esperit de servei al país, juga el difícil equilibri de la defensa del patrimoni i la continuïtat de les excavacions, en un ambient confús i poc propici a donar suport a les activitats culturals, que sempre eren mal interpretades com a separatistes.

El personatge que ajuda Serra Ràfols en aquesta difícil etapa va ser Martínez Santa-Olalla que, depenent de la Direcció General de Belles Arts creà la Comissaria d'Excavacions i deixà en mans de Serra la seva organització provincial.

Conscient de la manca de professionals (estem encara en l'etapa dels estudiosos, perquè la guerra i la postguerra difícilment proporcionarien graduats d'arqueologia o història, i per tant professionals), Serra Ràfols crea un equip que defensà el patrimoni català en cada ciutat i jaciment, i així es nomenen Comissaris d'Excavacions Locals: Cuyàs i Tolosa a Badalona, Marià Ribes a Mataró, Duran i Santpere al nucli de Barcelona, Pons Guri a Arenys, Josep Estrada a Granollers, Mn. Valentí Santamaria a Manresa, Lluís Galera al Masnou, Lluís Mas a Sabadell, Isidre Clopas a Martorell, Dr. Junyent a Vic, Pere Giró a Vilafranca, etc., i al front de la província, Epifani de Fortuny, Baró d'Esponellà.

Cuyàs i Tolosa, ja amb un caràcter més oficial en les seves excavacions, passa a intensificar-les i dóna a partir d'aquest moment un caràcter més, diguem-ne públic, a la seva tasca arqueològica; augmenta la plantilla del seu encarregat Juan Tudela amb peons auxiliars, i Badalona té una participació activa dins de l'arqueologia catalana, que ve marcada perquè Serra Ràfols m'incorpora com a secretari provincial i per la celebració de la VIII Assemblea Provincial d'Excavacions arqueològiques a Badalona, el 1955.

Cuyàs, conscient de la necessitat d'atendre millor les excavacions, cada cop més nombroses i importants, i malgrat la seva tendència individualista, amplia el seu equip amb Jacint Dunyó per planimetria i excavacions, el qual és nomenat col·laborador de la Comissaria, i amb Joan Abril com a restaurador, passant jo a ajudar a les excavacions a més d'atendre la secretaria de la província, sota el comandament del Baró d'Esponellà i Serra Ràfols.

La VIII Assemblea representa el suport oficial a Cuyàs i Tolosa, ja que centra tota l'activitat arqueològica local, no sempre respectada per Serra (recordem que el 1953 fou Jaume Ventura, de Vilassar, el que va excavar el jaciment hallstàtic de Can Mora a Canyet).

La VIII Assemblea coincidí, a més, amb un moment culminant de l'etapa arqueològica de Cuyàs: havia trobat les termes de *Baetulo* i en un estat de conservació que era impossible soterrar-les o ignorar-les per part dels estaments oficials. Coincidint amb l'assemblea de Badalona sorgeix el projecte de crear una escola d'arqueologia de camp a Can Sentromà, finca pròxima a Badalona i propietat del Comissari Provincial; Baró d'Esponellà, on el 1933 es trobà una villa romana estudiada inicialment per Serra Ràfols i Font i Cussó.

Cap al 1954 es crearen ràpidament unes sales per a catalogació de ceràmica i més endavant un museu-biblioteca.

Encara que al començament donaren orientacions els professors Serra i Nino Lamboglia, en especial sobre la catalogació de ceràmica, el grup de treball de camp era essencialment autodidacte, i allà es formaren un nombre d'arqueòlegs que donaren pas a la generació dels «Professionals en història i arqueologia de Badalona».

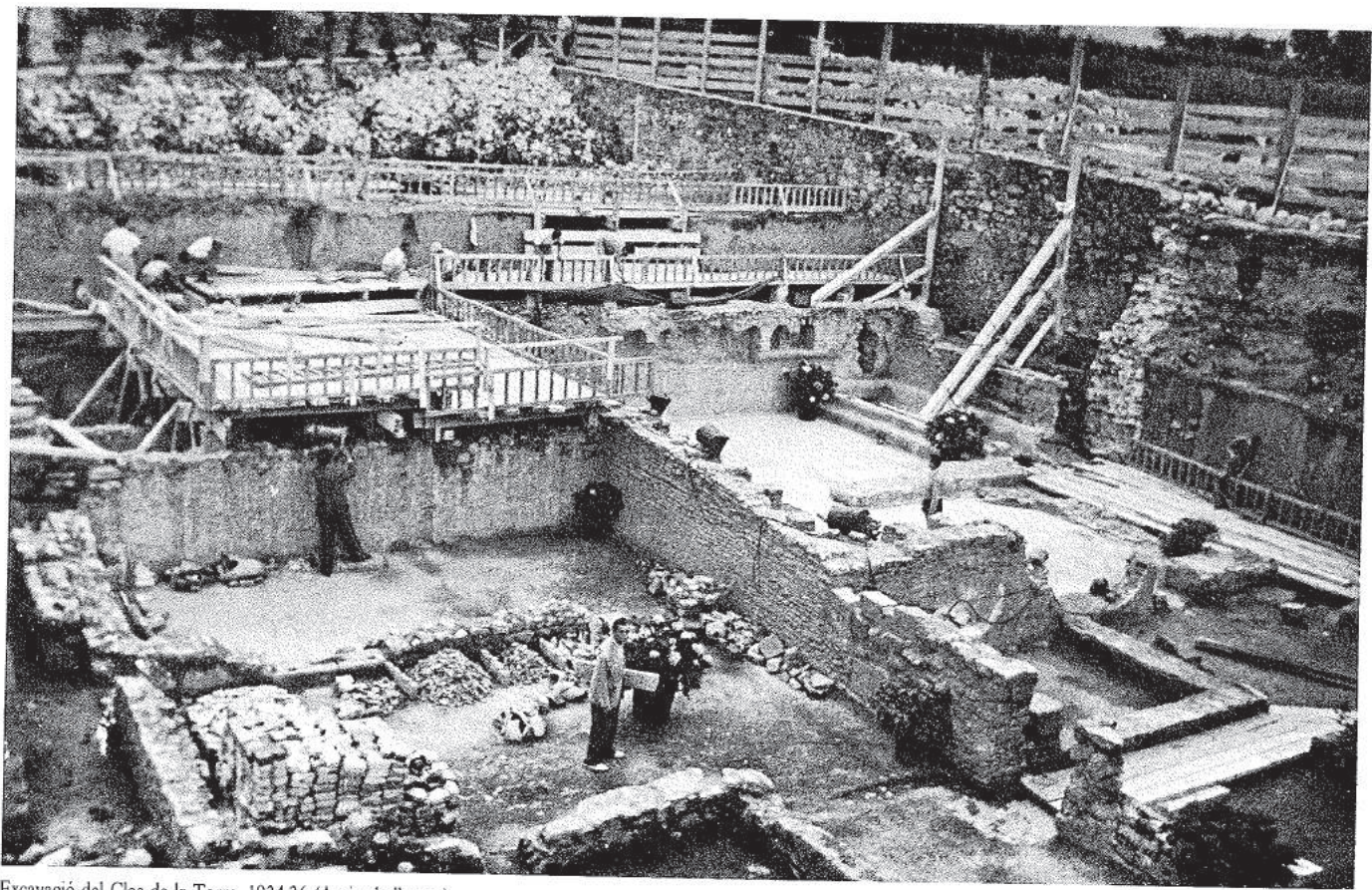
Mentrestant, un altre equip d'arqueòlegs des del Museu Arqueològic de Barcelona, sorgeix en defensa d'una professionalitat i d'uns estudis que no accepten, lògicament, l'intrusisme dels estudiosos afeccionats, i es planteja un front comú contra la Comissaria, encapçalat per Martín Almagro, que com era previsible acaben amb l'etapa Serra Ràfols i la Comissaria per donar pas a una nova estructura.

Desgraciadament el canvi de l'etapa entre els estudiosos i els professionals no sempre va tenir lloc en un clima cordial, i així veiem com l'autoritat governativa clausurà la darrera reunió de la Comissaria Provincial a Vic, hores abans de la seva inauguració.

Mentre a Catalunya tenia lloc l'evolució lògica i necessària de passar d'una etapa d'afeccionats a una de professionals, evolució que evidentment permetia millorar les estructures i aixecar el nivell qualitatiu de l'arqueologia a Badalona; Cuyàs i Tolosa, el darrer representant de l'escola d'estudiosos acaba les seves activitats amb el seu millor llegat: els set volums de la història de Badalona.

El grup de Sentromà es va incorporar majoritàriament al Museu de Badalona sota la direcció de Josep Guitart, i comença una nova etapa en la qual ens sentim orgullosos d'haver participat, ja que en definitiva vaig ser el director del Museu que va fer la transició entre l'escola dels estudiosos i la dels professionals.

D'aquesta etapa final mereixen ser citats els estudiosos o professionals que, procedents de Badalona, treballaren en les excavacions

Excavació del Clos de la Torre, 1934-36 (Arxiu de l'autor).

de Sentromà: Josep Guitart, Josep Mª Gurt, Julià González i Josep Mª Padrós, que foren directors de les excavacions, i noms tan coneguts a Badalona com Francesc Tarrats, Maria Masip, Joan Abril, Joan Antoja, Mª Teresa Llagostera, Jaume Rodes, Manel Armengol, Salvador Bel, Albert Cartagena, Antoni Fonollà i Joan Bacarissas, entre altres.

Així, i amb el pas del temps, el Museu de Badalona i l'arqueologia de la ciutat es nodreix de bons professionals, amb una acurada formació que la Universitat de Barcelona dona, sota el mestratge de Joan Maluquer de Motes, Pere de Palol o Miquel Tarradell, entre altres, que tan dignament han donat continuïtat a la Universitat de Catalunya.

• • •

Avui hem parlat de la història del que podríem denominar «estudiosos de Badalona», marcada per personatges com Gaietà Soler, Font i Cussó o Cuyàs i Tolosa.

I en paraules ben badalonines demanem un «*Record i memòria*» ... afectuós a ells, perquè ...sense ells... ni el Museu on estem ni el que s'ha dit durant nou setmanes hauria estat possible.

I un ...*Record i memòria*...especial per a Gaietà Soler en celebrar avui cent anys del seu llibre sobre Badalona, en el qual cada paraula va ser estudiada amb la paciència de l'arqueòleg o de l'investigador d'arxiu... i que aquest *record i memòria*, ens faci pensar que Gaietà Soler va ser el que inicià el camí a una nova dimensió en el coneixement de la història de la nostra Badalona.

Bibliografia

Enciclopèdia de l'Excursionisme
Rafael Dalmau Editor (1964-1965)

Agrupació Excursionista de Badalona
Butlletins (1928-1938)

Història dels Catalans (5è vol.)
Edicions Ariel (1970)

Diccionari Biogràfic
Albertí Editor (1966-1970)

El Eco de Badalona i Revista de Badalona
Articles diversos de Gaietà Soler i Josep Ma Cuyàs (1887-1968)

Barral, Xavier
L'arqueologia a Catalunya
Edicions Destino (1989)

Casals, Núria i Padró, Jordi
Història Gràfica de Badalona
Ajuntament de Badalona (1987)

Collell, Jaume
Sembrant Arreu (1927)

Cuyàs i Tolosa, Josep Ma
Història de Badalona (1975-1982)

Cuyàs i Tolosa, Josep Ma
La «Missió» del Padre Claret en Badalona (1952)

Massot, Josep
«Gaietà Soler i la Solidaritat Catalana»
Recerques núm. 17, (1985) pàgs. 105-125

Padrós, Pepita; Monés, Jordi; Sagués, Ramon
Resum d'Història de Badalona (1984)

Riera, Josep Ma
Revista de Badalona (Maig 1990)

Serra i Ràfols, Josep de C.
Excavacions de Badalona 1927
Anuario IEC Vol. III (1932)

Solà i Seriol, Jaume
«Historia de la villa de Badalona»
El Eco de Badalona (1878)

Soler i Perejoan, Gaietà
Tresina (1893)

Soler i Perejoan, Gaietà
La Catedral de Barcelona (1878)

Soler i Perejoan, Gaietà
El Fallo de Caspe (1899)

Soler i Perejoan, Gaietà
Badalona. Monografía Històric-Arqueològica (1890)

Soler i Perejoan, Gaietà
Descentralización y Regionalismo (1890)

VIII Asamblea Provincial de Excavaciones Arqueológicas.
Badalona Memorias (1955)

Manuscrits de l'Arxiu de la Comissaria Provincial d'Excavaciones Arqueològiques
(1948-1957)